

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ (UYGULAMALI-KLİNİK PSİKOLOJİ) ANABİLİM DALI

SON DÖNEM BULGARİSTAN GÖÇÜNÜ YAŞAYAN YETİŞKİNLERDE
TRAVMANIN ETKİLERİNİN KUŞAKLARARASI AKTARIMI:
DUYGU DÜZENLEME GÜÇLÜĞÜ, AİLE İŞLEVSELLİĞİ VE
TEMEL VARSAYIMLARIN ROLÜ

Yüksek Lisans Tezi

Ayla HOCAOĞLU

ANKARA-2014

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ (UYGULAMALI-KLİNİK PSİKOLOJİ) ANABİLİM DALI

SON DÖNEM BULGARİSTAN GÖÇÜNÜ YAŞAYAN YETİŞKİNLERDE
TRAVMANIN ETKİLERİNİN KUŞAKLARARASI AKTARIMI:
DUYGU DÜZENLEME GÜÇLÜĞÜ, AİLE İŞLEVSELLİĞİ VE
TEMEL VARSAYIMLARIN ROLÜ

Yüksek Lisans Tezi

Ayla HOCAOĞLU

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Banu YILMAZ

ANKARA-2014

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ (UYGULAMALI-KLİNİK PSİKOLOJİ) ANABİLİM DALI

SON DÖNEM BULGARİSTAN GÖÇÜNÜ YAŞAYAN YETİŞKİNLERDE
TRAVMANIN ETKİLERİNİN KUŞAKLARARASI AKTARIMI:
DUYGU DÜZENLEME GÜÇLÜĞÜ, AİLE İŞLEVSELLİĞİ VE
TEMEL VARSAYIMLARIN ROLÜ

Yüksek Lisans Tezi

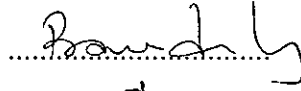
Tez Danışmanı: **Doç. Dr. Banu YILMAZ**

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

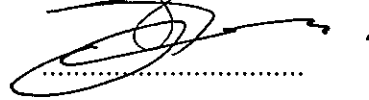
Doç.Dr. Banu YILMAZ

.....

Prof. Dr. Ayşegül Durak BATIGÜN

.....

Yrd.Doç. Dr. Okan Cem ÇIRAKOĞLU

.....

Tez Sınavı Tarihi29...08...2014

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.(...../...../20...)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

.....

İmzası

.....

TEŞEKKÜR

Bu çalışmayı tamamlamanın huzurunu yaşabilmemde pek çok kişinin desteği oldu. En başta lisans tezimde de bana danışmanlık yapıp yüksek lisans tezim için tekrardan desteğine ihtiyacım olduğunu söylediğimde beni geri çevirmeyen; ilgisini, desteğini, emeğini, bilgisini ve hepsinden önemlisi sevgisini hiçbir zaman esirgemeyen sevgili hocam Doç. Dr. Banu YILMAZ'a çok teşekkür ediyorum. Ayrıca tezimin son halini almasında çok önemli katkılarda bulunan ve bakış açımı genişleten tez jürimde bulunan Yrd. Doç. Dr. Okan Cem ÇIRAKOĞLU'na ve Prof. Dr. Ayşegül DURAK BATIGÜN'e de çok teşekkür ediyorum. Bununla birlikte, hem lisans hem yüksek lisans eğitimim boyunca hayata, insana ve psikolojiye dair pek çok şey öğrendiğim, sıcaklıklarını ve paylaşımlarını bizlerden esirgemeyen tüm hocalarıma teşekkür ediyorum.

Hayatta belirli dönemler, ilişkileri bambaşka kıvamlara getirebiliyor"muş". Bu kadar zorlu bir süreçte, geri dönüp baktığımda benim için en önemli kazanç dostluklarımın pekişmesi ve yeni bir dostluk kazanmak oldu. Birlikte sabahladığımız, ağladığımız, güldüğümüz, çaresiz hissedip birbirimiz için çıkar yol bulduğumuz, samimiyetle evriltip büyüttüğümüz bir dostluk...Bir sabah saat altı buçukta Tunalı'da kahvaltı yapmak çok güzel; ancak o saate kadar uyumayıp dostluğun değerini hissetmek çok daha güzel...Bunu bana yaşatan değerli arkadaşım Gülşen'e çok teşekkür ederim.

Her konuda olduğu gibi tez yazma sürecinde de umutsuzluğa kapıldığımda, en basit problemlerden en karmaşık olanlarına kadar desteğe ihtiyacım olduğunda

yanımda olduğunu bildiğim; kendisinden çok şey öğrendiğim; bu süreci tamamlamam için tasalandığını hissettiğim ve her ilerleyişimde benim gibi sevindiğinden emin olduğum sevgili arkadaşım İbrahim'e çok teşekkür ederim.

İş yerinde başlayan bir arkadaşlık zamanla büyüüp aynı evi paylaşmaya kadar geldi. Her düşüşümüzde tekrar kalkarak, birbirimizin elini bırakmayarak, birbirimizi zenginleştirerek, hayata sarılıp "yaşamayı şakaya almamaya" uğraşarak birbirimizin hayatlarının çok önemli parçaları haline dönüştük. Mutluluğuma, üzüntüme ortak olan; beni uyutmamak için kendisi de uyumayan; "hadi sen tezinin başına" cümleleriyle zihnimde hiçbir iş bırakmamak için uğraşan Ceren'ime çok teşekkür ediyorum. Ve elbette ki... Gökçecimm; sen vurgunun nerede olduğunu biliyorsun:)) Her zaman ulaşabildiğim kadar yakınımda olduğun; telefonlarını açmadığım, mesajlarına cevap veremediğim zamanlarda dahi sırt dönmeyip "yarım saat olsa da seni görmek istiyorum" deyip hiç gocunmadan geldiğin; sonsuz sevgini esirgemediğin için teşekkür ederim...

Ve tabiki psikolojinin bana kazandırdığı en değerli insanlar...Hayatımdaki yerlerini, buraya yazacağın birkaç cümleyle anlatmamın mümkün olmadığı kişiler...Üniversite arkadaşlıklarıyla ilgili tüm olumsuz iddiaları varlıklarıyla çürüten; yıllardır her türlü duyguyu, yaşantıyı, zorluğu birlikte paylaştığımız; paylaştıkça çoğaldığımız; hayatımdaki varlıklarını eksik etmeyen ve bana kattıklarıyla beni zenginleştiren Ezgi, Vildan, Tuğçe, Ernur ve Işıl'a kocaman yürekleri için çok teşekkür ediyorum.. Ve tabiki ailem..Gerek araştırmayı yürütürken gerek bu çalışmayı yaparken ihtiyacım olan her türlü destekte "iyiki varsınız" duygusunu eksik bırakmayan anneme, babama ve ablama çok teşekkür ederim. Bu çalışmayı yürütürken pek çok arkadaşım bana yardımcı oldu onlara da teşekkür ediyorum. Son

olarak yaşadıkları zorlu deneyimleri benimle paylaşma fedakarlığında bulunan araştırmaya katılan herkese teşekkürlerimi iletiyorum.

İÇİNDEKİLER

I. BÖLÜM

GİRİŞ	1
1.1. Göç Olgusunun Tanımı ve Göçmenlik Kavramı	4
1.2. Göç Süreci	5
1.3. Zorunlu Göç	9
1.4. Bulgaristan'dan Türkiye'ye Göç Hareketleri	11
1.4.1. Son Dönem (1989) Bulgaristan Göçü	12
1.5. Göç ve Psikolojik Etkileri	18
1. 5.1. Göç ve Kadın Ruh Sağlığı Üzerindeki Etkileri	21
1.6. Travmanın Aktarımı	24
1.6.1. Travmanın Aktarım Modelleri	25
1.6.2. Travmanın Sonraki Kuşaklardaki Etkileri	30
1.6.3. Travmanın Aktarımında Olaydan Etkilenme Düzeyinin Önemi	34
1.6.4. Travmanın Aktarımında Duygu Düzenleme Güçlüğü'nün Rolü	37
1.6.5. Travmanın Aktarımında Aile İşlevselliğinin Rolü	44
1.7. Travmatik Yaşantılar ve Temel Varsayımlar	53
1.8. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ	54
1.9. ARAŞTIRMANIN AMACI	55

II. BÖLÜM

YÖNTEM	58
2.1. Örneklem	58
2.2. Veri Toplama Araçları	61

2.2.1. Zorunlu Göçe Maruz Kalmış Annelerden Veri Toplama Araçları	61
2.2.1.1. Bilgi Formu	61
2.2.1.2. Travmaya Maruziyet Ölçeği	61
2.2.1.3. Olayların Etkisi Ölçeği-R	62
2.2.1.4. Duygu Düzenleme Güçlüğü Ölçeği	63
2.2.2. İkinci Kuşaktaki Bireylerden Veri Toplama Araçlar	63
2.2.2.1. Bilgi Formu	63
2.2.2.2. Ailede Koruyucu Etkenler Ölçeği	64
2.2.2.3. Dünyaya İlişkin Varsayımlar Ölçeği	64
2.2.2.4. Kısa Semptom Envanteri	65
2.3. İşlem	65
III. BÖLÜM	
BULGULAR	67
3.1. Katılımcıların Ölçeklerden Aldıkları Puanlar	68
3.2. Araştırma Değişkenlerine İlişkin Korelasyonlar	70
3.3. Anneleri Düşük, Orta ve Yüksek Düzeyde Travmaya Maruz Kalmış ve Olaydan Etkilenmiş Olan Bireylerin Psikolojik Belirtiler ve Temel Varsayımlar Açısından Karşılaştırılması	73
3.4. Psikolojik Belirtileri ve Temel Varsayımları Yordayan Değişkenler	75
3.4.1. Psikolojik Belirtileri Yordayan Değişkenler	75
3.4.2. Temel Varsayımları Yordayan Değişkenler	83
3.5. Annelerin Travmaya Maruziyetleri ve Olaydan Etkilenme Düzeyleri ile İkinci Kuşaktaki Bireylerin Psikolojik Belirtileri Arasındaki İlişkide Duygu Düzenleme Güçlüğü'nün ve Aile İşlevselliğinin Aracı Rolü	85

IV. BÖLÜM

TARTIŞMA	87
4.1. Değişkenler Arası Korelasyonlara İlişkin Bulguların Tartışılması	87
4.2. Anneleri Düşük, Orta ve Yüksek Düzeyde Travmaya Maruz Kalmış ve Olaydan Etkilenmiş Olan Bireylerin Psikolojik Belirtiler ve Temel Varsayımlar Açısından Karşılaştırılmasına İlişkin Bulguların Tartışılması	94
4.3. Psikolojik Belirtileri ve Temel Varsayımları Yordayan Değişkenlere İlişkin Bulguların Tartışılması	99
4.4. Annelerin Travma Maruziyeti ve Olaydan Etkilenme Düzeyleri ile İkinci Kuşaktaki Bireylerin Psikolojik Belirtileri Arasındaki İlişkide Duygu Düzenleme Güçlüğü'nün ve Aile İşlevselliğinin Aracı Rolüne İlişkin Bulguların Tartışılması	108
4.5. Araştırmanın Sonuçları	111
4.6. Sınırlılıklar ve Öneriler	113
ÖZET	119
ABSTRACT	121
KAYNAKÇA	123

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1.1. Travmanın Aktarımına İlişkin Modeller	26
Tablo 2.1. Zorunlu Göçe Maruz Kalmış Annelerin Demografik Özellikleri ve Göçe İlişkin Bilgileri	59
Tablo 2.2. İkinci Kuşaktaki Bireylerin Demografik Özellikleri ve Göçe İlişkin Bilgileri	60
Tablo 3.1. Annelerin Ölçek ve Alt Ölçeklerden Aldıkları Puanların Ortalama, Standart Sapma, Minimum ve Maksimum Değerleri	69
Tablo 3.2. İkinci Kuşaktaki Bireylerin Ölçek ve Alt Ölçeklerden Aldıkları Puanların Ortalama, Standart Sapma, Minimum ve Maksimum Değerleri	69
Tablo 3.3. Ölçeklerin Toplam Puanları Arasındaki Korelasyon Değerleri	70
Tablo 3.4. Travmaya Maruziyet ve Olay Etkisi ile Temel Varsayımlar ve Psikolojik Belirtiler Arasındaki Korelasyon Değerleri	71
Tablo 3.5. Anneleri Olaydan Düşük, Orta ve Yüksek Düzeyde Etkilenmiş Olan Bireylerin Psikolojik Belirtiler Açısından Karşılaştırılmasına Yönelik ANOVA Sonuçları	74
Tablo 3.6. Psikolojik Belirtileri (KSE'nin alt boyutları) Yordayan Değişkenlere İlişkin Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonuçları	79
Tablo 3.7. Temel Varsayımları Yordayan Değişkenlere İlişkin Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonuçları	84
Tablo EK 3.1. TMÖ'nün Varimaks Rotasyonuna Göre Temel Bileşenler Analizi Sonuçları	160
Tablo EK 3.2. TMÖ'nün Alt Boyutları Arasındaki Korelasyon Değerleri	161

Tablo EK 10.1. Kısa Semptom Envanteri'nin Alt Boyutlarının Diğer Değişkenlerin Alt Boyutlarıyla Korelasyon Değerleri	171
Tablo EK 10.2. Temel Varsayımların (DİVÖ toplam puan) Diğer Değişkenlerin Alt Boyutlarıyla Korelasyon Değerleri	172
Tablo EK 10.3. Annelerin Ölçek ve Alt Ölçeklerden Aldıkları Puanlara İlişkin Korelasyon Değerleri	173
Tablo EK 10.4. İkinci Kuşaktaki Bireylerin Ölçek ve Alt Ölçeklerden Aldıkları Puanlara İlişkin Korelasyon Değerleri	174

ŞEKİLLER

Şekil 3.1. Psikolojik belirtileri yordayan değişkenlere ilişkin Hiyerarşik Regresyon Analizi aşamaları	78
Şekil 3.2. Temel varsayımları yordayan değişkenlere ilişkin Hiyerarşik Regresyon Analizi aşamaları	84

EKLER

EK 1. Bilgilendirilmiş Gönüllü Olur Formu	153
EK 2. Bilgi Formu	154
EK 3. Travmaya Maruziyet Ölçeği	155
EK 4. Olayların Etkisi Ölçeği-R	162
EK 5. Duygu Düzenleme Güçlüğü Ölçeği	163
EK 6. Bilgi Formu (İkinci Kuşak)	164
EK 7. Ailede Koruyucu Etkenler Ölçeği	166
EK 8. Dünyaya İlişkin Varsayımlar Ölçeği	167
EK 9. Kısa Semptom Envanteri	169
EK 10. Korelasyon Değerlerine İlişkin Tablolar	171

I. BÖLÜM

GİRİŞ

Göç, yüzyıllardır yaygın olarak gerçekleşen evrensel bir sorundur. Bireysel ve toplumsal düzeyde oldukça ciddi etkileri olan göç olgusunun bölgelere ve dönemlere göre yoğunluğu tarih boyunca değişiklik göstermiştir. Birleşmiş Milletler (BM) 2006 yılı verilerine göre, dünya nüfusunun yaklaşık % 3'ü (yaklaşık 191 milyon insan) doğdukları ülkeden başka bir ülkede yaşamakta ya da çalışmaktadır. Bu rakam, 1960 yılındakinden 20 kat daha fazladır. Bu oranların gelecekte de artması beklenmekte ve 2050 yılında dünyada yaklaşık 230 milyon göçmen olacağı tahmin edilmektedir (BM, 2006). Göçe neden olan ekonomik, politik ya da demografik dengesizlikler göz önünde bulundurulduğunda, bu sorunun görünür gelecekte sona ermeyeceğini yordamak güç değildir. Bu nedenle, göç olgusunda yer alan tüm bileşenlerin - göçmenler, göç veren ülkeler, göç alan ülkeler vb.- yararına politikalar belirlenmesi gerekmektedir (Avato, Koettl ve Sabates-Wheeler, 2009).

Göç, hem yerleşim alanını değiştiren bireyler hem de yeni yerleşilen alanda yaşamakta olanlar için önemli çevresel, sosyal, kültürel değişiklikler yarattığından, pek çok açıdan değerlendirilmesi gereken bir konudur. Bu değişikliklerin çoğu, önemli psikososyal sonuçlara da yol açma potansiyeline sahip olduğundan göç, psikolojinin de çalışma alanlarından (Aker, Ayata, Özeren, Buran ve Bay, 2002; Esses, Deaux, Lalonde ve Brown, 2010; Kocabaşoğlu ve Uludüz, 2000). İlgili literatür gözden geçirildiğinde, göçün ruh sağlığı üzerindeki etkilerini ele alan çok sayıda araştırmaya rastlanmaktadır (Bayraktar ve Gün, 2008; Hovey ve King, 2000; Miltiades, 2002; Ritsner, Modai ve Ponizovsky, 2000; Sır, Bayram ve Özkan, 1998a;

Uluocak, 2009). Çalışmalarda özellikle kadın göçmenlerin göç sürecinden daha olumsuz etkilendiğine dikkat çekilmekte (Akbiyık, Mendel, Önder ve Cording, 1999; Akdeniz ve Öz, 2009; Başkak, Sayıl ve Özgüven, 2005; Gülşen, Knipscheer ve Kleber, 2010) ve göçün travmatik etkilerine vurgu yapılmaktadır (Aker ve ark., 2002; Hodes ve Howard, 2000; Neuner ve ark., 2004; Servan, Le ve Birmaher, 1998; Sır, Bayram ve Özkan, 1998b). İnsanın, yaşadığı yerden bir başka yerleşim alanına gitmesi, ölüm, ölüm tehdidi, beden bütünlüğüne yönelik tehdit gibi olaylardan, yaşamı derinden etkileyen olaylara kadar geniş bir yelpazede tanımlanabilecek travmatik yaşantılardan (APA, 2013) biridir. Travmayı yaşayan kişinin öznel deneyimlerine ya da travmatik olayın nesnel özelliklerine göre yapılan sınıflandırmalarda (Kira, 2001) göç, bireyi köklerinden kopararak, bireyin içinde yaşadığı sosyal ilişkiler ağını zedeleyerek, ait olma duygusunu ve yaşamına ilişkin olarak oluşturduğu anlamı bozarak travmatik etkilere neden olan bir olay olarak kabul edilmektedir.

Travmatik yaşantılar, olayın nesnel özellikleri göz önüne alınarak sınıflandırıldığında, bazı travmaların çeşitli mekanizmalar aracılığıyla bireyden bireye ya da kuşaktan kuşağa aktarılabilceği görülmektedir (Figley, 1993; Kira, 2001; Kaitz, Levy, Ebstein, Faraone ve Mankuta 2009; Kellermann, 2001b). Bu açıdan değerlendirildiğinde, göç, etkileri kuşaklararası aktarılabilen bir yaşantı olarak ele alınabilir.

Travmanın aktarımıyla ilgili çalışmalar, çoğunlukla Yahudi soykırımının (Fridman, Bakermans, Sagi ve Van IJendoorn, 2011; Kellermann, 2001b; Nadler, Kav-Venaki ve Gleitman, 1985; Scharf, 2007; Weiss ve Weiss, 2000) ve Vietnam savaşının (Davidson ve Mellor, 2001; Fontana ve Rosenhenck, 1998; Motta, Joseph, Rose, Suozzi ve Leiderman, 1997) etkilerinin aktarımıyla ilgilidir. Bu çalışmalar,

travmanın kuşaklararası aktarımı konusunda farklı sonuçlar ortaya koymaktadır. Ailelerinin karşılaştığı travmaların etkilerini çocuklarının gösterdiğini tespit eden çalışmalar bulunmakla birlikte (Baranowsky, Young, Johnson-Douglas, Williams-Keeler ve Mccarrey, 1998; Davidson ve Mellor, 2001) travmaya maruz kalan ve kalmayan ailelerin çocuklarının ruhsal-fiziksel sağlık, bilişsel işlevsellik, benlik saygısı, travma sonrası stres belirtileri ve aile işlevselliği açısından farklılaşmadığını gösteren çalışmalar da bulunmaktadır (Fridman ve ark., 2011; Sagi, Van IJzendoorn ve Bakermans, 2008). Çalışma sonuçları çelişkili bulgular sunsa da, alan yazında travmatik yaşantıların sonraki kuşakları da etkilediği fikri çoğunlukla kabul görmektedir (Baranowsky ve ark., 1998; Kellermann, 2001b; Weiss ve Weiss, 2000). Bu doğrultuda bu araştırmada son dönem Bulgaristan göçünün sonraki kuşaktaki olası etkileri ele alınmaktadır. Bu amaçla, 1989 yılında Bulgaristan'dan Türkiye'ye zorunlu göçle gelen kadınlarda göçle ilgili travmatik olaylara maruziyet ve bu olaylardan etkilenme düzeyleri ile yetişkin dönemdeki çocuklarının psikolojik belirtileri ve temel varsayımları arasındaki ilişkiler incelenmektedir.

Bu bölümde, öncelikle göç olgusu ve daha ayrıntılı olarak son dönem Bulgaristan göçü hakkında bilgiler sunulmakta, zorunlu göç yaşantısı ve olası psikolojik ve travmatik etkileriyle ilgili bilgiler aktarılmaktadır. Ardından travmanın aktarımı kavramı ele alınmakta, travmatik yaşantıların hangi mekanizmalar aracılığıyla sonraki nesilleri etkilediğine ve sonraki nesillerdeki olası etkilerin neler olduğuna ilişkin bilgiler sunulmaktadır. Sonrasında travmanın aktarımı açısından olaydan etkilenme düzeyinin önemine değinilmekte ve travmanın aktarımında duygu düzenleme güçlüğü ve aile işlevselliğinin rolü ele alınmaktadır.

1.1. Göç Olgusunun Tanımı ve Göçmenlik Kavramı

Göç olgusunun tanımı, konunun hangi açıdan ele alındığına bağlı olarak farklı disiplinler tarafından çeşitli şekillerde yapılmaktadır. Bu farklı tanımlardaki ortak öğeler göz önünde bulundurulduğunda; göç, ekonomik, politik, toplumsal ya da dini nedenlerle, bireylerin ya da toplulukların, ikamet edilen yerden yeni yerleşim alanlarına doğru isteyerek ya da zorunlu olarak, kalıcı veya bir süreliğine gerçekleştirdikleri hareket olarak tanımlanabilir (Aker ve ark., 2002; Ekşi, 2002; Hertz, 1997; Lu, Lim ve Mezzich, 1995; Oldham ve Riba, 1995). Bu hareket, tek bir evreden oluşmamakta; göç öncesinde, göç sırasında ve göç sonrasında gerçekleşen olaylarla karakterize olmaktadır.

Göç yaşantısının ortaya çıkış sebepleri ve oluş şekilleri bu yaşantıyı deneyimleyen kişilerin farklı kavramlarla tanımlanmalarına yol açmaktadır. Konuyla ilgili özellikle mülteci, sığınmacı ve göçmen kavramları arasındaki ayrımın altını çizmek önemli görülmektedir. 1994 tarihli İltica ve Sığınma Yönetmeliği 3. maddesine göre "mülteci, Avrupa'da meydana gelen olaylar nedeniyle ırkı, dini, milleti, belirli bir toplumsal gruba üyeliği veya siyasi düşünceleri nedeniyle takibata uğrayacağından haklı olarak korktuğu için vatandaşı olduğu ülke dışında bulunan ve vatandaşı olduğu ülkenin himayesinden istifade edemeyen veya korkusundan dolayı istifade etmek istemeyen ya da uyuşu yoksa ve önceden ikamet ettiği ülke dışında bulunuyorsa oraya dönemeyen ya da dönmek istemeyen yabancıyı ifade etmektedir. Sığınmacının ise mülteciye tek farkı, Avrupa dışından gelen kişileri ifade etmesidir" (Başak, 2011). Avrupa dışından gelen yabancılar, mültecilikle ilgili tüm kriterlere sahip olsalar bile sığınmacı statüsünden öteye geçememektedirler. Çeşitli nedenlerle yaşadığı yeri değiştiren kişiler için ise "göçmen" kavramı kullanılmaktadır. Bu

çalışmada statüden ziyade göç olgusuna odaklanıldığından, bu kişilerin tamamı için "göçmen" kavramı kullanılmıştır.

Göç yaşantısının her bir evresi, kendi içinde bazı zorlukları barındırmakta ve bu evrelerde yaşanan sorunlar bir etkileşim halinde göçmenlerin ruh sağlığını olumsuz olarak etkilemektedir (Sır ve ark., 1998a; Foster, 2001). Bu nedenle, göçün olası sonuçlarını incelerken, bu evrelerin ne gibi zorlukları ve riskleri barındırdığını bilmek önemli olmaktadır. İzleyen bölümde, göç süreci ve bu sürecin farklı evrelerinde yaşanan zorluklar aktarılmaktadır.

1.2. Göç Süreci

Göç süreci, tek bir evre olmayıp çeşitli faktörlerin etkilediği ve bir dizi olayı içeren uzun bir dönemdir ve bu dönemin her bir evresi kendine has özellikler barındırmaktadır (Bhugra, 2004). Alan yazında, göç sürecinin göçmenler üzerinde ciddi psikolojik etkilere sebep olabilecek ve travmatik yaşantılar açısından risk oluşturabilecek dört evreden oluştuğu vurgulanmaktadır (Foster, 2001). Göç yaşantısının göçmenlerin ruh sağlığına olası etkileri açısından, bu evrelerin ne gibi zorlukları barındırdığını bilmek önemli görünmektedir.

Göç Öncesi Dönem: Göç öncesi dönem, göçmenlerin göç etme nedenlerini içermesi açısından kritik öneme sahiptir. Göç etme nedeni, kişinin bu yaşantıya nasıl tepki verdiğini yani göç yaşantısının sonuçlarını belirlemektedir (Batista ve Weise, 2010). Göçmenler, göç etmeyi kendileri tercih edebilecekleri gibi çeşitli faktörler nedeniyle göç etmeye zorlanmış da olabilirler. Örneğin, daha iyi bir eğitim ya da iş elde etmek için göç etmekle politik baskılardan kaçmak için göç etmek farklı stres türlerini barındırmaktadır (Bhugra, 2004). Bu nedenle, göç yaşantısının olası sonuçları incelenirken, kişilerin göç etme nedenlerinin ve istemli mi yoksa zorunlu olarak mı

göç ettiklerinin değerlendirilmesi gerekmektedir (Batista ve Weise, 2010; Idris, 2012). Bu doğrultuda, bu dönemde kişileri göç etmeye zorlayan travmatik deneyimlerin olup olmadığının incelenmesi gerekmektedir. Göç öncesi evrede yaşanan travmatik deneyimler, ruh sağlığını tehdit etmekte (Fenta, Hyman ve Noh, 2004; Foster, 2001) ve göç sonrası evrede yeni kültüre uyum sağlamayı da zorlaştırmaktadır (Steel, Silove, Phan ve Bauman, 2002).

Göç öncesi dönemde üzerinde durulması gereken bir diğer faktör, göç etme motivasyonudur. Göç etme motivasyonu yüksek olan kişilerin, göç etmek istemeyen kişilere göre yeni kültüre daha çabuk uyum sağladıkları ve göç sonrasında daha az zorluk yaşadıkları belirtilmektedir (Bhugra, 2004).

Göç öncesinin özellikleri açısından ele alınan bir faktör de, hazırlık sürecidir. Gerekli koşulları belirlemek ve gereksinimleri karşılamak için taşınma öncesinde hazırlık yapmak, kişilerde bir kontrol duygusu oluşturmakta buna karşın hazırlık sürecine sahip olmadan apar topar taşınmak zorunda olan kişiler için göçün olumsuz sonuçlar doğurma olasılığı artmaktadır (Bhugra, 2004).

Göç Etme (Taşınma) Dönemi: Göç sürecinin ikinci evresi taşınmadır. Taşınmanın hangi koşullarda gerçekleştiği, ne kadar güvenli olduğu, yiyecek-içecek erişimi, yolculuğun ne kadar sürdüğü gibi etkenler taşınma sırasındaki zorluklar arasında yer almaktadır (Batista ve Weise, 2010; Bhugra, 2004). Taşınma evresinin kritik özelliklerinden biri, fiziksel mesafedir. Fiziksel mesafenin artması, taşınmayı zorlaştırmakla birlikte, kişilerin hayatlarında daha fazla değişiklik olma olasılığını da arttırmaktadır (Batista ve Weise, 2010; Bhugra, 2004). Taşınma evresi, içerdiği endişe verici yaşantılar ve olası zorluklar nedeniyle, travmatik etkilere yol açabilen bir deneyim olma riski barındırmaktadır (Foster, 2001).

Kalınacak Yer Aranması: Yeni gelinen ülke, göçmenleri kabul etmekte her zaman istekli olmayabilir. Özellikle ekonomik olarak zor durumda olan ve çok fazla göç alan ülkeler, göçmenleri kabullenmek konusunda isteksiz olabilirler. Bu nedenle, göçmenlerin geçici olarak konakladıkları yerler, çoğunlukla kalabalık, ürkütücü ve yaşam standartlarının düşük olduğu alanlardır (Foster, 2001). Göçmenler, bir yandan çok iyi yaşam koşullarına sahip olmadıkları bu alanlardan kurtulmak istemekle bir yandan da nerede kalacaklarının, nereye yerleşeceklerinin net olmamasının yol açtığı çaresizlik ve kaygı duygularını yaşamaktadırlar (Foster, 2001).

Yeni Bir Ülkeye Yerleşme: Göçmenlerin arkadaşlarından, aile üyelerinden, sahip oldukları kültürel norm ve değerlerden ayrılarak, farklı sosyal koşullar ve kültürel değerlerle yeni bir hayata başlamaları zorlu bir deneyim olmaktadır (Dunlavy, 2010). Yeni kültürde karşılaşılan problemler ve yaşanan güçlükler, bu sürecin zorluğunu arttırmaktadır. Göç sonrası dönemde, göçmenlerin sıklıkla karşılaştıkları güçlükler arasında, kendi kültürlerinden ayrılmasının yol açtığı kayıplar -değerli eşyalardan sosyal desteklere kadar- (Bhugra, 2004; Samarasinghe ve Arvidsson, 2002); dışlanma ve ayrımcılığa maruz kalma (Dion, 2010; Samarasinghe ve Arvidsson, 2002; Segal ve Mayadas, 2005); işsizlik ve ekonomik sorunlar (Batista ve Weise, 2010; Foster, 2001; Lie, 2002; Samarasinghe ve Arvidsson, 2002); eğitimlerinin ve becerilerinin yeni kültürde kabul görmemesi (Simich, Hamilton ve Baya, 2006); sağlık hizmetlerine ulaşmakta zorlanma (Silove, Steel, McGorry ve Drobny, 1998); yeni kültürün dilini anlamakta güçlük yaşama (Segal ve Mayadas, 2005); eski kültüre geri dönmek zorunda kalma korkusu (Loizos, 2007; Sourander, 2003); aile üyelerinden ayrılma ve onlarla ilgili endişelenme (Lie, 2002; Matheson, Jordan ve Anisman, 2008; Sourander, 2003); sosyal ve duygusal destek eksikliği (Loizos, 2007; Segal ve Mayadas, 2005); yalnızlık ve köksüzlük (Samarasinghe ve Arvidsson,

2002) ve elverişsiz yaşam koşulları (Loizos, 2007; Porter ve Haslam, 2005) gösterilmektedir. Göç sonrasında yaşanan bu zorluklar ve olumsuz deneyimler göçmenlerin ruh sağlığını olumsuz etkilemektedir (Sondergaard, Ekblad ve Theorell, 2003).

Söz edilen zorluklarla mücadele etmenin yanı sıra, göç sonrası dönemde göçmenler için önemli bir görev de yeni kültüre uyum sağlamaktır. Akültürasyon olarak tanımlanan uyum süreci, göçmenlerin kişilikleri, göç etme nedenleri, yeni kültürün kabulü ve bu kültürde karşılaşılan problemlerle baş etmede kullanılan kaynaklar tarafından etkilenmekte (Segal ve Mayadas, 2005); yeni rollere, farklı tutumlara ve başka bir dile alışmayı gerektiren uzun ve zorlu bir süreç olmaktadır (Gülşen ve ark., 2010). Göçmenlerin yeni kültüre uyum sağlamaları, yabancı oldukları bu kültürde sorunlarıyla baş başa kalmamaları açısından önem taşımaktadır (Hertz, 1982).

Özetle, göç yaşantısı göç öncesi, taşınma, gelinen ortamda konaklanacak yer bulma ve yeni kültüre yerleşme evrelerinin her birinde barındırdığı stres kaynaklarının ve travmatik deneyimlerin etkileşimi ile belirlenen zorlu bir süreçtir (Batista ve Weise, 2010; Bhugra, 2004; Fenta ve ark., 2004; Foster, 2001; Sır ve ark., 1998a; Sondergaard ve ark., 2003). Bu süreçte karşılaşılan zorluklar ve bu zorlukların ruh sağlığı üzerindeki olası etkileri, bu yaşantının istemli olup olmamasından da etkilenmekte, zorunlu göçlerde söz konusu zorluklar ve travmatik deneyimler artmaktadır (Murphy, 1977; Uluocak, 2009). Zorunlu göçler, hem nedenleri hem de sonuçları göz önünde bulundurulduğunda, göçmenlerin ruh sağlıkları açısından daha büyük risk oluşturmaktadır. İzleyen bölümde zorunlu göç yaşantılarına ilişkin bilgiler aktarılmaktadır.

1.3. Zorunlu göç

İnsanlar, farklı amaçlarla göç etmekte ve göç yaşantıları, çeşitli şekillerde sınıflandırılmaktadır. Kocabaşoğlu ve Uludüz (2000) göç yaşantılarını, yeni bir hayata başlamak için gerçekleşen göçler, iş amacıyla oluşan göçler, turistik göçler, geriye dönüş göçleri ve zorunlu göçler olarak beş gruba ayırmıştır. Hertz (1982) ise göçleri sebeplerine ve duygusal atmosferlerine göre istemli, zorunlu, ideolojik, politik, yasal ve yasal olmayan göçler olarak sınıflandırmıştır. Çeşitli sınıflandırmalarda ele alınan göç türlerinden biri olan zorunlu göçü tanımlayabilmek için, kişinin ülkesini terk etme nedenini, hangi koşullarda ve nasıl terk ettiğini bilmek gerekmektedir (Howard ve Hodes, 2000). Zorunlu göç, genellikle devletlerin siyasi, ekonomik ya da sosyal yaptırımları sonucunda ortaya çıkan şiddet ya da zulüm yaşantılarından ya da bu yaşantılara maruz kalma korkusundan dolayı göç etmek olarak tanımlanmaktadır (Aker ve ark., 2002; Idris, 2012). Bir sonraki bölümde ayrıntılı şekilde ele alınacağı gibi, bu çalışmada incelenen son dönem Bulgaristan göçü zorunlu göç olarak ele alınmaktadır.

Zorunlu göç yaşantıları, belirli yaptırımlar sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle bu yaşantıya maruz kalanlar, yer değiştirme kararının ve isteğinin yarattığı güdülenmeden yoksundur, çaresizlik duygularıyla hareket ederler (Ekşi, 2002). Kişiler, çaresizlik duygusuyla, yeterince hazır hissetmedikleri bir dönemde göç etmek zorunda kalırlar ve çoğunlukla nerede ve nasıl yaşayacakları belli olmadan buldukları ülkeden ayrılırlar. Bu durum, çaresizlik duygularına ek olarak gelecekte ne olacağının belirsizliğinden kaynaklı kaygıyı da arttırmaktadır (Loizos, 2007). Oluşturduğu çaresizlik ve endişe duygularına ek olarak zorunlu göç yaşantıları, göç eden kişilerin sosyal becerilerini, kendilik algısını, kişinin bu yaşantı karşısındaki hassasiyetini de olumsuz etkilemektedir (Bhugra, 2004). Kişilerin yaşamlarının

birdenbire değişmesi, hayatlarını öncesi ve sonrası olarak keskin bir şekilde ikiye bölmekte ve kişilerde geçmiş ve gelecek arasındaki süreklilik duygusuna da zarar vermektedir (Loizos, 2007). Zorunlu göç yaşantısının içerdiği bu özellikler göz önünde bulundurulduğunda, bu yaşantıya maruz kalan kişilerin ruh sağlıklarının daha fazla etkilenmesi şaşırtıcı görünmemektedir (Aker ve ark., 2002). Zorunlu ve istemli olarak göç etmiş bireylerin, göçün psikolojik sonuçları açısından karşılaştırıldıkları bir çalışmada, zorunlu göç yaşamış kişilerde ruhsal bozukluk ortaya çıkma olasılığının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (Pernice ve Brook, 1994).

İnsanlık tarihinde binlerce insanın yerinden edildiği ya da göç etmeye zorlandığı pek çok yaşantı vardır. Yirminci yüzyılda İspanya İç Savaşı sırasında kral taraftarı İspanyollar, İkinci Dünya Savaşı öncesinde Avrupalı Yahudiler, eski Sovyetler Birliği döneminde Ruslar, Vietnam Savaşı yıllarında Kamboçyalılar ve Vietnamlılar, Stalin Dönemi'nde Kırım Tatarları ve Ahızka Türkleri, Humeyni rejiminden kaçan İranlılar göç etmeye zorlanmış gruplar arasında yer almaktadır (Toole ve Walman 1993). Son dönemlerde Ortadoğu coğrafyasındaki hareketlenme ve Suriye'de Nisan 2011'de başlayan iç savaş da halkları ve bireyleri yaşam koşullarını değiştirmeye zorlamıştır. Nisan 2014 tarihli Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin verilerine göre, Suriye iç savaşında kendi ülkesini terk ederek Türkiye, Irak, Mısır, Lübnan ve Ürdün'e 2,704,812 birey sığınmıştır (AFAD, 2014). Suriye halkının göç etmeye zorlanmasına ek olarak, Suriye ve Irak'ta etkinlik gösteren radikal İslamcı bir terör örgütü olan IŞİD (Irak ve Şam İslam Devleti) nedeniyle de resmi olmayan rakamlara göre 1,5 milyon insanın göç etmek zorunda kaldığı belirtilmektedir. Ülkemizde de çeşitli dönemlerde göç hareketleri ortaya çıkmıştır. Yakın geçmiş incelendiğinde, özellikle doksanlı yıllardan sonra Doğu ve Güney Doğu Anadolu Bölgeleri'nden batıya ve şehir merkezlerine pek çok zorunlu iç

göç yaşandığı görülmektedir. Çeşitli kaynaklarda belirtildiğine göre, güvenlik ya da çatışmalar nedeniyle 4000'in üzerinde köy boşaltılmış ve 2.5 milyon insan göç etmek zorunda kalmıştır (İçduygu ve Ünalın, 1998). Ülke içinde gerçekleşen zorunlu göçlere ek olarak dış ülkelerden Türkiye'ye gerçekleşen göçler de bulunmaktadır. Bunlardan birini Bulgaristan'dan Türkiye'ye gerçekleşen göçler oluşturmaktadır. Bu yaşantılardan sonuncusu, 1989 yılında Bulgaristan'dan Türkiye'ye gerçekleşen yoğun göç hareketidir. Bu araştırmanın konusu olan 1989 Bulgaristan göçünü daha iyi anlamak amacıyla, izleyen bölümde öncelikle Bulgaristan'dan Türkiye'ye gerçekleşen göç hareketlerine değinilmekte, ardından son dönem (1989) Bulgaristan göçüyle ilgili bilgiler detaylandırılmaktadır.

1.4. Bulgaristan'dan Türkiye'ye Göç Hareketleri

Söz edildiği gibi insanlık tarihi isteyerek ya da zorla milyonlarca insanın doğup büyüdüğü, yaşadığı yeri değiştirdiği göçlerle doludur. Bu göç hareketlerinin içinde Bulgaristan'dan Türkiye'ye gerçekleştirilenler de yer almaktadır. Bu çalışmanın konusu olan son dönem (1989) Bulgaristan göçünün aslında Bulgaristan'dan Türkiye'ye gerçekleşen ilk göç olmadığı, geçmiş dönemlerde belirli nedenlerle Bulgaristan'dan Türkiye'ye benzer göçlerin gerçekleştiği bilinmektedir (Kayapınar, 2003; Özay, 2011; Özlem, 2005).

Bulgaristan'dan Türkiye'ye gerçekleşen göçleri dört döneme ayırmak mümkündür. İlk büyük göç dalgası 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı öncesinde gerçekleşmiştir. İkinci göç dalgasını, Osmanlı-Rus Savaşı'nın neden olduğu göçler oluşturmaktadır. Bulgaristan'dan gerçekleşen üçüncü göç dalgası, Balkan Savaşı sırasında olmuştur. Dördüncü göç dalgasını da Cumhuriyet Dönemi göçleri oluşturmaktadır (Kayapınar, 2003; Özay, 2011; Özlem, 2005).

Yukarıda söz edilen bu dört büyük göç dalgasına ek olarak, cumhuriyetin kuruluşunu takip eden yıllarda Anadolu'nun almış olduğu en büyük göçleri de Bulgaristan'dan gerçekleşenler oluşturmaktadır. Bu göç hareketleri, aralıklarla 1989 yılı ve sonrasına kadar sürmüştür. Bu dönemde, Türkiye'ye gelen toplam göçmenlerin % 48'ini oluşturan Bulgaristan göçmenlerinin göç hareketi dört aşamada gerçekleşmiştir. İlk aşama, 1925 yılındaki '*Türk - Bulgar İkamet Sözleşmesi*' ile olmuştur ve bu aşamadaki göçler, 1949 yılına kadar devam etmiştir. İkinci aşama, 1950-1952 yılları arasında Bulgaristan'ın tehcir ve göçe zorlaması sonucu gerçekleşmiştir. Üçüncü aşama, 1968-1979 yılları arasında da Türkiye-Bulgaristan '*Yakın Akraba Göçü Anlaşması*' çerçevesinde gerçekleşmiştir. Bu göç ile 1950-52 yılları arasında gelen göçmen ailelerin, Bulgaristan'da kalan yakınlarının Türkiye'ye serbest göçmen olarak gelmeleri sağlanmış ve böylece parçalanmış aileler birleştirilmiştir. Bulgaristan'dan Türkiye'ye son göç hareketi ise 1989 yılında Türk kökenli vatandaşların maruz kaldıkları çeşitli asimilasyon uygulamalarıyla Türkiye'ye göç etmeye zorlanmaları ile gerçekleşmiştir (Doğanay, 1997). Bu araştırmada, son dönem (1989) Bulgaristan göçünün etkileri ele alındığından, izleyen bölümde bu göç hareketi öncesi ve sonrasında yaşananlar daha ayrıntılı olarak aktarılmaktadır.

1.4.1. Son Dönem (1989) Bulgaristan Göçü

Bulgaristan'dan Türkiye'ye gerçekleşen toplu göç hareketlerinden en büyüğü ve sonuncusu, 1989 yılında meydana gelmiştir (Çetin, 2008; Kolukırmık, 2006; Türkaslan, 1996; Zafer, 2010). Bu göç hareketinin kökeni, Aralık 1984-Ocak 1985 döneminde başlayan isim değiştirme sürecine dayanmaktadır. Bazı siyasiler tarafından, Bulgaristan Türklerinin Osmanlı döneminde Müslümanlaştırılmış Bulgarlar oldukları iddiasıyla haklı gösterilmeye çalışılan ve "soya dönüş" olarak

adlandırılan bu süreç, ülkedeki Türklerin neredeyse tamamının isimlerinin Bulgarca isimlerle değiştirilmesiyle Mart 1985'te sona ermiştir (Dayıoğlu, 2005). O dönemin siyasi liderleri tarafından, Türklerin eski Bulgar adlarını gönüllü olarak geri istedikleri savunulsa da Türklerin isimlerini değiştirmeye dönük baskıya maruz kaldıkları ve isimlerini değiştirmek istemeyen Türklerin çeşitli yaptırımlarla karşılaştıkları belirtilmektedir (Dayıoğlu, 2005; Özay, 2011; Zafer, 2010). İsmi değiştirmeyi kabul etmeyip yeni kimlik kartı almayan ve kayıtlarda Bulgarca ismi bulunmayan Türklere maaşlarının ödenmediği, bazılarının işlerinden çıkarıldığı, hastane ve sağlık sistemlerindeki kayıtların Bulgarca isimlere göre düzenlendiği ve isimlerini değiştirmeyen vatandaşların sağlık hizmetlerinden yararlanamadığı aktarılmaktadır (Dayıoğlu, 2005; Özay, 2011).

İsim değiştirme sürecinin Türklere oluşturduğu baskı şöyle aktarılmaktadır: *“Çoğunluğunu Türklerin oluşturduğu köyler, genellikle sabahın erken saatlerinde, köpekli polisler ve tank birliklerince kuşatıldı. Görevliler ellerinde yeni kimlik kartları veya seçilecek “resmi” isimlerin yazılı olduğu bir liste olduğu halde evleri tek tek ziyaret ettiler ve ev halkını, bazen silah göstererek, yeni kimlik kartlarını kabul etmeye ya da yeni isim almak istediklerini gösteren “gönüllülük” formlarını imzalamaya zorladılar”* (akt. Özay, 2011; Poulton, 1993).

Araştırma katılan son dönem Bulgaristan göçüne maruz kalmış kişilerin, isim değiştirme süreciyle ilgili aktardıkları da yukarıdaki aktarımla örtüşmektedir. Bu aktarımlardan birinde, bu süreç şu şekilde ifade edilmiştir: *“Özellikle akşam ya da gece saatlerinde polisler silahlarla eve gelip isimlerimizi değiştirmek istiyorlardı. Sokak başlarında sırayla nöbet tutuyorduk ve isimlerimizi değiştirmemek için kaçıyorduk. Dağda saklanıyorduk. Akşamları evde mum ışığında oturuyorduk. İsmi değiştirmek istemeyenler, polis tarafından şiddet görüyordu. İsimlerini*

değiştirmek istemeyen diğer Türklere dönük şiddeti duydukça başımıza geleceklerden korkuyorduk.”

İsim değiştirme işlemleri, soya dönüş adıyla uygulanan politikaların temelini oluşturmaktadır. Ancak bu süreç, isim değiştirme işlemlerine ek olarak Müslüman ve Türk olan azınlıklara dönük daha pek çok uygulamayı içermektedir. Bu süreçte Türklerin özellikle kendi dini inançları gereği yerine getirdikleri kurban kesimi, sünnet işlemi, mevlit ve kuran okuma gibi ibadetleri; İslam inancına uygun cenaze törenleri yasaklanmış ve ibadethaneleri olan camileri kapatılmıştır. Dini inanç gereği gerçekleştirilen ibadetlerin engellenmesine ek olarak, Türk damgası taşıyan her şey (cami, han, medrese, eşme, köprü vb.) yıkılmış; Türk olmayı ve Türklüğü temsil eden şalvar, örtü gibi geleneksel giysilerin giyilmesi yasaklanmıştır. Bunların dışında açık alanda Türkçe konuşmak yasaklanmış ve yasaklara uymayanlar para cezası ödemek durumunda kalmışlardır. Türklerin kültürel yaşamlarına dönük gerçekleşen baskılar, 1989 yılının sonlarına kadar devam etmiş ve Türkler için Bulgaristan'da huzurlu bir yaşamı imkansız kılar hale gelmiştir. Bu durum, Türklerin yaşadıkları ülkede kendilerini güvende ve huzurlu hissetmelerini engellemiş ve halkın bir korku içinde yaşamaya başlamasına sebep olmuştur (etin, 2008; Dayıoğlu, 2005; zay, 2011; Zafer, 2010).

Bu süre zarfında, asimilasyon uygulamalarına ve azınlığa uygulanan baskılara karşı Bulgaristan Türkleri tarafından bölgesel tepkiler gösterilmiş ve çeşitli direniş eylemleri başlatılmıştır. Aralık 1984- Mart 1985 döneminde başta Kırcaali, Mestanlı ve Yablanova bölgelerinde olmak üzere Türklere karşı gerçekleşen uygulamaları protesto etmek amacıyla düzenlenen kitlesel eylemlerin yanı sıra bazı Türkler de örgütlü eylemlerde bulunmuşlardır (Dayıoğlu, 2005). Direnişe katılan bazı kişiler, o dönemin hapishanelerinden biri olan Belene kampına gönderilmiş ve burada

işkenceye maruz kalmışlardır. Mayıs 1989'da yaşananları protesto etmek ve uygulamalara son vermek amacıyla başta Belene Kampı'nda bulunan Türkler ve diğer hapisanedekiler açlık grevlerine başlamışlardır. Açlık grevleriyle birlikte 14–15 Mayıs tarihlerinde, Silistre ve Şumnu bölgelerinde ilk büyük kitlesel eylemler başlamış ve bu eylemler giderek diğer bölgelere yayılmıştır. Mayıs ayı ortalarından sonra Kırcaali ve Cebel bölgelerinde de gösteriler olmaya başlamış, 24 Mayıs'ta Razgrad bölgesine sıçramıştır. Bu kitlesel gösteriler sırasında dayak, işkence olaylarının yaşandığı ve ölen kişilerin olduğu kaydedilmiştir (Dayıoğlu, 2005; Özay, 2011).

Bu şartlar altında Bulgaristan yönetimi tarafından, gösterileri düzenleyen örgütlerin üst düzey yöneticilerinin ve protesto eylemlerinde öncülük eden kişilerin de dâhil olduğu yaklaşık 2.500 kişi, Türkiye dışındaki çeşitli Avrupa ülkelerine sınır dışı edilmiştir. Bu sınır dışı işlemlerinden sonra artan göç talepleriyle ve Bulgar yetkililerin zorlamasıyla 1989 yılının 6–7 Haziran günlerinde Türkiye'ye doğru göç başlamıştır. İlk olarak Türkiye sınırına yakın köyler ve daha sonra diğer bölgeler, Bulgar yetkililerin zorlamasıyla göçe katılmışlardır. 21 Ağustos 1989 günü, Türk tarafı sınırı kapatarak sadece vizeli göçmenlerin geçişine izin verse de Temmuz 1990'a kadar göç devam etmiştir. Bu sürede, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'da görülen en yoğun ve zorunlu göç akımı gerçekleşmiş ve Haziran 1989- Temmuz 1990 döneminde yaklaşık 350.000 kişi Türkiye'ye göç etmiştir (Dayıoğlu, 2005). Bulgaristan'da gerçekleşen uygulamalar, Türklerin ülkeden ayrılmaları için itici güç oluşturup Türkleri kendi kültürlerini ve kimliklerini koruma arayışlarına sürüklerken; Türk hükümetinin göçü destekleyici politikaları da göç için çekici güç oluşturmuştur (Kolukırık, 2006).

Son olarak 1989 göçünün temellendiği Aralık 1984'te başlayan asimilasyon politikalarının nedenleri incelendiğinde, bu konuda pek çok faktörün rol oynadığı belirtilmektedir. Bu faktörlerin arasında Bulgar çoğunluğun nüfusunun sürekli azalmasına rağmen özellikle Türk azınlığın nüfusunun hızla artması; Türk azınlığın geleneksel yaşam tarzına çok bağlı olmasının Bulgaristan yönetimi tarafından çağdaşlaşmanın önünde bir engel olarak görülmesi; Bulgaristan hükümetinin 1970'li yıllardan beri gerek dünyada gerek Türkiye'de İslam köktendinciliğinin güçlenmesinin ülke içinde karışıklıklar yaratabileceğine dair kaygısı ve hükümetin Bulgaristan vatandaşlığının temeli tek uluslu, tek dilli, tek kültürlü kaynaşmış bir Bulgaristan milletinden oluşmasını istenmesi gösterilmektedir (Dayıoğlu, 2005; Özay, 2011).

1989 yılına kadar Türklerin Bulgaristan'da maruz kaldıkları yaşantılar, göç öncesi süreçte yaşanan zorluklara işaret etmektedir. Göçmenler, göç sürecinin diğer evrelerinde de çeşitli zorluklarla karşılaşmışlardır. Göçün başlarında, sadece el çantalarıyla herhangi bir hazırlık yapmalarına fırsat olmadan sınır dışı edilmişlerdir. Sonrasında vizeyle gelen göçmenlerin, taşınabilir eşyalarını beraberinde götürme fırsatları olmuştur. Eşyaların tek tek taşınmaya çalışılması, Kapıkule'de geçiş yoğunluğu yaşanmasına sebep olmuştur. Bu sebeple, göç eden kişiler Bulgaristan sınırları içindeki kamplarda ve Kapıkule'de günlerce beklemek zorunda kalmışlardır (Gündüz, 2013). Araştırmaya katılan göçmenler yaşadıkları zorlu göç etme süreçlerini şu şekilde aktarmaktadırlar: *"Yanımızda götürebileceğimiz eşyalarımızı aldık. Çok kalabalıktı, bu sebeple günlerce sınırda sıra bize gelsin diye bekledik. Hava çok sıcaktı, bu yüzden yanımıza aldığımız yemeklerimizin çoğu bozuldu ve atmak zorunda kaldık."*

Göç sonrasındaki sürece bakıldığında, Bulgaristan'dan göç eden çoğu kişilerin daha önce göç eden akrabalarına yakın olmak amacıyla ve iş imkanları nedeniyle Bursa ve Trakya bölgesine yerleşmeyi tercih ettiği görülmektedir. Yeni kültürde hayatlarına sıfırdan başlayan göçmenler, başka seçenekleri olmadığından çok düşük ücretlerle çalışmak zorunda kalmışlardır. Çekirdek aile üyeleri birlikte göç etmiş olsalar da göçmenler, çoğunlukla diğer aile üyelerinden ayrı kalmışlardır. Türkiye'ye geldikten sonra kendilerinden daha önce göç etmiş olan akrabalarının yanına yerleşen göçmenler bulunmakla birlikte, özellikle sınır dışı edilenler, Türkiye'de tanıdıklarının olmaması ve ekonomik imkanlarının sınırlılığı nedeniyle kalıcı olarak bir yere yerleşene kadar okullar gibi çok kişinin kalabileceği binalarda toplu olarak konaklamışlardır (Gündüz, 2013).

Ortaya çıkış nedenleri ve söz edilen özelliklerinden dolayı 1989 yılında gerçekleşen son dönem Bulgaristan göçü, zorunlu ve siyasal göç grubunda değerlendirilmektedir (Kolukırık, 2006). Daha önceki bölümlerde söz edildiği gibi tarihte milyonlarca insan ülkelerinde yaşadıkları zorluklardan kaçmak zorunda kalmışlardır. İspanya İç Savaşı sırasında kral taraftarı İspanyollar, İkinci Dünya Savaşı öncesinde Avrupalı Yahudiler, eski Sovyetler Birliği döneminde Ruslar son dönemlerde Suriye ve Irak'tan göç etmeye zorlanan insanlar zorlu deneyimler yaşamak zorunda kalmışlardır. Özellikle doksanlı yıllardan beri ülkemizde de Doğu ve Güney Doğu Anadolu Bölgeleri'nde yaşayan milyonlarca insan güvenlik nedeniyle göç etmek zorunda kalmıştır. Tarihte ortaya çıkan tüm bu zorunlu göç ve yerinden edilme yaşantıları milyonlarca insanın hayatının değişmesine yol açmıştır. 1989 Bulgaristan göçü de dahil tüm bu zorunlu göç yaşantıları toplumsal olgular olmakla birlikte, bu yaşantıların göçmenler üzerinde oluşturduğu etkiler nedeniyle göç yaşantısı, bireysel bir olgu olma özelliği de taşımaktadır. Göç hareketleri göç

alan ve göç veren toplumların etkilenmesinin yanında temelde göç eden kişilerin yaşamlarını değiştirmekte (Topçu ve Beşer, 2006) ve bu kişilerin göç öncesinde, göç sırasında ve göç sonrasında yaşadıkları zorluklar bir etkileşim halinde ruh sağlıklarının olumsuz etkilenmesine sebep olmaktadır (Fenta ve ark., 2004; Foster, 2001). Bu çalışmada göç olgusu, psikolojik sonuçları açısından ele alındığından izleyen bölümde göçün psikolojik etkilerine ilişkin bilgiler aktarılmaktadır.

1.5. Göç ve Psikolojik Etkileri

İçinde bulunulan sosyal ortam ve bu ortamın barındırdığı stres kaynakları, bireylerin ruh sağlığı üzerinde önemli etkilere sahip olmaktadır (Akdeniz ve Öz, 2009; Topçu ve Beşer, 2006). Kişiler, hayatlarında göç gibi kritik bir değişiklik olmasa da, olumsuz sosyal ve kültürel durumları içeren bir çevrede yaşadıklarında ciddi sağlık problemleri yaşamaktadırlar. Göçmenler için ise süreç daha farklı olmaktadır. Göç eden kişi, o güne kadar içinde bulunduğu, tanıdığı ve ait olduğu kültürü bırakıp yeni bir kültüre taşınmaktadır. Bu sebeple göçmenlerin köklerinden ayrılarak bilmedikleri bir çevrede karşılaştıkları zorluklarla mücadele etmelerinin ve tamamı kendilerine yabancı olan kişilerle yeniden ilişki kurmalarının yaratacağı etki önemle değerlendirilmelidir (Kocabaşoğlu ve Uludüz, 2000).

Göç yaşantısı, bireylerin yaşadıkları çevreyi aniden ve hızla değiştirerek sosyal, kültürel ve fiziksel olarak toplumu; ancak daha önemlisi göç eden bireyleri önemli ölçüde etkilemektedir (Topçu ve Beşer, 2006). Göç yaşantısının olası etkileri, göç öncesinde yaşanan deneyimler ve göç sonrasında oluşan güçlükler doğrultusunda şekillenmektedir (Fenta ve ark., 2004; Samarasinghe ve Arvidson, 2002; Steel ve ark., 2002). Özellikle, göç sonrasında göçmenler kendilerini bir mücadelenin içinde

bulurlar ve bu süreçte yaşadıkları zorluklarla baş edemediklerini hissetmeleri, kendilerine olan güvenlerinin azalmasına yol açabilir (Bhugra, 2004).

Göç yaşantısı, yol açtığı zorluklarla birlikte kişinin büyük bir grubun parçası olma duygusunu kaybetmesi, kültürel yaşamını ve geleneklerini terk etmesi anlamına geldiği için ruh sağlığını olumsuz olarak etkilemektedir (Hovey ve King, 2000; Miltiades, 2002; Ritsner ve ark., 2000; Uluocak, 2009). Psikolojik ve kültürel kimliklerin temellerinin atıldığı yeri bırakıp, daha iyi bir yaşam elde etme beklentisiyle başka bir yere taşınan göçmenler hem ait oldukları kültürden hem de yakınlarından ayrılmak zorunda kalırlar. Bu ayrılmanın yol açtığı kayıp duygusu, göçmenlerin yas tutmalarını da beraberinde getirmektedir (Bhugra, 2004; Kristel, 2000).

Göç yaşantılarının psikolojik etkileri açısından üzerinde durulması gereken bir diğer nokta uyum sürecidir. Göçmenler, bir yandan sahip oldukları eski dünyayı, yakınlarını, ait oldukları kültürü kaybetmenin sıkıntısını yaşamakta; diğer yandan yeni kültüre uyum sağlamanın uzun ve zorlu süreciyle karşı karşıya kalmaktadırlar (Batista ve Wiese, 2010; Gülşen ve ark., 2010). Geldikleri toplumun üyeleri tarafından dışlanma korkusu ve kendine güven duygusunun azalması sonucu olumlu sosyal ilişkiler kurma becerilerindeki daralma, uyum sağlama sürecinin zorluğunu arttırmakta, yoğun stres yaşamalarına sebep olmaktadır (Ritsner ve ark., 2000). Özetle, göçmenler zorlayıcı yaşam deneyimleri ve çözümlenememiş çatışmaları nedeniyle kimliksizlik, köksüzlük duygularıyla beraber kendilerini yabancı gibi hissetmekte; yalnızlık, suçluluk, eksiklik duyguları yaşamakta; yakınlarından ayrılmanın yasını tutmakta ve geleceğe dair umutsuzluk duygularına kapılmaktadırlar (Kristel, 2000).

Göçmenlerin hem yaşadıkları zorluklar hem de sosyoekonomik pozisyonları ve yeni kültüre uyum sağlamalarının beklenmesinin yarattığı baskı nedeniyle psikolojik hastalıklara daha yatkın oldukları varsayılmaktadır (Gülşen ve ark., 2010). Göç sürecinin zorlu doğası ve bu süreçte yaşanan travmatik deneyimler, göçmenlerin ruh sağlığını olumsuz olarak etkilemekte ve göç eden kişilerin, göç etmeyenlerle karşılaştırıldıklarında ruhsal hastalıklar ve genel stres açısından daha fazla risk altında olduğu görülmektedir (Breslau ve ark., 2007; Sır ve ark., 1998a; Teodorescu ve ark., 2012; Yurtbay, Alyanak, Abali, Kaynak ve Durukan, 2003). İlgili literatür gözden geçirildiğinde, zorunlu göçün sebep olduğu psikopatolojiler arasında TSSB, depresyon, somatizasyon bozukluğu, yaygın anksiyete bozukluğu, panik bozukluğu, ağrı bozukluğu ve özgül fobinin yer aldığı görülmektedir (Aker ve ark., 2002; Bhugra, 2004; Fazel ve ark., 2005; Kesebir, 2011; Sır ve ark., 1998a; Steel ve ark., 2002; Yurtbay ve ark., 2003). Bu çalışmalardan birinde Sır ve arkadaşları (1998a), zorunlu göç yaşamış ve yaşamamış kişileri sergiledikleri ruhsal belirtiler açısından karşılaştırmışlardır. Çalışmanın sonucunda göçmen grubun, kontrol grubuna göre "öfke" dışındaki tüm ruhsal belirtilerden daha yüksek puan aldığı görülmüştür. Başka bir çalışmada, zorunlu göç yaşantısı olan ve olmayan çocuk ve ergenler çeşitli psikiyatrik belirtiler açısından karşılaştırılmıştır. Çalışmanın sonuçları, göç travması yaşamış çocuk ve ergenlerin kontrol grubuna göre daha fazla anksiyete bozukluğu, depresif ve psikosomatik belirti sergilediğine işaret etmektedir (Yurtbay ve ark., 2003). Göçmenlerde var olan psikopatolojileri inceleyen başka bir çalışmanın sonuçlarında, göç eden bireylerin % 93'ünde depresif belirti olduğu görülmüştür (Teodorescu ve ark., 2012). Zorunlu olarak göç eden kişilerin sosyal ve ruhsal sorunlarının saptanması ve zorunlu göçün ruhsal sonuçlarının ağır bir travmatik yaşantı olan işkenceyle karşılaştırılması amacıyla yapılan başka bir çalışmada (Aker

ve ark., 2002) sadece işkence yaşamış, hem işkence hem de zorunlu göç yaşamış, sadece zorunlu göç yaşamış ve bu olaylardan hiçbirini yaşamamış olan dört grup ruhsal belirtileri açısından karşılaştırılmıştır. Çalışmanın sonuçları zorunlu göç yaşamış kişilerin ruh sağlıklarının, işkence yaşayanlar kadar olumsuz etkilediğini göstermiştir. Başka bir çalışmada, göç yaşantısının ardışık üç kuşakta yol açtığı psikolojik sorunların incelenmesi amacıyla, Girit'ten Cunda'ya zorunlu göçle gelen bir aile bireyleri ve sonraki iki kuşakta yer alan kişilerin psikolojik belirtileri karşılaştırılmıştır. Sonuçlar, zorunlu göç yaşantısının üç kuşaktaki bireylerin de etkilediğine ve ikinci kuşaktaki bireylerin, anne-babalarına ve kendi çocuklarına göre daha yüksek oranda psikopatoloji sergilediğine işaret etmiştir (Kesebir, 2011). Özetle, göç yaşantıları göçmenler üzerinde psikopatolojiye varan etkiler oluşturma potansiyeline sahip bir yaşantı olmaktadır. Göç sürecini yaşayan herkes, farklı düzeylerde bu sorunları yaşamakla birlikte çeşitli kaynaklarda, göç yaşantısının özellikle kadın ruh sağlığı üzerindeki olumsuz etkileri vurgulanmaktadır (Akdeniz ve Öz, 2009; Başkak ve ark., 2005; Topçu ve Beşer, 2006). İzleyen bölümde göç yaşantısının kadın ruh sağlığı üzerindeki olası etkileri aktarılmaktadır.

1.5.1. Göç ve Kadın Ruh Sağlığı Üzerindeki Etkileri

Göç yaşantısı bu yaşantıyı deneyimleyen herkes açısından zor bir deneyim olmakla birlikte, kadın olmak bu yaşantılarının olası olumsuz sonuçları açısından daha fazla risk barındırmaktadır. Dünyanın neredeyse tamamında kadınlar toplumda yüksek bir statüye sahip değillerdir. Göçmen kadınlar ise hem kadın hem de göçmen olmalarından dolayı yeterince saygı görmemekte ve pek çok olumsuz yaşantıyla karşılaşma riskiyle yaşamaktadırlar (Adanu ve Johnson, 2009). Çeşitli kaynaklarda, kadınların göç sürecinden daha fazla etkiledikleri ve psikopatolojik hastalıkların da kadın göçmenlerde görülme oranının daha fazla olduğu vurgulanmaktadır. Örneğin,

Babaoğlu (2007), Almanya'da yaşayan göçmen Türk kadınların üzüntü, çaresizlik, umutsuzluk, yalnızlık, öfke, suçluluk gibi olumsuz duygular yaşadıklarını tespit etmiştir. Ortaya çıkan bu duygulara ek olarak göç yaşantısının kadınların psikolojik uyumlarının bozulmasına sebep olduğu ve akabinde ruhsal hastalıkların oluşmasına zemin hazırladığı belirtilmektedir (akt., Akdeniz ve Öz, 2009; Nünnig, 1995). İlgili literatür gözden geçirildiğinde, göç yaşantısının kadınlarda daha fazla psikopatolojik sonuçlara yol açtığına vurgu yapılmaktadır (Akbiyık ve ark., 1999; Başkak ve ark., 2005; Gülşen ve ark., 2010). Örneğin, Almanya'da yaşayan Türklerle yapılan bir çalışmada, göçmen olmanın depresyon ve psikosomatik sorunların oranını arttırdığı bulunurken, bu oranın kadınlarda erkeklere oranla daha fazla olduğu görülmüştür (Akbiyık ve ark., 1999). Başka bir çalışmada, Başkak ve arkadaşları (2005), Avrupa'da intihar girişiminde bulunan Türklerin %26.9'unun erkek, %73.1'inin kadın olduğunu belirtmişlerdir. Benzer şekilde, Salman ve Tuna (2002), göçmen kadınlarda depresyon ve intihar davranışının erkeklere oranla 2 kat fazla olduğunu vurgulamaktadırlar (akt., Akdeniz ve Öz, 2009). Gülşen ve arkadaşları (2010), zorunlu göç yaşantısı olan Kürt kadınların psikolojik sağlıklarını inceledikleri çalışmalarında, zorla göç ettirilmiş Kürt kadınlarda travmaya bağlı stres belirtilerinin yüksek olduğunu tespit etmişlerdir. Tüm bu çalışmaların sonuçları, göç yaşantısının özellikle kadınların ruh sağlıklarını olumsuz etkileyen bir yaşantı olduğuna dikkat çekmektedir. Kadınların göç yaşantılarından özellikle etkilenen grup olmaları nedeniyle, bu çalışmada, son dönem Bulgaristan göçünün psikolojik etkileri bu yaşantıya maruz kalmış kadınlar açısından incelenmektedir.

Göç yaşantılarının ruh sağlığı üzerindeki etkileri incelenirken bazı çalışmalarda göçün travmatik etkileri bağlamında ele alındığı görülmektedir (Aker ve ark., 2002; Hodes ve Howard, 2000; Neuner ve ark., 2004; Servan ve ark., 1998;

Sır ve ark., 1998b; Steel ve ark., 2002). Travmayı yaşayan kişinin öznel deneyimlerine ya da travmatik olayın nesnel özelliklerine göre yapılan sınıflandırmalarda (Kira, 2001) göç, bireyi köklerinden kopararak, bireyin içinde yaşadığı sosyal ilişkiler ağını zedeleyerek, ait olma duygusunu ve yaşamına ilişkin oluşturduğu anlamı bozarak travmatik etkilere yol açabilen bir olay olarak kabul edilmektedir. Başka bir ifadeyle göç, önemli sosyal değişikliklere yol açan, sahip olunan kültürü tehdit eden, stresli yaşam olaylarını içeren ve çeşitli problemlere yol açan travmatik bir süreç olarak değerlendirilmektedir (Aker ve ark., 2002; Baker, 1992; Fazel ve ark., 2005). Göç yaşantılarını travmatik etkileri bağlamında ele alan çalışmalardan birinde Teodorescu ve arkadaşları (2012), göçe zorlanan kişilerde ortaya çıkan travma sonrası belirtileri incelemek amacıyla 55 psikiyatri hastasıyla görüşmüşlerdir. Bu hastaların % 80'inde, travma sonrası stres bozukluğu belirtilerine rastlanmıştır. Benzer şekilde, Sır ve arkadaşları (1998b) göçmen grup ve kontrol grubunu TSSB belirtileri açısından karşılaştırmışlardır. Bu çalışmanın sonuçlarında da göçmen grubun % 66'sının TSSB tanı kriterlerini karşıladıkları görülmüştür. Oluşturduğu psikolojik etkiler ve travmaya bağlı belirtileri de içeren çeşitli ruhsal hastalıklara yol açma özellikleri göz önünde bulundurulduğunda göç süreci, kişinin yaşamının sadece bir evresi olarak kalmayıp kişiliği üzerinde kalıcı etkilere sahip olan bir yaşantı olma özelliği taşımaktadır (Kocabaşoğlu ve Uludüz, 2000). Ayrıca göç yaşantısının olası sonuçları, sadece göç eden bireyleri etkilememekte sonraki kuşaklar açısından da risk oluşturmaktadır (Batista ve Weise, 2010). Bir kişi, başka bir ülkeye taşındığında yaşadığı zorluklar, kişinin kendine güvenini kaybetmesine, dünyayı güvenli bir yer olarak hissetmemesine ve hatta dünyayı algılama şeklinde belirgin bir bozulmanın oluşmasına yol açabilir ve bu bozulmuş düşünceler çocuğuna da aktarılabilir. Göç yaşantısının kadınların ruh sağlığını daha fazla etkilemesi ve

birincil bakım verenin anne olması nedeniyle annenin yaşadığı travma deneyiminin çocuğunun ruh sağlığı açısından daha kritik öneme sahip olduğu da düşünülebilir. Alan yazında bazı travmaların çeşitli mekanizmalar aracılığıyla bireyden bireye ya da kuşaktan kuşağa aktarılabileceğine odaklanılmaktadır (Figley, 1993; Kira, 2001; Kaitz ve ark., 2009; Kellermann, 2001b). İzleyen bölümde travmatik yaşantıların sonraki nesillere aktarımına ilişkin bilgiler sunulmaktadır.

1.6. Travmanın Aktarımı

Bireyin yaşadığı ruhsal sıkıntıları her daim o kişinin yaşamı içerisinde ele almak ve ruhsal sıkıntıların nedenlerini kişinin yaşantısıyla sınırlı kalarak açıklamak her zaman mümkün olmamaktadır. Psikoterapistler, bazı vakalarda nedeni bulunamayan korkular, kaygılar ya da bugünkü yaşam koşullarıyla açıklanamayan ruhsal sorunlara rastlamaktadırlar. Ruhsal hastalıkların tanısı sadece o kişinin yaşamı üzerinden değil, kaçınılmaz şekilde birçok nesil üzerinden aile sisteminin tanısını içermektedir. Bu durum, bireyi ve yaşadığı problemleri çok nesilli bir bakışla ele almayı gerekli kılmaktadır (Ruppert, 2011). İnsan ruhunu nesiller ötesi bir bağlamda görmenin öncüsü Carl Gustav Jung, kolektif bilinçdışı kavramını formüle ederek insanoğlunun sembollerle, duygulanımsal durumlarla ve kadın ile erkeğin davranış tipleriyle nesilden nesile aktarılan bir kolektif bilgiye sahip olduğunu vurgulamıştır (Ruppert, 2011). Jung'un yaptığı bu formülasyon günümüzde hala geçerliliğini korumakta ve travma araştırmacıları, travmatik ruhsal yaraları sadece kişiyi ilgilendiren değil, nesiller boyu etki oluşturan bir fenomen olarak ele almak konusunda fikir birliğine varmaktadırlar (Ruppert, 2011).

Klinik gözlemler ve deneysel çalışmalar, travmatik yaşantıların sadece bu yaşantılara doğrudan maruz kalan kişileri etkilemekle kalmadığını bu kişilerin

hayatlarındaki önemli kişileri de etkilediğini göstermektedir (Dekel ve Goldblatt, 2008). Bu durumu tanımlamak için "ikincil travma" (Rosenheck ve Nathan, 1985), "empatik travma" (akt., Baranowsky ve ark., 1998; Albeck, 1994) "travmanın aktarımı" (Kellermann, 2001b) gibi kavramlar kullanılmaktadır. Bu kavramlarla vurgulanan, travmatik yaşantıların içerdiği nesnel özellikler değerlendirildiğinde, bazı travmaların çeşitli mekanizmalar aracılığıyla bireyden bireye ya da kuşaktan kuşağa aktarılabilir (Figley, 1993; Kira, 2001; Kaitz ve ark., 2009; Kellermann, 2001b). Travmanın kuşaklar arası aktarılması teorisine göre, bir aile üyesinin deneyimlediği travmatik yaşantıların etkileri daha genç olan diğer aile üyesinde de görülebilir. Bu etkinin ortaya çıkması için genç olan aile üyesinin travmaya doğrudan maruz kalması gerekmediği gibi bu kişi travmatik yaşantı sonlandıktan sonra doğmuş dahi olabilir (Danieli, 1998). Bu durum, travmanın doğrudan travmaya maruz kalan kişilerle birlikte sonraki kuşaklar açısından da risk oluşturması anlamına gelmektedir. Travmatik yaşantıların sonraki kuşakları da etkilemesi, bu etkinin hangi yollarla olduğu sorusunu akla getirmektedir. Travmatik yaşantıya maruz kalmış ebeveynler hangi yollar aracılığıyla bu yaşantının etkilerini çocuklarına aktarmaktadırlar? Travmaya doğrudan maruz kalmamalarına rağmen, sonraki kuşaklardaki bireyler ebeveynlerinin travmalarının etkilerini nasıl barındırmaktadırlar? Alan yazında travmanın sonraki kuşakları nasıl etkilediğini açıklamak için çeşitli teoriler önerilmektedir. İzleyen bölümde travmanın aktarımına ilişkin teoriler, Kellermann (2001b)'ın travmanın aktarımı modelleri kapsamında açıklanmaktadır.

1.6.1. Travmanın Aktarım Modelleri

Travmanın aktarılması teorisine göre bir aile üyesinin deneyimlediği travmatik yaşantıların etkileri, travmaya doğrudan maruz kalmasa da daha genç olan diğer aile

üyesinde de görülebilir (Daniel, 1998). Alan yazında, travmatik yaşantıya doğrudan maruz kalmayan kişilerin, ebeveynlerinin travma deneyimlerinden hangi mekanizmalar aracılığıyla etkilendiklerine ilişkin çeşitli açıklamalar sunulmuştur.

Travmanın aktarımıyla ilgili önemli çalışmaları olan Kellermann (2001b), Yahudi Soykırımı üzerinden travmatik yaşantıların etkilerinin sonraki kuşaklara nasıl aktarıldığını açıklamak için 4 model önermiştir: (1) psikodinamik model; (2) sosyokültürel model; (3) aile sistemleri modeli ve (4) biyolojik model. Kellermann, bu modellerin her birinde ikinci nesile aktarılan öğelerin neler olduğunu ve bunların hangi araçlarla yani nasıl aktarıldığını açıklamaktadır. Kellermann'ın (2001b) önerdiği bu modeller Tablo 1.1.'de özetlenmektedir:

Tablo 1.1. Travmanın Aktarımına İlişkin Modeller

Model	Aracı	Başlıca Aktarılan Faktör
1. Psikodinamik	Kişilerarası İlişkiler	Yer değiştirmiş duygular
2. Sosyokültürel	Sosyalleşme	Ebeveynlik ve rol modeller
3. Aile Sistemleri	İletişim	İç içe geçme (enmeshment)
4. Biyolojik	Genetik	Kalıtsal yatkınlık

Travmanın Aktarımında Psikodinamik ve İlişkisel Model: Psikodinamik modele göre birinci kuşakta yer alan bireyler, duygularını bilinçli olarak yaşayamamakta ve yaşanmamış bu duygularını çocuklarına bırakmaktadırlar. Çocuklar, ebeveynlerinin bastırdıkları ve yeterince özümsemedikleri yaşantılarını bilinçli olmadan içselleştirirler. Travmanın aktarımında ilişkisel psikodinamik modeller, çocukların hem aileleriyle ve onların yaşadıklarıyla bağlarını korumayı amaçladıklarını hem de ailelerinin travma geçmişlerinden kendilerini ayırmaya ve kendi hayatlarını yaşamaya çalışan bireyler olmaya çalıştıklarını vurgulamaktadır. Ayrılma-bireyleşme sürecinde yaşadıkları zorluk, çocukların sağlıksız ilişki kalıpları oluşturmalarına ve

ayrışmamış ilişkilerin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır (Kellermann, 2001b). Bu ayrılaşmamış ilişki kalıpları, çalışmalarda gösterilmiştir (Baracos ve Baracos, 1980).

Travmanın Aktarımında Sosyokültürel Model: Sosyal normlar ve kurallar bir nesilden başka bir nesle aktarılmaktadır. Aktarılmış travmanın sosyal öğrenme ve sosyalleşme modelleri, ebeveynlerinin korkuları, tabuları ve yasakları gibi davranışlarının çocukların kendi zihinsel imajları haline geldiğine odaklanmaktadır (Kellermann, 2001b).

Bu modelde, travma mağduru ebeveynlerin, çocuklarını hem onları yetiştirirken sergiledikleri davranışlarla hem de yetersiz rol modeller olarak görünmeleriyle olumsuz etkileme ihtimalleri üzerinde durulmaktadır (Kellermann, 2001b). Bandura'nın (1977) belirttiği gibi çocuklar, pek çok durumu ebeveynlerini gözlemleyerek ve onların yaptıklarını taklit ederek dolaylı olarak öğrenirler. Bu doğrultuda, travma mağdurlarının çocuklarının da ebeveynlerinin bazı duygusal ve davranışsal durumlarını gözlemleyerek öğrendiklerini düşünmek mümkündür (Kellermann, 2001b).

Travmanın Aktarımında İletişim ve Aile Sistemleri Modeli: Aile ortamı, travmanın aktarımında merkezi öneme sahiptir ve her ailenin kendine ait bir sistemi vardır. Bazı aileler, son derece kapalı sistemler oluştururlar ve bu ailelerde yetişen çocuklar, yalnızca kendi aile bireyleri ve benzer ailelerindeki kişilerle etkileşim kurarlar. Böyle bir sistem içinde ebeveynler, kendilerini tamamıyla çocuklarına adarlar. Benzer şekilde, bu ailelerde büyüyen çocuklar da aşırı derecede ebeveynlerinin mutluluklarıyla ilgilidirler ve onları acı verici deneyimlerden korumaya çalışırlar

(Klein, 1988). Bu ailelerde çocukların bağlanma, ayrılma ve bireyleşme süreçlerinde sorunlar ortaya çıkmaktadır (Baracos ve Baracos, 1980).

Her ailenin kendine has bir sistemi olduğu gibi iletişim şekilleri de kendilerine özgüdür. Travmanın aktarımında, ailede “sözel olmayan, belirsiz ve suçluluk duygularının tetiklenmesine sebep olan bir iletişimin” (Klein, 1988) ya da "sessizliğin (travmanın konuşulmamasıyla ilgili gizli bir anlaşma)" (Daniel, 1998) açıklayıcı olduğu düşünülmektedir.

Travmanın Aktarımında Genetik ve Biyolojik Modeller: Genetik ve biyolojik modellerde ise travmanın etkilerinin temelde biyokimyasal yatkınlığa veya genlere dayalı olarak ebeveynlerden çocuklara aktarıldığı ileri sürülmektedir. Bu modeller, travmanın bir kuşaktan diğer kuşağa geçişinin kalıtsal bir hastalığın geçişiyle aynı olduğunu vurgulamaktadır (Kellermann, 2001b).

Yukarıda travmanın etkilerinin sonraki kuşaklara nasıl aktarıldığını açıklamak için farklı modeller sunulmuştur. Ancak Kellermann, aktarılmış travma kavramını bu modellerden biriyle anlamak yerine bütüncül bir bakışla anlamının daha uygun olacağını önermiştir. Tüm bu modeller, travmanın aktarımını anlamak için önemli açıklamalar sunmaktadır. Bu sebeple Kellermann, travmanın hangi yollarla aktarıldığını açıklamada tüm bu modellerin eklektik bir bakış açısıyla bütünleştirilmesini önermiştir.

Travmanın Aktarımına Bütünleştirilmiş Bakış: Kalıtsal veya çevresel kaynaklı olsa da travmanın aktarılmasının tek bir bakışla ele alınması yeterli olmamaktadır. Travmanın aktarımında genetik yatkınlık, bireyin gelişim öyküsü, ailenin etkisi ve sosyal durum gibi bir çok faktörün bir arada ele alınmasının önemi vurgulanmaktadır (Kellermann, 2001b). Diğer bir deyişle, ister biyolojik ister çevresel kaynaklı olsun

travmanın aktarımı yukarıda bahsedilen psikodinamik, sosyokültürel, biyolojik model ve aile sistemleri modelinin hepsinin birlikte oluşturduğu etkiyle açıklanabilir.

Özetle, travmatik yaşantıların sonraki kuşağa aktarımına ilişkin kişilerarası ilişkiler, sosyalleşme, iletişim ve genetik faktörlerle ilgili açıklamalar sunulmaktadır. Bu modeller, alan yazında travmanın aktarımına ilişkin açıklamaları bir araya getirmektedir. Bununla birlikte, aktarılmış travmayla ilgili daha genel bir ayrım travmanın doğrudan aktarılması ve dolaylı aktarılması olmaktadır. İkinci kuşaktaki bireylerin, sergiledikleri belirtiler açısından homojen bir grup oluşturmaması nedeniyle bazı kuramcılar aktarılmış travma kavramının, bir bütün olarak değil de doğrudan (spesifik) aktarılmış travma ve dolaylı (genel) aktarılmış travma olarak 2 grupta ele alınmasını önermektedir (Schwartz, Dohrenwend ve Levav, 1994). Bu ayrım, ikinci kuşağın sergilediği belirtilere göre yapılmaktadır.

Doğrudan (Spesifik) Aktarılmış Travma: Doğrudan aktarılmış travma kavramı; travma mağduru ebeveynde varolan ruhsal sıkıntının diğer bir deyişle psikolojik belirtilerin, çocuklarına da geçtiğine işaret etmektedir (Kellermann, 2001b). Burada vurgulanan, çocukların ebeveynlerin deneyimlerini ve duygularını sanki kendileri yaşıyormuş gibi doğrudan aldıklarıdır. Ebeveyninin ruhsal belirtisini doğrudan alan çocuklar, onlar gibi bozulmuş yollarla düşünmeyi ve davranmayı öğrenirler (Schwartz ve ark., 1994). Doğrudan aktarımın nasıl olduğuna ilişkin, psikodinamik modeller aracılığıyla açıklamalar yapılmaktadır. Buna göre, travma mağduru ebeveyn acı verici duygularını azaltmak için bunları çocuğuna yansıtır ve çocuk da ebeveyniyle kurduğu özdeşimden dolayı bu duyguları sanki kendisine aitmiş gibi içselleştirir. Bunun sonucunda, ebeveyninde varolan ruhsal belirtileri hissetmeye başlar (Dekel ve Goldblatt, 2008).

Dolaylı (Genel) Aktarılmış Travma: Dolaylı aktarılmış travmada ise ebeveynin travma nedeniyle yaşadığı bozulma, çocuğun genel olarak "mahrum kalma (yoksunluk)" duygusu yaşamasına sebep olmakta ve travmanın kendisi değil kişinin travmatize olmasının sonuçları aktarılmaktadır (Kellermann, 2001b). Başka bir tanıma göre, dolaylı aktarılmış travmada travmanın kendisi aktarılmaz; ebeveynlerin maruz kaldıkları travmatik yaşantılar onların ebeveynlik becerilerini azaltır ve bunun sonucu olarak bu ailelerde yetişen çocuklar ailelerinin travmatize olmalarının sonuçlarından etkilenirler (Schwartz ve ark., 1994). Travmanın dolaylı aktarımında; aile işlevsellikliği, aile içinde kullanılan iletişim, aile ortamı önemli değişkenler olarak aktarılmaktadır (Dekel ve Goldblatt, 2008). Travma yaşantısının aile yapısında yol açtığı bozulmaların sonuçlarını çocuklarını etkileyebileceği üzerinde durulmaktadır. Dolaylı aktarım kavramı, ebeveynlerin yaşadıklarının ikinci kuşağı hangi açılardan etkileyebileceğine dair daha genel bir bakış açısı sunması açısından önemli olmaktadır (Weiss ve Weiss, 2000). Böylece travmanın aktarılması, sadece ikinci kuşaktaki bireyin ebeveyniyle aynı belirtileri sergileyip sergilemediğine odaklanmaktan uzaklaşmış ve ebeveynin travmatik belirtilerine nasıl tepki verildiğine odaklanmak önem kazanmıştır. Peki travma mağdurlarının çocukları, ebeveynlerinin travmalarına nasıl tepkiler vermektedirler? Travmatik yaşantılar, sonraki nesillerde ne gibi etkiler oluşturmaktadır? İzleyen bölümde, bu sorulara dönük açıklamalar yer almakta ve travmatik yaşantıların sonraki kuşaklarda yol açtığı olası sonuçlar incelenmektedir.

1.6.2. Travmanın Sonraki Kuşaklardaki Etkileri

Travmatik yaşantıların sonraki kuşaktaki bireyleri de etkileyebileceği fikrine, travma mağdurlarının çocuklarıyla çalışan psikoterapistler dikkat çekmiştir. Psikologların ve psikiyatristlerin bu kişilerle yaptıkları görüşmelerde fark ettikleri

bazı bulgular, ebeveynlerinin travmalarının ikinci nesile aktarılabileceğine işaret etmiştir. Klinik bulgularda, ikinci kuşaktaki kişilerin dünyanın güvensiz olduğunu düşünme, aile işlevselliği algılamalarında bozulma, kronik mutsuzluk, duygularını ifade etmede zorlanma, tehlikeye karşı devamlı korku hissi, ayrılma anksiyetesi gibi semptomlar taşıdıkları gözlenmiştir (Baracos ve Baracos, 1979; Danieli, 1981). Psikoterapistler, travma mağduru ailelerin çocuklarında çeşitli türden duygusal stresler olduğunu gözlemlmelerine rağmen araştırmacılar, bu gözlemleri daha güvenilir ve nesnel araçlarla ortaya koymakta tutarlı bir başarı elde edememekte ve konuyla ilgili araştırmalar, çelişkili bulgular ortaya koymaktadır. Bazı çalışmalarda travma mağduru ebeveynlerin çocuklarında kontrol grubuyla karşılaştırıldığında TSSB geliştirmeye yatkınlık, duygusal problemler ve çeşitli psikopatolojiler olduğu tespit edilmekle birlikte (Kellermann, 1999; Yehuda, Schmeidler, Wainberg, Binder ve Duvdevani, 1998b; Yehuda, Halligan ve Grosman, 2001); bazı çalışmalarda da travma geçmişi olan ve olmayan kişilerin çocuklarının ruhsal-fiziksel sağlık, bilişsel işlevsellik, benlik saygısı, travma sonrası stres belirtileri ve aile işlevselliği açısından farklılaşmadığı görülmektedir (Fridman ve ark., 2011; Sagi ve ark., 2008). Konuyla ilgili meta-analiz çalışmaları ise, klinik olmayan örneklerde soykırım deneyimlerinin bu ailelerdeki çocukları etkilediğine dair bir kanıt olmadığını vurgulamakta ve ikincil travmaya dair kanıtların ikinci kuşaktaki ruhsal problemi olan kişilerden elde edildiğini ileri sürmektedir (Van IJzendoorn, Bakermans ve Sagi, 2003).

Travmanın aktarımıyla ilgili çalışma bulguları incelendiğinde, çalışmalarda ikinci kuşaktaki bireylerin doğrudan ve dolaylı aktarım yoluyla ebeveynlerinin travmalarından ne şekilde etkilendiklerinin sorgulandığı görülmektedir (Kellermann 2001a; Dekel ve Goldblatt, 2008). Travmanın doğrudan aktarımına odaklanan

çalışmalarda travma mağdurlarının sıklıkla TSSB belirtileri taşımalarından dolayı ikinci kuşakta da travma sonrası stres bozukluğu belirtileri olup olmadığı araştırılmaktadır (Baranowsky ve ark., 1998; Baron, Eisman, Scuello, Veyzer ve Lieberman, 1996; Davidson ve Mellor, 2001; Kahane, 2011; Solomon, Kotler ve Mikulincer, 1988; Yehuda, Schmeidler, Giller, Siever ve Binder, 1998a). Bu çalışmalardan bazılarında ikinci kuşaktaki bireylerinin de ebeveynleri gibi travmaya bağlı stres belirtileri sergiledikleri gürılmekte ve özellikle ikinci kuşaktaki bireylerin stres verici yaşam olaylarıyla karşılaştıklarında, daha hassas ve psikopatoloji geliştirmeye daha yatkın olduklarına vurgu yapmaktadır (Baranowski ve ark., 1998; Baron ve ark., 1996; Solomon ve ark., 1988; Yehuda ve ark., 1998a).

Travmanın dolaylı aktarımını inceleyen çalışmalar ise ikinci kuşaktaki bireylerin ne gibi ruhsal belirtiler sergilediklerini araştırmaktadır (Dekel ve Goldblatt, 2008; Giladi ve Bell, 2013; Kellermann, 2001a). Travma mağdurlarının çocuklarında, ebeveynlerinde travma öyküsü olmayanlara göre daha fazla oranda depresyon, anksiyete, somatik belirtiler ve öfke olabileceğine vurgu yapıldığından (Felsen, 1998) çalışmalarda ikinci kuşağın genel psikolojik sağlıkları incelenmiştir (Fridman ve ark., 2011; Sagi ve ark., 2008; Yehuda ve ark., 1998b). Bu çalışmaların bazılarında, travma mağdurlarının çocuklarında daha fazla kişilik problemi ve çatışması, anksiyete belirtisi, duygusal ve davranışsal problemler olduğu belirtilmektedir (Daud, Skoglund ve Rydelius, 2005; DeGraaf, 1998; Sigal, Silver, Rakoff ve Ellin, 1973; Zilberfein, 1996).

Konuyla ilgili çalışmalar çoğunlukla travmanın olası olumsuz sonuçlarına odaklanmakla birlikte bazı çalışmalarda da ebeveynlerinin travmatik yaşantılarının ikinci kuşaktaki bireylerin psikolojik sağamlık kapasitelerini arttırdığı ortaya konmaktadır (Braga, Mello ve Fiks, 2012; Kellermann, 2001a; Sagi ve ark., 2008).

Bu çalışmalarda, ebeveynlerinin yaşadığı travmanın ikinci nesildeki güçlendirici etkisine vurgu yapılmakta, ikinci nesildeki bireylerin ebeveynlerinin travmalarının etkileriyle psikolojik sağlamlıklarının artması aracılığıyla başa çıkabildikleri vurgulanmaktadır.

Sonuç olarak, konuyla ilgili çalışmalar çelişkili bulgular sunsa da, travma geçmişi olan bir ebeveynle yaşayan bir bireyin ruhsal belirti sergileme olasılığının arttığı üzerinde durulmakta ve travma deneyiminin sonraki kuşaklara aktarıldığı fikri çoğunlukla kabul görmektedir (Baranowsky ve ark., 1998; Kellermann, 2001a; Kellermann, 2001b; Weiss ve Weiss, 2000).

Alan yazında zorunlu göçün travmatik etkilerinin sonraki nesile aktarımı açısından ele alınmadığı ve aktarımla ilgili çalışma bulgularının özellikle Yahudi soykırımının kuşaklararası etkilerine odaklandığı dikkat çekmektedir. Ancak soykırımın kuşaklararası etkilerinin sadece bu yaşantıya özgü olmadığı, farklı sebeplerle travma mağduru olan ebeveynlerin çocuklarında da benzer tepkilerin olabileceği belirtilmektedir (De Graaf, 1998). Zorunlu göçün sebep olduğu travmatik etkiler göz önünde bulundurulduğunda, bu yaşantının da sonraki kuşaktaki bireylerin ruh sağlığını etkileyebileceği düşünülmektedir. Önceki bölümlerde aktarıldığı gibi göç yaşantılarının olası olumsuz sonuçları kadınlarda daha fazla olmaktadır. Anne çocuk etkileşimi bağlamında değerlendirildiğinde ve çocuğun yetişmesinde annenin ruh sağlığının kritik önemi göz önünde bulundurulduğunda, annenin travma deneyiminin çocuğun ruh sağlığı açısından öncelikli önem taşıdığı düşünülebilir. Bu doğrultuda, bu çalışmada travmanın dolaylı aktarımı bağlamında, zorunlu göç yaşantısına maruz kalmış kadınların travma maruziyetleri ve olaydan etkilenme düzeyleri ile yetişkin dönemdeki çocuklarının psikolojik belirtileri ve temel varsayımları arasındaki ilişki incelenmektedir.

Travmatik yaşantıların sonraki kuşaklardaki olası sonuçlarıyla ilgili çalışma bulgularının çelişkili olması, travmanın aktarımında bazı faktörlerin rol oynadığını düşündürmektedir. Kişilerin travmaya maruziyetleri ve olaydan etkilenme düzeyleri, travmanın olası sonuçları açısından önemli olmaktadır. Bu sebeple, bu çalışmada göç yaşantısının sonraki kuşaktaki etkileri incelenirken zorunlu göç yaşamış annelerin travma maruziyetleri ve olaydan etkilenme düzeyleri de değerlendirilmiştir. Travma deneyiminin sonraki kuşaklara aktarımında özellikle olaydan etkilenme düzeyinin önemi vurgulandığından (Caselli ve Motta, 1995; Dekel ve Goldblatt, 2008; Kaitz ve ark., 2009; Suozzia ve Motto, 2004) izleyen bölümde, travmanın aktarımında olaydan etkilenme düzeyinin önemine ilişkin bilgiler sunulmaktadır.

1.6.3. Travmanın Aktarımında Olaydan Etkilenme Düzeyinin Önemi

Travmatik yaşantılar, bu yaşantılara maruz kalan herkeste psikolojik sorunlara sebep olmadığı gibi travmanın etkilerinin sonraki kuşaklara aktarıldığı bilgisi de her zaman doğrulanmamaktadır (Dekel ve Goldblatt, 2008; Van IJzendoorn ve ark., 2003). Çeşitli faktörler, travma mağdurları ve sonraki kuşaklar açısından travmanın sonuçlarını etkilemektedir. Bireylerin travmaya maruziyet ve olaydan etkilenme düzeyleri travmanın sonraki nesiller üzerindeki etkisinde önemli rol oynayan faktörler arasında yer almaktadır.

Kişilerin travmatik yaşantılara ne kadar yakından tanık olduklarını değerlendiren travmaya maruziyet düzeyi, travmanın olası sonuçlarını etkilemekte (Young, Kenardy ve Cobham, 2011), maruziyet düzeyinin artması bu yaşantının olası olumsuz sonuçlarını arttırmaktadır (Pine, Costello ve Masten, 2005). Bu doğrultuda travmatik yaşantılara daha fazla maruz kalmanın, hem mağdurlar hem de çocukları açısından daha fazla risk oluşturduğu düşünülebilir. Ancak alan yazında,

travma deneyiminin sonraki kuşaklara aktarılmasında mağdurların travma maruziyetlerinden çok olaydan etkilenme (travmatik stres belirtileri) düzeylerinin öncelikli olduğu üzerinde durulmaktadır (Caselli ve Motta, 1995; Dekel ve Goldblatt, 2008; Kaitz ve ark., 2009; Suozzia ve Motto, 2004).

Olaydan etkilenme düzeyi (travmatik stres belirtileri), DSM-V'e (2013) göre kişilerin travmayla ilgili yaşantılarını istemsizce hatırlamalarını, yaşadıkları olumsuz duygular nedeniyle kendilerini örseleyen bu yaşantılardan sürekli olarak kaçınma ve uzak durma çabalarını ve örseleyici olayı hatırlatan durumlara karşı her an tetikte olma, abartılı irkilme belirtileri sergileme, odaklanma güçlükleri yaşama gibi aşırı uyarılma ve tepki gösterme biçimlerini içermektedir. Travmatik yaşantılar sonrasında kişilerin sergiledikleri bu belirtiler, mağdurların travmatik stres düzeyleri diğer bir ifadeyle olaydan ne kadar etkilendikleriyle ilgili bilgi vermektedir. Kişilerin travma deneyimlerine bağlı stres belirtilerinin fazla olmasının, sonraki nesillere bu yaşantının etkilerini aktarmalarında önemli bir role sahip olduğu vurgulanmaktadır (Caselli ve Motta, 1995; Van IJzendoorn ve ark., 2003).

Konuyla ilgili yapılan çalışmalardan birinde Van IJzendoorn ve arkadaşları (2003), ebeveynlerin travmatik yaşantıya maruz kalmalarının çocuklarına bu travmatik yaşantıların etkilerini aktarmada tek başına yeterli olmadığını tespit etmişlerdir. Çalışmanın sonuçları, kişilerin maruz kaldıkları travmatik yaşantının etkilerini çocuklarına aktarmalarında, olaydan etkilenme düzeyinin öncelikli önem taşıdığına işaret etmektedir. Başka bir çalışmada Caselli ve Motta (1995), savaş mağdurlarının travmaya maruz kalma düzeylerinin ve olaydan etkilenme düzeylerinin (travmaya bağlı stres belirtilerinin) çocuklarının davranış problemleri üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. Çalışmanın sonuçları, çocukların problem

davranışlarını babalarının savaş yaşantısıyla ilgili maruziyet düzeylerinden çok olaydan etkilenme düzeylerinin etkilediğine işaret etmektedir.

Özetle, travmanın etkilerinin sonraki kuşaklara aktarılmasında, ebeveynlerin travma yaşantıları tek başına belirleyici olmamakta, olaydan etkilenme düzeyleri de önemli olmaktadır. Bu sebeple, bu araştırmada göç travmasının sonraki kuşaktaki olası etkileri incelenirken son dönem (1989) Bulgaristan göçüne maruz kalmış kadınların, göçle ilgili maruziyet düzeyleriyle birlikte olaydan etkilenme düzeyleri de incelenmiştir.

Travmanın aktarımı açısından mağdurların olaydan etkilenme düzeylerinin önemli olduğu vurgulanmakta, olay etkisi yüksek olan kişilerin çocuklarının daha fazla risk altında olduğu belirtilmektedir. Bu doğrultuda, mağdurların olaydan etkilenme düzeyleriyle ilişkili olabilecek değişkenler travmanın aktarımı açısından da önem kazanmaktadır. Duygu düzenleme becerileri (Badour ve Feltner, 2013; Cloitre, Koenen, Cohen ve Han, 2002; Frewen ve Lanius, 2006; Litz, Orsillo, Kalaupok ve Weathers, 2000; Tull, Barrett, McMillan ve Roemer, 2007) ve aile işlevselliği (Bal, Bourdeaudhuij, Crombez ve Oost, 2004; Evans, Cowlshaw, Forbes, Parslow ve Lewis, 2010; Evans, Cowlshaw ve Hopwood, 2009; Davidson ve Mellor, 2001; Westerink ve Giarratano, 1999) olaydan etkilenme düzeyleri ile ilişkileri ele alınan değişkenlerdendir. Bu sebeple, travmanın etkilerinin sonraki kuşaklara aktarılmasında, annelerin duygu düzenleme becerilerinin ve ikinci kuşaktaki bireylerin aile işlevselliği algılarının önemli olabileceği düşünülmüştür. İzleyen bölümlerde, travmatik yaşantıların sonuçları açısından önce duygu düzenleme becerilerine ardından aile işlevselliğine ilişkin bilgiler aktarılmaktadır.

1.6.4. Travmanın Aktarımında Duygu Düzenleme Güçlüğünün Rolü

Duygular, öznel deneyimlere dayanmakta ve içinde bulunulan duruma verilen tepkiler olarak ortaya çıkmaktadır. İnsanlar benzer durumlarda farklı duygular deneyimleyebilirler ve bu duygular kişilerin çeşitli şekillerde davranmalarıyla sonuçlanabilir. Duygusal tepkiler farklı olduğu gibi duyguların yoğunluğu, direnci, kontrol edilebilmesi, başlangıcı ve zamanla nasıl değiştiği de kişiden kişiye farklılık göstermektedir (Thompson, 1994).

Duygu kavramının ele alınmasında, zaman içerisinde değişiklikler olmuştur. Önceleri duyguların stres verici, rasyonel olmayan, yönetilemeyen taraflarına vurgu yapılırken çağdaş kuramlar, duyguların biyolojik olarak işlevselliğine ve psikolojik olarak yapıcı özelliklerine vurgu yapmaktadırlar (Cole, Michel ve Teti, 1994; Thompson, 1994;1991). Duyguların işlevsel doğalarının önemine yapılan vurgu artmakla birlikte duygular, çok yoğun olduklarında, duruma uygun olmadıklarında ve çok uzun sürdüklerinde sorun yaratabilirler (Werner ve Gross, 2010). Bu şekliyle duygusal uyarım, işlevselliği azaltma ve arttırmayla sonuçlanabilir. Duygusal uyarımda duygu düzenleme süreci, uyumlu ve organize edilmiş davranışsal stratejileri desteklemesi nedeniyle önem taşımaktadır. Duygu düzenleme süreci, duyguların içeriğini, yoğunluğunu ve zamanını şekillendirmektedir (Thompson, 1994).

Alan yazında duygu düzenleme sürecinin kavramsallaştırılmasında, farklı etkenlerin önemine vurgu yapıldığı görülmektedir. Bu kavramsallaştırmalarda önceleri, kişilerin olumsuz duygularının azaltılması ve olumlu duygularının artırılmasına vurgu yapıldığı görülmektedir. Bu amaca göre kişiler, çeşitli stratejiler kullanarak olumsuz duygularını kontrol edebilirler (Frijda, 1988; Thayer, Newman

ve McClain, 1994). Ancak sonraları, duyguların işlevsel doğası nedeniyle her türlü duygunun yaşanmasının önemli olduğunu vurgulayan çalışmalar ön plana çıkmıştır (Cole ve ark., 1994; Thompson, 1994;1991). Bu çalışmalarda, olumsuz içerikli olsalar da duyguları kontrol etmeye çalışmanın duyguların işlevsel doğasını engellediği vurgulanmaktadır. Bu doğrultuda, duyguları fark edebilmenin ve kabullenebilmenin önemi göz önünde bulundurularak, duygu düzenleme, kişinin amaç odaklı bir davranış için duygusal reaksiyonlarını gözleme, değerlendirme ve düzenleme (modulate) yeteneği olarak tanımlanmaktadır (Gratz ve Roemer, 2004; Thompson, 1991).

Duyguların işlevsel doğasının ve her türlü duyguyu deneyimlemenin gerekliliğinin ön plana çıkmasıyla birlikte, etkili duygu düzenleme sürecinde kişilerin duygularını engellemelerinin değil duygusal uyarımın şiddetini ve süresini azaltabilmelerinin gerekliliği vurgulanmaya başlanmıştır (Gratz ve Roemer, 2004). Bu doğrultuda, duygu düzenleme sürecinde hem olumsuz hem de olumlu duyguların düzenlenmesi (Gross, 1998a) ve kullanılan stratejilerde esnekliğin önemi üzerinde durulmaktadır (Cole ve ark., 1994; Thompson, 1994).

Etkili duygu düzenleme sürecinin nasıl olduğunu anlamak amacıyla farklı açıklamalar yapılmaktadır. Bu açıklamalardan biri olan Gross'un (1998b, 2001) "Duygu Düzenlemede Süreç Modeli", belirli stratejilerin duygusal tepkinin ortaya çıkma sürecini nasıl farklılaştırabileceğine odaklanmaktadır. Bu model, duygu düzenleme stratejileri açısından "zamanlama"ya vurgu yapmakta ve duygunun oluşumu sürecinde farklı zamanlarda kullanılan stratejilere odaklanmaktadır. Bu model, duygusal uyarımın oluşması sürecinde, farklı zamanlarda farklı duygu düzenleme stratejilerinin etki sahibi olduğunu iddia etmektedir.

Süreç modelinde, duygu düzenleme stratejileri duygusal uyarımın ortaya çıkmasından önce (öncül(antecedent)-odaklı) ve sonra (tepki-odaklı stratejiler) olarak iki grupta incelenmiştir. Bu ayrıma göre öncül-odaklı stratejiler, duygusal tepki yönelimlerimiz oluşmadan kullandığımız stratejilerdir ve duruma ilişkin psikolojik tepkilerimizi ve davranışlarımızı baştan değiştirirler. Bir iş görüşmesinin, şirketle ilgili daha fazla bilgi edinme olarak değerlendirildiğinde kişinin mülakattaki başarısını ve duygularını farklılaştırması, öncül-odaklı stratejilere örnek olarak gösterilebilir. Tepki-odaklı stratejiler ise duygusal yönelimler oluşuktan sonra kullanılan yöntemlerdir ve duygusal uyarım oluşuktan sonra tepkinin düzenlenmesi amacını taşır. Tepki-odaklı stratejiye örnek olarak, anaokuluna çocuğunu bırakan birinin kaygısını çocuğuna belli etmemesi gösterilebilir. Süreç modelinde öncül-odaklı ve tepki-odaklı olarak yapılan sınıflandırmalarda duygusal uyarımın beş noktada düzenlenebileceği vurgulamaktadır (Gross, 1998b):

1. *Duruma yönelik seçim:* Kişilerin duygularını düzenlemek amacıyla belirli kişi, yer ya da durumlardan kaçmayı ya da onlarla birlikte olmayı tercih etmeleridir.

2. *Durumun değiştirilmesi:* Bazı durumlarda, seçim yapıldıktan sonra duygusal etkinin düzenlenmesi amacıyla durum değiştirilebilir. Bu durumda kişi duygusal uyarıya yol açan durumu sonlandırabilir.

3. *Dikkat Odağı:* Durumlar, farklı görüşlere sahiptir. Dikkat odağı, kişinin duygularını düzenlemesi amacıyla, bu görünümünden istediğine odaklanmayı seçebilmesi anlamına gelmektedir.

4. *Bilişsel değişiklik:* Duruma ilişkin bir görünüme odaklandıktan sonraki aşamada, ortaya çıkan duygunun bilişsel değişiklik (anlamlandırma) ile

düzenlenebileceğine vurgu yapmaktadır. Diğer bir deyişle, kişinin duygusal uyarımını oluşmadan "yeniden değerlendirme" yaparak düzenlemesidir.

Bu dört strateji öncül odaklı stratejiler olarak değerlendirilmektedir.

5. Tepkinin hafifletilmesi: Bu durumda, duygusal tepki yönelimleri oluşmuştur ve tepkilerin psikolojik, davranışsal ve deneysel sonuçlarının azaltılması amaçlanmaktadır. İlk dört strateji aksine tepkinin hafifletilmesi, tepki-odaklı stratejiler arasında yer almaktadır.

Duygu düzenleme süreci, her zaman uyumlu şekilde gerçekleşmemektedir. Kişilerin duygularını amaçladıkları şekilde değiştiremedikleri (olumsuz duygunun azaltılması gibi) ya da kısa vadede fayda sağlamak için uzun vadede bedel ödedikleri (kaygının azalması gibi anlık bir rahatlamanın uzun vadede psikopatolojiye zemin oluşturması) durumlarında etkili bir duygu düzenleme süreci oluşmamıştır (Werner ve Gross, 2010). Duygu düzenlemeyle ilgili kavramsallaştırmalar ve deneysel çalışmalar göz önünde bulundurulduğunda duygu düzenleme güçlüğü, duyguların anlaşılması ve fark edilmesinde zorlanma, duyguları kabul edememe, olumsuz duygu deneyimlerinde amaca uygun davranabilmek için dürtüleri kontrol edememe, duruma ve amaca uygun olarak etkili stratejilere ulaşmada zorlanmayla karakterize olmaktadır (Gratz ve Roemer, 2004).

Son dönemlerde duygu düzenleme güçlüğüne olan ilgi, duygu düzenleme ve ruh sağlığı arasındaki ilişki nedeniyle artmıştır. Duygu düzenleme becerileri ile ruh sağlığının önemli ölçütleri olan çalışabilme, kişiler arası ilişkiler ve içsel dünya ilişkili olmaktadır (Gross ve Munoz, 1995). Özellikle zorlu yaşantılar, yol açtığı yoğun duygusal uyarımlar nedeniyle etkili bir duygu düzenleme süreci gerektirmekte ve bunun oluşmadığı durumlar kişilerin ruh sağlığı için risk oluşturmaktadır.

Travmatik yaşantıların oluşturduğu yoğun duygular göz önünde bulundurulduğuunda, travmanın kişide oluşturacağı etki açısından duygu düzenleme becerileri önem taşımaktadır.

Literatürde, duygu düzenleme glğu ile olaydan etkilenme düzeyi (travmaya bağlı belirtiler) arasındaki ilişkinin incelendiği pek çok çalışma bulunmaktadır (Cloitre, Miranda, Stovall-Mc Clough ve Han, 2005; Eftekhari, Zoellner ve Vigil, 2009; Ehring ve Ouack, 2010; Shepherd ve Wild, 2014; Tull ve ark., 2007). Bu çalışmalarda, genel olarak duygu düzenlemede yaşanılan güçlük ile travmatik etki arasında yüksek bir ilişki olduğu vurgulanmaktadır. Çalışmalarda çoğunlukla duygu düzenlemede yaşanan güçlüğün travmadan etkilenme düzeyini arttırdığı belirtilmekle birlikte (Badour ve Feltner, 2013; Cloitre ve ark., 2002; Frewen ve Lanius, 2006; Litz ve ark., 2000; Tull ve ark., 2007); bazı çalışmalarda da olay etkisinin (travmaya bağlı stres tepkilerinin) duygu düzenleme becerilerini olumsuz etkilediği ve duygu düzenleme güçlüğüne zemin hazırladığına dikkat çekilmektedir (Bardeen, Kumpula ve Orcutt, 2013).

Konuyla ilgili çalışmalardan birinde Cloitre ve arkadaşları (2002), çocukluk dönemi istismar yaşantıları nedeniyle travma sonrası stres bozukluğu tanısı almış 58 kadın katılımcıyı, duygu düzenleme ve kişiler arası ilişki becerileriyle ilgili aktif tedavi alan ve almayan olarak iki gruba ayırmışlardır. Tedavi grubuna öncelikle 8 hafta süresince duygularını düzenleme ve kişiler arası ilişki becerileriyle ilgili eğitim verilmiştir. Sonraki sekiz haftada ise travmanın tekrarlı anlatılmasını içeren maruz bırakma yöntemi uygulanmıştır. Katılımcıların tedavinin başında, maruz bırakma yöntemi öncesinde ve tedavi sonunda duygu düzenleme güçlükleri ve travmatik belirtileri ölçülmüştür. Çalışmanın sonuçları, kişilerin duygu düzenleme becerilerinin artmasının maruz bırakma tedavisinden daha fazla fayda görmelerini sağladığını

işaret etmiştir. Başka bir çalışmada, etkili duygu düzenleme stratejilerinin olaydan etkilenme (travmatik stres belirtileri) düzeyi ile ilişkisi incelenmiştir. İlgili çalışmada, öncelikle travmatik belirtileri yüksek ve düşük olan mağdurların kullandıkları duygu düzenleme stratejileri değerlendirilmiştir. Olay etkisi fazla olan kişilerin "bastırma" gibi işlevsel olmayan stratejileri, olaydan etkilenme düzeyi daha az olanların ise "yeniden değerlendirme" gibi etkili duygu düzenleme stratejilerini kullandıkları tespit edilmiştir. Çalışmanın ikinci aşamasında, kişilerin etkili duygu düzenleme stratejilerini arttırmaları ve etkili olmayan stratejileri azaltmalarıyla ilgili tedavi amaçları oluşturulmuştur. Sonuçlar, etkili olmayan duygu düzenleme stratejilerinin olaydan etkilenme düzeyinin (travmaya bağlı stres belirtilerinin) şiddetini önemli düzeyde yordadığına işaret etmiştir (Boden ve ark., 2013). Benzer şekilde başka bir çalışmada, travmatik etkinin şiddeti ile duyguları fark etmede eksiklik, amaca uygun davranmada zorlanma, dürtü kontrol zorluğu, etkili duygu düzenleme stratejisine erişimde güçlük, duyguların açıklığında eksiklik arasında bir ilişki olduğu vurgulanmaktadır (Tull ve ark., 2007). Bu çalışmalarda kişilerin duygu düzenleme güçlüklerinin, çoğunlukla öz bildirimle dayanarak değerlendirildiği görülmektedir. Shepherd ve Wild (2014), duygu düzenleme ile travmatik etki arasındaki ilişkiyi daha nesnel olarak incelemek amacıyla kişilere bilgisayar ortamında rahatsız edici görüntüler göstermişler ve oluşan olumsuz duygularını düzenlemelerini içeren görevler oluşturmuşlardır. Katılımcıların duygu düzenleme becerileri, deri iletim tepkileri ve duygularına ilişkin kendi derecelendirmeleriyle değerlendirilmiştir. Araştırmanın sonuçları, daha nesnel olarak da travmatik belirti şiddetiyle duygu düzenleme güçlüğü arasındaki ilişkiye işaret etmektedir.

Duygu düzenleme güçlüğü ile travmatik belirtiler arasındaki ilişkiyi anlamak amacıyla yapılan çalışmalardan bir diğerinde travmaya maruz kalma, duygu

düzenleme güçlüğü ve travmatik belirtiler arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Bardeen ve arkadaşlarının (2013) yürüttüğü boylamsal çalışmada, bir üniversitedeki öğrencilerin çocukluk dönemi travmatik yaşantıları ve duygu düzenleme güçlüklerine ilişkin ölçümler alınmıştır. Ardından üniversite çevresinde gerçekleşen bir toplu saldırıya (mass shooting) maruz kalan öğrencilerin, travmatik yaşantı sonrası duygu düzenleme güçlüklerine ilişkin tekrar ölçümler alınmıştır. Daha önceki çalışma ölçümleriyle birleştirilerek bu kişilerin patlamadan önce, patlama sonrasında ve patlamadan 8 ay sonra duygu düzenleme güçlüklerine ve olaydan etkilenme düzeylerine ilişkin ölçümleri birlikte ele alınmıştır. Böylece kişilerin, duygu düzenleme güçlüklerinin bir travmaya maruz kaldıktan sonra ortaya çıkan travmatik belirtilerindeki rolü incelenmiştir. Çalışmanın sonuçlarında, duygu düzenleme güçlüğü'nün kişilerin travma belirtilerini yordayıcı etkisi olduğu gözlenmiştir. Bununla birlikte, sonuçlar duygu düzenleme güçlüğü ve olay etkisinin (travmaya bağlı belirtilerin) karşılıklı olarak da birbirlerini etkilediklerine işaret etmiştir. Çalışmanın sonuçlarında dikkat çeken bir nokta, kişilerin duygu düzenlemede yaşadıkları güçlüklerin travma mağdurlarında ortaya çıkan travma belirtilerinin zaman içerisinde iyileşmesini engellediğini ortaya koymasıdır. Diğer bir deyişle duygu düzenlemede yaşanan güçlükler, travmatik etkilerin zaman içinde azalmasını engellemekte ve bu etkilerin sürmesine yol açmaktadır (Bardeen ve ark., 2013).

Özetle, araştırmaların sonuçları duygu düzenleme güçlüğü'nün, travmanın sonraki kuşaklara aktarılmasında önemli bir faktör olan olay etkisini (travmaya bağlı stres belirtilerini) arttırdığını vurgulamaktadır (Badour ve Feltner, 2013; Cloitre ve ark., 2002; Frewen ve Lanius, 2006; Litz ve ark., 2000; Tull ve ark., 2007). Duygu düzenleme güçlüğü'nün olay etkisinin hem artmasında hem de sürmesinde (Bardeen ve ark., 2013) rol oynaması, bu etkilerin sonraki kuşaklara aktarılması açısından da

önem taşımaktadır. Diğer taraftan kişilerin duygu düzenleme sürecini etkili şekilde yönetebilmelerinin, travmanın sonraki kuşaklardaki olası etkilerine karşı koruyucu rol üstlendiği söylenebilir. Duygu düzenleme becerilerinin, travmatik yaşantının sonuçlarını şekillendirmedeki öneminden dolayı bu çalışmada son dönem Bulgaristan göçünü yaşayan kadınların, göçle ilgili travma maruziyetleri ve travmaya bağlı stres belirtileri ile yetişkin dönemdeki çocuklarının psikolojik belirtileri arasındaki olası ilişkide annelerin duygu düzenleme güçlüklerinin rolüne bakılması planlanmıştır.

1.6.5. Travmanın Aktarımında Aile İşlevselliğinin Rolü

Aile, bireyin içinde bulunduğu en küçük sosyal kurumdur ve kişinin hayatının merkezini oluşturmaktadır. Farklı dönemlerde ve farklı kültürlerde aile yapısı değişmekte, bu durum aile kavramının tek bir tanımını yapmayı zorlaştırmaktadır. Ailenin tanımı, konunun hangi disiplin açısından ele alındığına göre değişmekle birlikte en genel şekliyle aile kavramı "evlilik ve kan bağına dayanan; karı, koca, çocuklar, kardeşler arasındaki ilişkilerin oluşturduğu toplum içindeki en küçük birlik" olarak tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu, 2014). Psikolojik ortamlarda ise aile, aile üyelerinden birinin fikrine dayanarak onun duyguları ve fantazileriyle tanımlanmaktadır (Bulut, 2013).

Toplumun en küçük birimi olarak ele alınan aile, aile üyelerinin etkileşimleriyle işlev gören ve bir aile üyesinin davranışlarının diğer aile üyelerini etkilediği bir sistemdir (Miller, Ryan, Keitner, Bishop ve Epstein, 2000; Minuchin, 1974). Sistem modeli, tüm aile üyelerinin birbirini etkilediğini, ailenin genel işlevsellik yapısı anlaşılmeden bireyin tam olarak anlaşılabilmesinin mümkün olmadığını ve aile üyelerinin davranışlarını büyük ölçüde ailedeki yapının

etkilediğini ve belirlediğini vurgulamaktadır. Bu modele göre, aile üyelerinden birinin davranışı diğerlerini ve dolayısıyla ailenin tümünü etkilediği gibi bir bütün olarak ailenin işlevselliği de aile bireylerini etkilemektedir (Miller ve ark., 2000). Bu nedenle, Minuchin (1974) insanın davranışlarını ve ruhsal durumunu anlamak için yaşadığı aile sistemi ve bu ailenin işlevselliğiyle birlikte değerlendirilmesinin önemine vurgu yapmaktadır.

Lewis (2004) aile işlevselliğini, tüm üyelerin sağlıklı olmasını sağlamak, aile bireylerinin gelişimine yardımcı olmak, aile üyeleri arasındaki ilişkileri korumak veya genişletmek için gerekli olan temel sorumluluklar olarak tanımlamaktadır. Bu sorumlulukların neler olduğu aile işlevselliğinin hangi açıdan ele alındığına göre değişmektedir. Örneğin, Evlilik ve Aile Sistemleri'nde Çembersel (Circumplex) Model aile işlevselliğini bağlılık, esneklik ve iletişim tarzıyla açıklamaktadır (Olson, 2000). Bağlılık, aile üyelerinin duygusal olarak ne kadar yakın oldukları, sınırları, aile üyeleri arasındaki ittifakları, aile üyelerinin birbirlerine, arkadaşlarına ve boş zaman faaliyetlerine ne kadar zaman ayırabildiklerini içermektedir. Esneklik, ailedeki ilişkilerin nasıl değişip tekrar düzenlilik kazandığına odaklanmaktadır. İletişim, ailedeki bağlılığı ve esnekliği kolaylaştıran bir etken olarak işlev görmektedir. Aile işlevselliğini açıklamaya dönük diğer bir model olan McMaster aile yaklaşımına göre ise aile işlevselliği, problem çözme becerileri, iletişim tarzları, rollerin paylaşılması, duyguların uygun şekilde ortaya çıkması, duygusal içerik ve genel işlevsellik boyutlarıyla değerlendirilmektedir (Miller ve ark, 2000). Aile İşlevselliğinin Süreç Modeli ve Aileyi Değerlendirme Yöntemi'nde ise aile işlevselliğinde, görevlerin yerine getirilmesi, rollerin başarıyla uygulanması, iletişim, duyguların ve içeriklerinin ifade edilmesi, değerler, kurallar ve kontrol boyutları önem taşımaktadır. Bu modelde, görevlerin yerine getirilmesi amacına

odaklanılmakta, diğer altı boyut bu amaca hizmet etmektedir (Skinner, Steinhauer ve Sitarenios, 2000). Aile işlevselliğini açıklamak için önerilen bu modeller genel olarak değerlendirildiğinde, etkili aile işlevselliğinin aile içi iletişimin açık ve suçlamadan uzak olması, çatışmaların işbirliği içinde çözümlenebilmesi, karşılıklı bağlılıkla birlikte aile üyelerinin bağımsız hareket edebilme haklarının olması ile karakterize olduğu söylenebilir (Bulut, 2013).

Literatürde, aile işlevselliği ailenin dayanıklılığı bağlamında da ele alınmaktadır. Ailenin dayanıklılığı, ailedeki olası problemlerin ve sınırlılıkların yanı sıra dayanma güçlerine de (strenght) odaklanmaktadır (Walsh, 2003). Dayanıklılığı yüksek olan ailelerin, zorlu yaşam olaylarıyla karşılaştıklarında uyum sağlamaya dönük davranabildikleri ve aile işlevselliklerini korumaya devam edebildikleri vurgulanmaktadır (Luthar, Cicchetti ve Becker, 2000; Walsh, 2003). Örneğin, bazı ailelerin yaşam krizleri, kronik hastalıklar, travmalarla karşılaştıklarında çok büyük zararlar görmelerine rağmen bazı ailelerin bu yaşam olaylarıyla karşılaştıklarında dahi mükemmel bir uyum sergilemeleri dayanıklılık bağlamında ailelerin işlevsellikleriyle ilgili bilgi vermektedir (Walsh, 2003). Ailenin dayanıklılığı, ailedeki koruyucu faktörlerin ve aile işlevselliğinin etkileşim içinde olduğu varsayımına dayanmakta ve bu bağlamda ailedeki koruyucu faktörlerin fazla olması aile işlevselliğiyle doğrudan ilişkili gözükmektedir (Walsh, 2003). Literatürde aile işlevselliğiyle ilgili olan koruyucu faktörler arasında, ailenin stres faktörlerinin az olması (Drummond, Kysela, McDonald, ve Query, 2002; McDonald, Kysela, Drummond, Martin ve Wiles, 1997), ihtiyaç duyduklarında ulaşabilecekleri sosyal desteklerin varlığı (Drummond ve ark., 2002; Gardner, Huber, Steiner, Vazquez ve Savage, 2008; McDonald ve ark., 1997), ailenin zorlu yaşantıları uyuma yönelik değerlendirebilme becerisi (Gardner ve ark., 2008; McDonald ve ark., 1997) ve bu

yaşantıların sonuçlarını telafi edebilme güçleri (Gardner ve ark., 2008) gösterilmektedir.

Stresli yaşam olaylarının, bireyleri olduğu kadar aileleri de etkilemesi sebebiyle stres faktörleri aile işlevselliği açısından önemi vurgulanan etkenlerden biri olmaktadır (Drummond ve ark., 2002; McDonald ve ark., 1997). Kişiler yaşamları boyunca tekrarlanan günlük problemlerden (DeLongis, Folkman ve Lazarus, 1988) sosyoekonomik zorluklar, beklenmeyen yaşam olayları, sağlık problemleri, şiddet yaşantıları, travmatik yaşantılar, ölüm gibi zorlu yaşam olaylarına kadar pek çok stres kaynağıyla karşı karşıya kalırlar (Masten, 2001). Bu stres kaynakları bir araya geldiğinde birikmeli (pile-up) bir etkiye sahip oldukları vurgulanmaktadır. Buna göre çoklu stres durumlarında bu stres kaynaklarının etkileri birbiriyle etkileşimleriyle birlikte çarpımsal (multiplicative) olmakta ve kişilerin ruh sağlığı açısından risk oluşturmaktadır (Drummond ve ark., 2002). Diğer yandan "stres faktörlerinin az olması" da kişileri zorlu yaşam olaylarına karşı korumaktadır (Gardner ve ark., 2008). Bu sebeple daha az stres faktörlerinin olduğu ailelerde yaşayan kişilerin psikolojik problemler geliştirme ihtimalleri daha düşük olmaktadır (Holahan ve Moos, 1991).

Aile işlevselliği açısından önemli olan bir diğer koruyucu faktör, ailenin değerlendirme (appraisal) tarzıdır (Gardner ve ark., 2008). "Uyuma dönük değerlendirme" yapabilen aileler kendine yetebilen, olumlu sonuçlara odaklanıp iyimser davranabilen, olumsuz yaşam olaylarını kabullenebilen ve bu durumlarda da sakinliklerini koruyabilen ailelerdir (Drummond ve ark., 2002). Ailenin uyuma dönük değerlendirme yapabilmesi, aile işlevselliğinin yüksek olmasıyla ilişkili olmakta ve o ailedeki bireyler için koruyucu işlev görmektedir (Gardner ve ark., 2008). Bu faktör aile ve aile üyelerinin kriz durumlarını nasıl ele aldıklarını ve

değerlendirdiklerini içermekte, kriz durumlarının nasıl değerlendirildiği ailenin bu durumlara ilişkin çözüm çabalarıyla ilişkili olması açısından önemli olmaktadır (Walsh, 2003). Uyuma dönük değerlendirmeler, özellikle problemlerle karşılaşıldığında optimal bir iyilik hali yaratmalarından dolayı uyumluluğu artırması açısından önem taşımaktadır (Frederickson, 2001).

Aileyi zorlu yaşam olaylarına karşı koruyan ve işlevselliğini arttıran bir başka faktör, sosyal destektir. Ailenin stresle başa çıkmasında sosyal desteğin hem iyileştirici hem de koruyucu işlevine vurgu yapılmaktadır (McCubbin, McCubbin, Thompson, Han ve Allen, 1997). Ailedeki sosyal destek; aile üyelerini ve akraba çevresini, ailenin sosyal ilişkilerini, yaşanılan ortamı, okul çevresini ve iş hayatını içeren çok boyutlu bir faktör olarak ele alınmaktadır (Drummond ve ark., 2002). Bu kaynaklar aile için ekonomik, öğretici, psikolojik ve duygusal destekler sunabilirler (Walsh, 2003). McCubbin ve arkadaşları (1997) sosyal desteği duygusal destek (sorunlarıyla ilgili konuşabildiği birinin varlığı), takdir edici destek (aile üyelerinin ve ailenin davranışlarının doğruluğunu onaylayan birinin varlığı), ilişkisel destek (üyelerin karşılıklı sorumluluk duygusuyla bağlı oldukları bir gruba ait olmaları), değerlendirici destek (sınırları koruyarak aile üyelerini değerlendiren birinin varlığı) ve fedakar destek (ailenin yararı için kendinden fedakarlıkta bulunan birinin varlığı) olmak üzere beş boyutta ele almışlardır. Bu sınıflandırmayla örtüşen şekilde ailelerin ilgili, yardımcı, güvенеbilecekleri ve destek alabilecekleri ilişkilerinin olması sosyal destek için gerekli özellikler arasında yer almaktadır (Gardner ve ark., 2008). Literatürde, ihtiyaç duyulduğunda sosyal desteğe ulaşabilmenin olumsuz yaşam olaylarını telafi edebilmekle ve aile üyelerinin psikolojik sağlığıyla doğrudan ilişkili olduğu vurgulanmaktadır (Chase-Lansdale, Wakschalag ve Brooks-Gunn, 1995; Dunst, Trivette, ve Cross, 1986).

Ailedeki koruyucu etkenler arasında incelenen son faktör, ailelerin zorlu yaşam olaylarını ne ölçüde telafi edebildikleridir (Gardner ve ark., 2008). Yaşam olaylarını telafi edebilmek (compensating experience), davranışsal içerikli bilişsel bir problem çözme yöntemidir ve kişilerin yaşadığı deneyimlerin onlar için yardımcı olduğunu vurgulamaktadır (actions that help) (Lazarus ve Folkman, 1984). Ailenin baş edebilme becerileri açısından sorunları sınıflandırmak ve yeniden değerlendirmek kritik bir öneme sahiptir (McCubbin, Sussman ve Patterson, 1983). Telafi edebilme becerisi, duygusal stresi azaltabilme işlevi olan psikolojik bir kaynaktır ve bu kaynak ailenin zorlu yaşam olaylarının üstesinden gelebildiklerini hissetmelerini sağlamaktadır (Conger ve Conger, 2002; Masten, 2001).

Özetle, ailedeki stres faktörlerinin az olması, zorlu yaşam olaylarıyla karşılaşıldığında uyuma dönük değerlendirme yapabilme düzeyi, beraberinde stres verici yaşantılarının telafi edilebilmesi ve ailenin sahip olduğu sosyal destek kaynakları aile işlevselliğini yükselten ailedeki koruyucu faktörler arasında yer almaktadır. Koruyucu faktörlerin fazla olduğu ailelerin, karşılaştıkları stres verici yaşantılarla uyuma dönük baş edebilmeleri, bu ailede yaşayan kişileri zorlu yaşam olaylarına karşı korumaktadır (Masten ve Reed, 2005). Bu nedenle, ailenin işlevselliğini yükselten koruyucu faktörlerin varlığı özellikle zorlu yaşam olaylarıyla karşılaşıldığında önem kazanmaktadır.

İnsanın hayatta karşılaştığı zorlu yaşam olaylarından biri travmatik yaşantılardır. Literatürde, travmatik yaşantılar ve aile işlevselliği arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar bulunmaktadır (Bal ve ark., 2004; Evans ve ark., 2010). Bu çalışmalardan bazılarında, aile işlevselliğinin olaydan etkilenme düzeyini (travmaya bağlı stres belirtilerini) etkilediği üzerinde durulurken (Bal v ark., 2004; Evans ve ark., 2010; Evans ve ark., 2009); bazı çalışmalarda da olay etkisinin fazla olmasının

aile işlevselliğini olumsuz etkilediği vurgulanmaktadır (Davidson ve Mellor, 2001; Evans ve ark., 2010; Westerink ve Giarratano, 1999). Bu şekilde aile işlevselliği ve travmatik deneyimlerine bağlı olan olay etkisinin karşılıklı olarak birbirini etkiledikleri düşünülebilir.

Konuyla ilgili çalışmalardan birinde Evans ve arkadaşları (2009), bir tedavi programına katılan 311 gaziyle yürüttükleri çalışmalarında a) aile işlevselliğinin travmaya bağlı stres belirtilerindeki değişikliği etkileyip etkilemediği ve b) travmaya bağlı stres belirtilerinin aile işlevselliğinde değişikliği etkileyip etkilemediğini incelemişlerdir. Bu doğrultuda, katılımcıların tedavinin başında, tedavinin sonunda ve tedaviden altı ay sonra aile işlevsellikleri ve travmaya bağlı stres belirtileri değerlendirilmiştir. Çalışmanın sonuçları, aile işlevselliğinin travmatik belirtilerdeki değişikliği hem tedavinin sonunda hem de tedaviden altı ay sonra etkilediğine işaret etmektedir. Bununla birlikte travmatik belirtilerin aile işlevselliği üzerinde önemli bir etkisinin olmadığı belirtilmektedir. Benzer şekilde başka bir çalışmada da, aile işlevselliğinin travmatik belirtilerin alt boyutlarını etkileyip etkilemediğini incelemek amacıyla Kafkasyalı gazilerden katıldıkları tedavi programının başında, tedaviden 3 ve 9 ay sonra aile işlevselliğine ve travmatik belirtilerine ilişkin ölçümler alınmıştır. Araştırmanın sonuçları, tedavinin başındaki zayıf aile işlevselliğinin tedaviden 3 ay sonraki "aşırı uyarılma", "yeniden yaşama" ve "kaçınma" belirtilerini; tedaviden 3 ay sonraki aile işlevselliğinin de tedaviden 9 ay sonraki "aşırı uyarılma" ve "kaçınma" belirtilerini etkilediğine işaret etmiştir. Aynı zamanda sonuçlar, olaydan etkilenme düzeyinin (travmaya bağlı stres belirtilerinin) de aile işlevselliğini olumsuz etkilediğini vurgulamaktadır (Evans ve ark., 2010). Çalışmanın sonuçları aile işlevselliği ile olay etkisi arasındaki ilişkinin karşılıklı olduğuna dikkat çekmiştir.

Travmatik yaşantıların aile işlevselliğini olumsuz etkilemesi ya da aile işlevselliğinin yüksek olmasının travmatik belirtiler açısından koruyucu özelliklerinin olması nedeniyle aile işlevseliği, travmanın sonraki nesilleri etkilemesi açısından da önem kazanmaktadır. Klinik gözlemler ve deneysel çalışmalar travmatik yaşantıların sonuçlarının sadece bu yaşantıya maruz kalan kişileri etkilemediğini aynı zamanda travma mağdurlarının hayatındaki önemli kişilerin ve ailelerinin de bu travmalardan etkilendiklerini göstermektedir (Dekel ve Goldblatt, 2008). Literatürde, travmatik yaşantıların sonraki kuşakları etkilemesi ve aile işlevselliği arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar bulunmaktadır (Davidson ve Mellor, 2001; Jordan ve ark., 1992; Westerink ve Giarratano, 1999). Çalışmalarda travma mağdurunun travmatik belirtilerin yüksek olduğu durumlarda, ailenin işlevselliğinin olumsuz etkilendiği vurgulanmaktadır (Davidson ve Mellor, 2001; Jordan ve ark., 1992). Travma mağdurlarının çocukları, ailelerindeki çatışmaların fazla olduğunu (Westerink ve Giarratano, 1999) belirtmekte, aile işlevselliklerini problem çözme becerileri ve genel işlevsellik açısından olumsuz olarak değerlendirmektedirler (Davidson ve Mellor, 2001).

Konuyla ilgili çalışmalardan birinde, Davidson ve Mellor (2001) savaşla ilgili travmatik yaşantıların sonraki nesil üzerindeki etkilerini incelemek amacıyla babaları Vietnam gazisi olan 50 kişi ile yaş grubu eşleşen 33 sivil bireyi kendilik saygısı, travma sonrası stres belirtileri ve aile işlevselliği açısından karşılaştırmışlardır. Sonuçlar, ikinci kuşaktaki bireylerin aile işlevselliğinde kontrol grubuna göre fark olduğuna işaret etmiştir. Araştırmanın sonuçları, savaş mağduru ebeveynlerin hem aile içinde hem de aile dışında karşılaştıkları problemlere etkili çözümler üretebilmek ve durumlara uygun duygusal tepkiler vermek açısından olumsuz etkilendiklerini göstermiştir. Başka bir çalışmada, travmaya bağlı stres belirtileri olan ve olmayan

gazilerin eşleri aile işlevselliklerini değerlendirmişlerdir. Travmaya bağlı stres belirtisi gösteren gazilerin eşleri aile işlevselliklerinde daha fazla bozulma olduğunu belirtmişlerdir (Jordan ve ark, 1992). Konuyla ilgili başka bir çalışmada da Westerink ve Giarratano (1999), travma sonrası stres bozukluğu tanılı Vietnam gazilerinin travmatik belirtilerinin ailelerine olan olası etkisini incelemişlerdir. Savaş yaşantısının travmatik etkilerini sürdüren bu kişilerin hem eşleri hem de çocukları aile işlevselliklerini olumsuz olarak değerlendirmişlerdir. Eşler, ailede açıklığın ve bağlılığın az olduğunu belirtirken hem çocuklar hem de eşler aile içindeki çatışmanın yüksek olduğuna işaret etmişlerdir. Özetle, travmanın aktarımı ve aile işlevselliği arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar, travmatik yaşantıların, aile işlevselliğinde bozulmaya yol açtığını ancak bunun için olaydan etkilenme düzeyinin (travmaya bağlı stres belirtilerinin), önemli bir değişken olduğunu belirtmektedir (Davidson ve Mellor, 2001; Jordan ve ark., 1992; Westerink ve Giarratano, 1999). Bu doğrultuda, bu çalışmada zorunlu göçe maruz kalmış kadınların travma maruziyetleri ve olaydan etkilenme düzeyleri ile yetişkin dönemdeki çocuklarının psikolojik belirtileri arasındaki ilişkide ikinci kuşaktaki bireylerin aile işlevselliği algılarının rolünün de incelenmesi planlanmıştır.

İçinde yaşanan aile, bireyin kendisiyle ve dünyayla ilgili şemalarının oluştuğu yer olmakta ve aileye ilişkin algıları kişinin kendisini ve dünyayı değerlendirmesini etkilemektedir (Young, Klosko ve Weishaar, 2003). Aile ortamında yaşamın ilk yıllarında yaşanan deneyimler, bilişsel sistemimizin merkezinde bulunan "güvenlik" ve "incinmezlik" duygularına yol açan temel varsayımları etkilemektedir (Bowlby, 1969). Bu nedenle, çalışmada, göç yaşantısını deneyimleyen annelerin çocuklarında temel varsayımların ne şekilde etkilendiği de

göz önünde bulundurulmuştur. İzleyen bölümde, travmanın temel varsayımlar üzerindeki etkilerine ilişkin bilgi aktarılacaktır.

1.7. Travmatik Yaşantılar ve Temel Varsayımlar

Bireylerin temel varsayımları, "dünyanın iyiliği", "dünyanın anlamlılığı" ve "kendilik değeri" olmak üzere üç ana grupta ele alınmaktadır (Janoff-Bulman, 1989; 1992).

Dünyanın iyiliği varsayımı, kişinin temelde dünyayı olumlu ya da olumsuz olarak görmesini içermektedir. Bu varsayıma göre kişinin, dünyanın ve insanların iyi olduklarına dair inancı ne kadar güçlüyse yaşadığı dünyanın iyiliğine ve insanların temelde iyi, yardımsever ve nazik olduklarına dair inancı da o kadar güçlü olmaktadır (Janoff-Bulman, 1989;1992)

Dünyanın anlamlılığı varsayımı, kişinin kimin başına iyi kimin başına kötü şeyler geleceğine dair yaptığı değerlendirmeye dayanmaktadır. Kişilerin yaşadıklarının adaletli olduğuna ve kendi davranışlarıyla dünyayı kontrol edebileceklerine dair inançları "anlamlılık" duygusu yaşamalarını sağlamaktadır.

Kendilik değeri varsayımı, bireyin kendini ne kadar iyi, ahlaklı ve değerli algıladığını, yaşantısındaki sonuçları kontrol eden davranışlarda bulunup bulunmadığını ve şanslı biri olup olmadığına dair inançlarını içermektedir.

Bireyin sahip olduğu bu varsayımlar, yaşanılan dünyayı daha rahat bir hale getirmesi açısından önemlidir. Aile ortamının, kişinin dünyaya ve kendine ilişkin temel değerlendirmelerinin çekirdeğini oluşturduğu düşünüldüğünde, aile işlevselliğine ilişkin algılarının, kişilerin temel varsayımlarını etkilediği düşünülebilir. Alan yazında, temel varsayımlar ve travmatik yaşantılar arasındaki

ilişkiye dikkat çekilmektedir. Travmatik olayların bireylerin varsayımlarını sarsarak, dünya ve kendisiyle ilgili olumlu inançlarını sorgulamasına sebep olduğu vurgulanmaktadır (Janoff-Bulman, 1989). Ailenin bir sistem olduğu düşünüldüğünde, ebeveynlerinin varsayımlarındaki sarsılma, kişilerin dünyayı algılama şekilleri açısından da önemli olabilir. Travma mağdurlarının çocuklarıyla çalışan terapistler, ikinci kuşaktaki bireylerde dünyanın güvensiz olduğu düşüncesine rastladıklarını belirtmektedirler (Baracos ve Baracos, 1979; Danieli, 1981). Benzer şekilde, göç travmasına maruz kalan kişilerin, dünyayı güvenli bir yer olarak hissetmedikleri ve hatta dünyayı algılama şekillerinde belirgin bir bozulmanın olabileceği belirtilmektedir (Batista ve Wiese, 2010). Göç eden bireyin dünyaya dair güvensizlik hisleri çocuğuna aktarılabilir ve bu durum çocuğunun dünyaya ilişkin algılarının da bozulmasına sebep olabilir (Batista ve Wiese, 2010). Bu doğrultuda bu çalışmada, 1989 yılında Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç eden annelerin travmaya maruziyetleri ve olaydan etkilenme düzeylerinin, yetişkin dönemdeki çocuklarının temel varsayımları üzerindeki etkisinin incelenmesi planlanmıştır.

1.8. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Travmanın aktarımına dönük ilgi son yıllarda gittikçe artmış ve pek çok çalışma travmatik yaşantıların sonraki kuşaklardaki etkilerini incelemiştir. Ancak bu çalışmaların çoğunlukla "Yahudi Soykırımı"nın (Fridman ve ark., 2011; Nadler ve ark., 1985; Kellermann, 2001b; Scharf, 2007; Weiss ve Weiss, 2000) ve "Vietnam Savaşı"nın (Dansby ve Marinelli, 1999; Davidson ve Mellor, 2001; Fontana ve Rosenhenck, 1998; Motta ve ark., 1997) sonraki kuşaklara olan etkilerine ilişkin olduğu görülmektedir. Farklı bir travma deneyimi olan zorunlu göç yaşantısının, bu yaşantıyı doğrudan yaşamamış kişiler üzerindeki olası etkilerinin incelenmesinin alan yazına katkı sağlaması beklenmektedir.

Alan yazında, göç yaşantılarını kuşaklararası bağlamda ele alan çalışmaların, göç eden ailelerde yeni kültüre uyum sağlama ve göç sonrası yaşanan psikolojik sorunlar açısından kuşakların nasıl farklılaştıklarına odaklandığı görülmektedir (Kesebir, 2011; Şahin, 2000). Ancak, zorunlu göç yaşantısının travmanın aktarımı bağlamında incelenmediği dikkat çekmektedir. Bu açıdan, bu çalışma alan yazındaki diğer çalışmalardan ayrılmaktadır. Benzer şekilde, alan yazında son dönem Bulgaristan göçünün uzun dönemli psikolojik etkilerini inceleyen bir çalışmaya da rastlanmamıştır. Bu grubun yaşadığı zorlukları belirlemenin ve göç yaşantısının uzun dönemli etkilerinin kuşaklararası aktarımını incelemenin alan yazına özgün bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1.9. ARAŞTIRMANIN AMACI

İnsanın, yaşadığı yerden bir başka yerleşim alanına gitmesi, ölüm, ölüm tehdidi, beden bütünlüğüne yönelik tehdit gibi olaylardan, yaşamı derinden etkileyen olaylara kadar geniş bir yelpazede tanımlanabilecek travmatik yaşantılardan (APA, 2013) biridir. Travmayı yaşayan kişinin öznel deneyimlerine ya da travmatik olayın nesnel özelliklerine göre yapılan sınıflandırmalarda (Kira, 2001) göç, bireyi köklerinden kopararak, bireyin içinde yaşadığı sosyal ilişkiler ağını zedeleyerek, ait olma duygusunu ve yaşamına ilişkin olarak oluşturduğu anlamı bozarak travmatik etkilere neden olan bir olay olarak kabul edilmektedir (Aker ve ark., 2002; Hodes ve Howard, 2000; Neuner ve ark., 2004; Servan ve ark., 1998). Bulgaristan'da yaşayan Türklerin, yaklaşık yüz elli yıllık bir dönemde, temel olarak Bulgaristan'daki Türk nüfusunun azaltılması amacıyla maruz kaldıkları baskı sonucu, doğdukları topraklardan ayrıldıkları bilinmektedir (Dayıoğlu, 2005; Özay, 2011). Bu göçlerden sonuncusu olan son dönem Bulgaristan göçü, ortaya çıktığı koşullar göz önüne alındığında, zorunlu göç olarak değerlendirilmektedir (Kolukırmık, 2006). Zorunlu

göçler, hem nedenleri hem de sonuçları nedeniyle göçmenlerin ruh sağlıkları açısından daha büyük risk oluşturmaktadır (Bhugra, 2004; Murphy, 1977; Pernice ve Brook, 1994; Uluocak, 2009). Göç yaşantılarının olası olumsuz sonuçları kadınlarda daha fazla olmakta ve anne çocuk etkileşimi bağlamında değerlendirildiğinde annenin travma deneyimi çocuğun ruh sağlığı açısından kritik öneme sahip olmaktadır.

Olayın nesnel özellikleri ve travma mağdurlarının öznel deneyimleri dikkate alındığında, bazı travmatik yaşantıların çeşitli mekanizmalar aracılığıyla bireyden bireye ya da kuşaktan kuşağa aktarıldığı görülmektedir (Figley, 1993; Kira, 2001; Kaitz ve ark., 2009; Kellermann, 2001b). Bu açıdan değerlendirildiğinde, göç, etkileri kuşaklararası aktarılabilen bir yaşantı olma özelliği taşımaktadır.

Bu çalışmada, travmatik bir yaşam olayı olan zorunlu göçün, sonraki kuşak üzerindeki etkilerinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda, 1989 yılında Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç etmeye zorlanan kadınların göçle ilişkili travmatik olaylara maruziyetlerinin ve olaydan etkilenme düzeylerinin, göç sırasında henüz doğmamış olan ya da bu yaşantıyı bireysel olarak deneyimlemeye yetecek bilişsel gelişim düzeyinde olmayan (2 yaşından küçük) ve günümüzde yetişkinlik döneminde bulunan çocuklarının¹ psikolojik belirtilerine ve temel varsayımlarına olan etkilerinin incelenmesi planlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, ayrıca zorunlu göç yaşantısının sonraki kuşak üzerindeki psikolojik etkilerinde, göçü yaşamış annelerin duygu düzenleme güçlüklerinin ve ikinci kuşaktaki bireylerin aile işlevselliğine ilişkin algılarının rolü incelenmiştir.

¹ Çalışmanın bundan sonraki bölümünde ikinci kuşak olarak ifade edilecektir.

Araştırmanın amaçlarına yönelik olarak, aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Annelerin travma maruziyetleri ve olaydan etkilenme düzeyleri, ikinci kuşaktaki bireylerin psikolojik belirtileri ve temel varsayımları ile ilişkili midir?
2. Anneleri düşük, orta ve yüksek düzeyde travmaya maruz kalmış ve olaydan etkilenmiş bireyler temel varsayımlar ve psikolojik belirtiler açısından farklılaşmakta mıdır?
3. İkinci kuşaktaki bireylerin psikolojik belirtilerini yordayan değişkenler nelerdir?
4. İkinci kuşaktaki bireylerin temel varsayımlarını yordayan değişkenler nelerdir?
5. Annelerin travma maruziyetleri ve olaydan etkilenme düzeylerinin ikinci kuşağın psikolojik belirtilerine etkisinde, annelerin duygu düzenleme güçlüğü ve ikinci kuşaktaki bireylerin aile işlevselliği algısının aracı rolü var mıdır?

II. BÖLÜM

YÖNTEM

Bu bölümde, araştırmanın yürütüldüğü örneklem, veri toplama araçları ve uygulama sürecine ilişkin bilgiler aktarılmıştır.

2.1. Örneklem

Araştırmanın örneklemini, 1989 yılında Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç etmeye zorlanan kadınlar ve onların yetişkin dönemdeki çocukları oluşturmaktadır. Göç yaşantılarının olası olumsuz sonuçları açısından kadınların risk grubu olması ve annenin travma deneyiminin çocuğunun ruh sağlığı açısından öncelikli önem taşıması göz önünde bulundurularak, çalışma anneler ve ikinci kuşaktaki bireylerle yürütülmüştür. Anneler için, göç sırasında 16 yaş ve üzerinde olmak araştırmaya katılım ölçütü olarak belirlenmiştir. İkinci kuşaktaki bireyler için ise zorunlu göç yaşantısıyla ilgili doğrudan travma deneyimlerinin olmaması hedeflenerek, göç sırasında en çok 2 yaşında olmak ölçüt olarak belirlenmiştir. Ayrıca çalışmanın yetişkin bireylerle yapılması amaçladığından, ikinci kuşaktaki bireylerin de günümüzde 16 yaş ve üzerinde olması diğer bir ölçüt olmaktadır. Bu haliyle araştırmanın örneklemini, son dönem Bulgaristan göçüne maruz kalmış 41 yaş ve üzerindeki (Ort.=48.85, S=4.41) kadınlar ($n=170$) ve onların 16-27 yaş arasındaki (Ort.=23.69, S=3.01) çocukları ($n=170$) oluşturmaktadır. Annelere ilişkin sosyo-demografik özellikler ve göçe ilişkin bilgiler, Tablo 2.1.'de; ikinci kuşaktaki bireylere ilişkin sosyo-demografik özellikler ve göçe ilişkin bilgiler, Tablo 2.2.'de sunulmuştur.

Tablo 2.1. Zorunlu Göçe Maruz Kalmış Annelerin Demografik Özellikleri ve Göçe İlişkin Bilgileri

	n	Yüzde
Eğitim		
İlkokul	4	2.4
Ortaokul	49	28.8
Lise	106	62.4
Yüksekokul	8	4.7
Üniversite ve üzeri	3	1.8
Medeni Durum		
Evli	154	90.6
Bekar	2	1.2
Boşanmış	7	4.1
Eşini Kaybetmiş	7	4.1
Göç Sırasındaki Medeni Durum		
Evli	158	92.9
Bekar	12	7.1
Çocuk Sayısı		
1	18	10.6
2	139	81.8
3	9	5.3
Bedensel Hastalık		
Var	45	26.5
Yok	125	73.5
Psikiyatrik Hastalık		
Var	20	11.8
Yok	150	88.2
Algılanan Uyum Sorunu		
Evet	148	87.1
Hayır	21	12.4

Tablo 2.2. İkinci Kuşaktaki Bireylerin Demografik Özellikleri ve Göçe İlişkin Bilgileri

	n	Yüzde
Cinsiyet		
Kadın	96	56.5
Erkek	74	43.5
Eğitim		
İlkokul	1	.6
Ortaokul	4	2.4
Lise	57	33.5
Yüksekokul	28	16.5
Üniversite ve üzeri	79	46.5
Medeni Durum		
Evli	26	15.3
Bekar	143	84.1
Boşanmış	1	.6
Bedensel Hastalık		
Var	2	1.2
Yok	168	98.8
Psikiyatrik Hastalık		
Var	12	7.1
Yok	158	92.9
Algılanan Uyum Sorunu		
Evet	57	33.5
Hayır	112	65.9

2.2. Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada, 1989 yılında Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç etmeye zorlanmış kadınlara ve ikinci kuşaktaki bireylere uygulanmak amacıyla 2 farklı ölçek kümesi oluşturulmuştur. Her iki kuşaktan katılımcıların, sosyo-demografik özelliklerini ve göçle ilgili yaşantılarını belirlemek amacıyla iki gruba da Bilgi Formu verilmiştir. Anneler için oluşturulan ölçek kümesinde, Travmaya Maruziyet Ölçeği (TMÖ), Olayların Etkisi Ölçeği-R (OEÖ-R) ve Duygu Düzenleme Güçlüğü Ölçeği (DDGÖ); ikinci kuşak için oluşturulanda ise Ailede Koruyucu Etkenler Ölçeği (AKEÖ), Dünyaya İlişkin Varsayımlar Ölçeği (DİVÖ) ve Kısa Semptom Envanteri (KSE) yer almaktadır. Bu ölçeklerin yanında, araştırmaya gönüllü katılımlarını sağlamak amacıyla katılımcılara bilgilendirilmiş onam formu verilmiştir.

2.2.1. Zorunlu Göçe Maruz Kalmış Annelerden Veri Toplama Araçları

2.2.1.1. Bilgi Formu

Zorunlu göçe maruz kalmış annelerin sosyo-demografik özelliklerine ve göç yaşantılarına ilişkin bilgi almak amacıyla, araştırmacı tarafından oluşturulmuş 16 maddeyi içeren bir formdur. Yaş, eğitim durumu, meslek, medeni durum gibi demografik bilgilerden ve Türkiye'ye göç ettikten sonra ülke değiştirme girişimlerinin olup olmadığı, çocuklarının ve kendilerinin başka bir ülkede yaşamak isteyip istemeyecekleri gibi göç süreciyle ilgili sorulardan oluşmaktadır.

Zorunlu göçe maruz kalmış anneler için hazırlanan Bilgi Formu, EK 2'de sunulmaktadır.

2.2.1.2. Travmaya Maruziyet Ölçeği-TMÖ

Ölçeğin orijinal formu, savaş yaşantılarıyla ilgili travmaya maruziyet ve etki düzeyini değerlendirmek amacıyla Özüörçun ve Karancı (2013) tarafından

geliştirilmiştir. Bu çalışmada göç yaşantısına uyarlanması nedeniyle, ölçek maddelerinde yapılan değişikliklerden dolayı faktör analizi yapılmıştır. Faktör analizi yapılmış haliyle TMÖ, "olumsuz duygular" (6 madde)", "göç sonrası güçlükler (8 madde)", "şiddete ve baskıya tanıklık (4 madde)" ve "ölümle ilgili yaşantılar (3 madde)" olmak üzere dört faktörden oluşan toplam 23 maddedir.

Ölçeğin bu çalışma için hesaplanan Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı, tüm ölçek için .84; alt ölçeklerden "olumsuz duygular" için .85; "göç sonrası güçlükler" için .69; "şiddete ve baskıya tanıklık" için .68 ve "ölümle ilgili yaşantılar" için .67'dir.

Travmaya Maruziyet Ölçeği (TMÖ) ve ölçeğin bu çalışma örneklemini için yapılan faktör analizine ilişkin ayrıntılar Ek 3'te sunulmaktadır.

2.2.1.3. Olayların Etkisi Ölçeği-R

Önemli bir olayın ardından bireylerin yaşadıkları rahatsızlıkları değerlendirmek amacıyla Horowitz, Wilner ve Alvarez (1979) tarafından geliştirilen ölçeğin orijinal formu (Impact of Event Scale-IES), Weiss ve Marmar tarafından (1997) DSM-III TSSB tanı kriterlerine göre "aşırı uyarılma" boyutu eklenerek genişletilmiştir. Revize edilmiş form, "aşırı uyarılma", "yeniden yaşama" ve "kaçınma" olmak üzere üç faktörden oluşan toplam 22 maddedir. OEÖ-R, travmatik olayın ortaya çıkardığı her bir etkiyi ve şiddetini değerlendirmektedir. 4'lü Likert tipi olan ölçekten alınan yüksek puan kişinin travmatik olaydan daha fazla etkilendiğine işaret etmektedir.

Türkçe uyarlaması Çorapçioğlu, Yargıç, Geyran ve Kocabaşoğlu (2006) tarafından yapılan ölçeğin, Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı .94 olarak hesaplanmıştır. Bu çalışmada, ölçeğin bu formu kullanılmıştır. Işıklı'nın (2006) ölçeğin revize edilmiş 3 faktörlü formuyla yaptığı analizlerde Cronbach Alfa iç

tutarlılık katsayısı tüm ölçek için .93, "aşırı uyarılma" alt ölçeği için .90, "yeniden yaşama" alt ölçeği için .83 ve "kaçınma" alt ölçeği için .82 olarak bulunmuştur. (Işıklı, 2006). Ölçeğin bu çalışma için hesaplanan Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı ise toplam puan için .86, "aşırı uyarılma" için .80; "yeniden yaşama" için .81; "kaçınma" için .72 olarak bulunmuştur.

Olayların Etkisi Ölçeği-R (OEÖ-R), EK 4'te yer almaktadır.

2.2.1.4. Duygu Düzenleme Güçlüğü Ölçeği-DDGÖ

Kişilerin duygu düzenlemede yaşadıkları güçlükleri değerlendirmek amacıyla Gratz ve Roemer (2004) tarafından geliştirilen ölçek (Difficulties in Emotion Regulation Scale-DERS), "farkındalık", "açıklık", "kabul etmeme", "stratejiler", "dürtü" ve "amaçlar" olmak üzere 6 faktörden oluşan toplam 36 maddedir. Rugancı ve Gençöz (2010) tarafından yapılan uyarılma çalışmasında ölçek 35 madde haline gelmiştir. DDGÖ'den alınan yüksek puan duygu düzenlemede yaşanan güçlüğü artırması anlamına gelmektedir.

Türkçe uyarlamasından elde edilen sonuçlarda, ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı .94 olarak bulunmuştur. Alt boyutlarının iç tutarlılık katsayıları ise .90 ile .75 arasında değişmektedir. DDGÖ'nün test-tekrar test güvenilirliği .83, Guttman yarıya bölme güvenilirlik katsayısı .95'tir (Rugancı ve Gençöz, 2010). Ölçeğin bu çalışma için hesaplanan Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı .90'dır.

Duygu Düzenleme Güçlüğü Ölçeği (DDGÖ), EK 5'te yer almaktadır.

2.2.2. İkinci Kuşaktaki Bireylerden Veri Toplama Araçları

2.2.2.1. Bilgi Formu

İkinci kuşaktaki bireylerin, sosyo-demografik özelliklerini ve göçmen bir ailenin çocuğu olmakla ilgili yaşantılarını belirlemek amacıyla araştırmacı tarafından oluşturulan 11 maddeyi içermektedir. Cinsiyet, yaş, eğitim, medeni durum, meslek

gibi demografik bilgilerden ve göçmen bir ailenin çocuğu olarak zorluk yaşıyıp yaşamadıkları gibi sorulardan oluşmaktadır.

İkinci kuşaktaki bireyler için hazırlanan Bilgi Formu, Ek 6'da yer almaktadır.

2.2.2.2. Ailede Koruyucu Etkenler Ölçeği-AKEÖ

Ailedeki koruyucu etkenleri değerlendirmek amacıyla Gardner, Huber, Steiner, Vaguez ve Savage (2008) tarafından geliştirilen ölçek (The Inventory of Family Protective Factors-IFPF), "stres faktörlerinin azlığı", "uyuma yönelik değerlendirme", "sosyal destek" ve "telafi edici yaşantılar" olmak üzere dört faktörden oluşan toplam 16 maddedir. 5'li Likert tipi olan ölçekten alınan yüksek puan yanıtlayan kişinin ailesindeki koruyucu etkenleri yüksek düzeyde algıladığına işaret etmektedir.

Gökler ve Köksal (2010) tarafından yapılan uyarlama çalışmasında, ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı .85, iki yarım güvenilirliği .70, test tekrar test güvenilirliği ise .42 olarak bulunmuştur (Gökler ve Köksal, 2010). Bu çalışma için hesaplanan Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı, tüm ölçek için .83; alt boyutlardan stres faktörlerinin azlığı için .48, uyuma yönelik değerlendirme için .77, sosyal destek için .90 ve telafi edici yaşantılar için .85 olarak bulunmuştur.

Ailede Koruyucu Etkenler Ölçeği (AKEÖ), Ek 7'de yer almaktadır.

2.2.2.3. Dünyaya İlişkin Varsayımlar Ölçeği-DİVÖ

Travmatik yaşantılara maruz kalan bireylerin dünya hakkındaki temel varsayımlarına ilişkin betimleyici veri sağlamak amacıyla Janoff-Bulman (1989) tarafından geliştirilen ölçek (World Assumptions Scale-WAS), "iyilik varsayımı", "adalet varsayımı", "şans varsayımı", "rastlantısallık varsayımı", "kendilik değeri varsayımı" ve "kontrol varsayımı" olmak üzere 6 faktörden oluşan 32 maddedir. Yılmaz (2008) tarafından yapılan uyarlama çalışmasında, 31 madde haline gelen

ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı, toplam puan için .70 olarak elde edilmiştir (Yılmaz, 2008). Ölçekten alınan yüksek puan, bireylerin dünyaya ilişkin varsayımlarının olumlu olduğuna işaret etmektedir.

Bu çalışma için ise ölçeğin, Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı .83 olarak hesaplanmıştır.

Dünyaya İlişkin Varsayımlar Ölçeği (DİVÖ), EK 8'de yer almaktadır.

2.2.2.4. Kısa Semptom Envanteri-KSE

Kişilerin yaşadıkları çeşitli psikolojik belirtileri tespit etmek amacıyla Deragotis (1993) tarafından çok boyutlu bir semptom tarama ölçeği olarak geliştirilmiştir. 90 maddelik SCL-90 envanterinin 53 maddelik kısa formu olarak geliştirilen ölçek (Brief Symptom Inventory-BSI), "anksiyete", "depresyon", "olumsuz benlik", "somatizasyon" ve "hostilite" olmak üzere beş alt boyuttan oluşmaktadır. 0-4 puan arasında kodlanan 5'li Likert tipi olan ölçekten alınan yüksek puan kişilerin daha fazla psikolojik belirti gösterdiğine işaret etmektedir.

Hem yetişkin (Şahin ve Durak, 1994) hem de ergen (Şahin, Durak ve Uğurtaş, 2002) örneklemleri üzerinde gerçekleştirilen Türkçe uyarlama çalışmalarında, ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısının ölçeğin tamamı için .96 ile .95 arasında değiştiği görülmektedir. Bu çalışma için hesaplanan Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı, tüm ölçekte .95; alt boyutlarında ise "anksiyete" için .83, depresyon için .89, olumsuz benlik için .79, somatizasyon için .72 ve hostilite için .75 olarak bulunmuştur.

Kısa Semptom Envanteri (KSE), EK 9'da yer almaktadır.

2.3. İşlem

Bu araştırmadaki katılımcılar, ağırlıklı olarak Bursa'nın Kestel ilçesindeki göçmen konutlarında ikamet eden kişilerden oluşmaktadır. Katılımcılara kartopu

örnekleme yöntemiyle ulaşılmıştır. Uygulama yapılan ailelerin aracılığıyla Bursa'nın farklı ilçelerinden, İstanbul ve İzmir'de yaşayan ailelerden de veri toplanmıştır. Her katılımcıya uygulamanın başında sözlü ve yazılı (Bilgilendirilmiş Onam Formu) bilgi verilmiş ve katılımcılardan onay alındıktan sonra uygulamalara başlanmıştır. Annelerin sosyokültürel seviyeleri nedeniyle ölçek maddelerinin anlaşılmasında ortaya çıkabilecek olası problemlerin önüne geçebilmek amacıyla, ölçekler araştırmacı tarafından bireysel olarak doldurtulmuştur. Bu süre içinde katılımcıların göçle ilgili aktardığı diğer bilgiler de not edilmiştir. Her bir katılımcıdan veri toplama süresi ortalama 40 dakika sürmüştür. Annelerden veriler toplanırken ikinci kuşaktaki bireylerin başka bir ortamda kendi ölçek kümelerini doldurmaları sağlanmıştır. İkinci kuşakta yer alan bazı kişilere internet üzerinden ölçekler ulaştırılmıştır.

III. BÖLÜM

BULGULAR

Bu bölümde, araştırma sorularına yanıt bulmak amacıyla gerçekleştirilen analiz sonuçları aktarılmıştır. Araştırma soruları için elde edilen yanıtlara geçilmeden önce, katılımcıların ölçeklerden aldıkları puanlar rapor edilmiştir. Ardından, araştırmada ele alınan değişkenler arasındaki korelasyonlar sunulmuştur. Sonrasında annelerin Travmaya Maruziyet Ölçeği ve Olayların Etkisi Ölçeği-R'den aldıkları puanlar dikkate alınarak, katılımcılardan üç grup (düşük, orta ve yüksek maruziyet ve etkilenme) oluşturulmuştur. Bu üç grubun, ikinci kuşaktaki bireylerin temel varsayımları ve psikolojik belirtileri açısından farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiştir. Sonraki bölümde, ikinci kuşaktaki bireylerin psikolojik belirtilerini ve temel varsayımlarını yordayan değişkenlerin belirlenmesi amacıyla yapılan Hiyerarşik Regresyon Analizi sonuçları sunulmuştur. Son olarak da, annelerin travma maruziyetleri ve olaydan etkilenme düzeyleri ile çocuklarının psikolojik belirtileri arasındaki ilişkide annelerin duygu düzenleme güçlüklerinin ve ikinci kuşaktaki bireylerin aile işlevselliği algılarının aracı rolüne ilişkin bulgular rapor edilmiştir.

Analizlere geçilmeden önce, verilerin hatalardan arındırılması amacıyla ilk olarak, verilerin sıklığına bakılmış ve veri setinde olması gerekenden küçük veya büyük değerler saptanarak düzeltilmiştir. Ardından, kayıp verilerin yerine söz konusu maddelerin ortalama değerleri yerleştirilmiştir.

3.1. Katılımcıların Ölçeklerden Aldıkları Puanlar

Zorunlu göç yaşantısına maruz kalmış annelerin, travmaya maruziyet ve olaydan etkilenme düzeyleri ile duygu düzenleme güçlüklerinin; ikinci kuşağın ise psikolojik belirtileri, temel varsayımları ve aile işlevselliğine ilişkin algılarının değerlendirilmesi amacıyla kullanılan Travmaya Maruziyet, Olayların Etkisi, Duygu Düzenleme Güçlüğü, Ailede Koruyucu Etkenler, Dünyaya İlişkin Varsayımlar Ölçekleri'nden ve Kısa Semptom Envanteri'nden alınan puanların ortalama, standart sapma, minimum ve maksimum değerleri Tablo 3.1 ve Tablo 3.2'de sunulmuştur.

Tablo 3.1. Annelerin Ölçek ve Alt Ölçeklerden Aldıkları Puanların Ortalama, Standart Sapma, Minimum ve Maksimum Değerleri

Değişkenler	Ort.	S.	Min.	Max.
Travmaya Maruziyet	56.81	18.33	14	99
Olumsuz Duygular	20.92	7.92	0	30
Göç Sonrası Güçlükler	28.26	7.81	8	40
Şiddete ve Baskıya Tanıklık	4.47	5.69	0	20
Ölümlle İlgili Yaşantılar	2.01	3.70	0	15
Olay Etkisi	43.29	14.99	1	74
Aşırı Uyarılma	11.68	6.03	0	24
Yeniden Yaşama	17.49	7.43	0	31
Kaçınma	14.13	6.02	0	31
Duygu Düzenleme Güçlüğü	74.69	17.41	42	128
Farkındalık	11.53	3.48	5	20
Amaç	12.52	4.01	5	24
Dürtü	11.68	4.40	6	25
Açıklık	10.22	3.21	5	21
Kabul Etmeme	12.36	4.35	6	23
Strateji	16.38	5.13	8	31

Tablo 3.2. İkinci Kuşaktaki Bireylerin Ölçek ve Alt Ölçeklerden Aldıkları Puanların Ortalama, Standart Sapma, Minimum ve Maksimum Değerleri

Değişkenler	Ort.	S.	Min.	Max.
Aile İşlevselliği	62.02	9.06	25	80
Stres Faktörlerinin Azlığı	13.30	3.08	7	20
Uyuma Yönelik Değerlendirme	16.22	2.76	7	20
Sosyal Destek	16.33	4.13	4	20
Telafi Edici Yaşantılar	16.16	3.06	4	20
Temel Varsayımlar	121.99	18.83	69	164
İyilik	23.14	6.45	6	36
Adalet	30.49	7.30	14	47
Şans	15.71	5.44	4	24
Rastlantısallık	20.61	4.39	8	31
Kendilik Değeri	19.28	3.78	4	24
Kontrol	12.76	3.09	5	18
Psikolojik Belirtiler	42.75	27.62	2	140
Anksiyete	9.12	7.05	0	40
Depresyon	11.75	8.97	0	39
Olumsuz Benlik	9.28	6.48	0	36
Somatizasyon	5.02	4.44	0	19
Hostilite	7.58	4.75	0	26

3.2. Araştırma Değişkenlerine İlişkin Korelasyonlar

Bu başlıkta, araştırmadaki değişkenlerin birbirleriyle olan ilişkisinin ve annelerin travma maruziyetleri ve olaydan etkilenme düzeyleri ile ikinci kuşaktaki bireylerin temel varsayımları ve psikolojik belirtileri arasında ilişki olup olmadığının incelenmesi amacıyla Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Analizleri yapılmıştır. Araştırma değişkenlerinin toplam puanlarına ilişkin sonuçlar Tablo 3.3.'te, zorunlu göçe maruz kalmış annelerin travma maruziyeti ve olaydan etkilenme düzeyi ile ikinci kuşağın psikolojik belirtileri ve temel varsayımları arasındaki ilişkilere ilişkin korelasyon değerleri ise Tablo 3.4.'te gösterilmiştir.

Tablo 3.3. Ölçeklerin Toplam Puanları Arasındaki Korelasyon Değerleri

	1	2	3	4	5	6
1.Travmaya Maruziyet	1	.61**	.06	-.02	-.00	.16*
2. Olay Etkisi		1	.29**	-.05	.11	.12
3. Duygu Düzenleme Güçlüğü			1	-.07	-.09	.06
4. Aile İşlevselliği				1	.41**	-.35**
5. Temel Varsayımlar					1	-.36**
6. Psikolojik Belirtiler						1

* $p < .05$, ** $p < .01$

Tablo 3.3.'te görüldüğü gibi annelere ilişkin değişkenlerden travmaya maruziyet ile olay etkisi arasında ($r=.61$, $p<.01$) ve olay etkisi ile duygu düzenleme güçlükleri arasında pozitif yönde ve anlamlı düzeyde bir ilişki bulunmaktadır ($r=.29$, $p<.01$). Analiz sonuçlarında, çocukların aile işlevselliklerine ilişkin algıları ile temel varsayımları arasında pozitif ($r=.41$, $p<.01$); bununla birlikte psikolojik belirtileri arasında negatif yönde ($r=-.35$, $p<.01$) ve anlamlı düzeyde bir ilişki olduğu görülmüştür. Çocukların temel varsayımları ve psikolojik belirtileri arasında ise negatif yönde ve anlamlı düzeyde bir ilişki olduğu görülmüştür ($r=-.36$, $p<.01$). Son

olarak analiz sonuçları, annelerin travmaya maruziyet düzeyleri ile çocuklarının psikolojik belirtileri arasında pozitif yönde ve anlamlı düzeyde bir ilişki olduğuna işaret etmiştir ($r = .16, p < .05$).

Tablo 3.4. Travmaya Maruziyet ve Olay Etkisi ile Psikolojik Belirtiler ve Temel Varsayımlar Arasındaki Korelasyon Değerleri

	TM	OD	GSG	ŞBT	ÖİY	OE	AU	YY	K
Psikolojik Belirtiler	.16*	.10	.18*	.06	.06	.12	.20**	.10	-.04
Anksiyete	.19*	.14	.20*	.10	.04	.20**	.27**	.15*	-.04
Depresyon	.07	.02	.11	.01	.02	.02	.19	.02	-.08
Olumsuz Benlik	.16*	.10	.18*	.06	.06	.07	.14	.04	-.02
Somatizasyon	.16*	.11	.20*	.01	.09	.14	.22**	.18*	-.07
Hostilite	.13	.07	.14	.09	.05	.12	.17*	.12	-.02
Temel Varsayımlar	-.01	.02	.02	-.01	-.01	.11	-.01	.06	.22**
İyilik	-.08	-.06	-.08	-.04	-.01	.02	-.07	-.04	.12
Adalet	-.02	-.02	-.01	-.02	-.08	.10	-.02	.04	.21**
Şans	.03	-.04	.05	-.04	.01	.12	.02	.14	.10
Rastlantısallık	.02	-.01	.01	.01	.14	.02	-.04	-.05	.14
Kendilik Değeri	.07	.10	.08	-.01	-.01	.03	.02	.03	.01
Kontrol	.05	.04	.07	.09	-.10	.10	.12	.11	.22**

* $p < .05$, ** $p < .01$

Not. TM=Travmaya Maruziyet, OD=Olumsuz Duygular, GSG=Göç Sonrası Güçlükler, ŞBT=Şiddet ve Baskıya Tanıklık, ÖİY=Ölümlle İlgili Yaşantılar; OE=Olay Etkisi, AU=Aşırı Uyarılma, YY=Yeniden Yaşama, K=Kaçınma

Tablo 3.4.'te görüldüğü gibi annelerin travmaya maruziyetleri ile ikinci kuşaktaki bireylerin psikolojik belirtileri arasında pozitif yönde ve anlamlı düzeyde ilişki bulunmaktadır ($r = .16, p < .05$). Alt boyutlar açısından incelendiğinde, "göç sonrası güçlükler" ile "anksiyete" ($r = .20, p < .05$), "olumsuz benlik" ($r = .18, p < .05$) ve "somatizasyon" ($r = .20, p < .05$) belirtilerinin pozitif yönde ve anlamlı düzeyde ilişkili olduğu görülmektedir. Daha açık ifade edilirse, annelerin göç sonrası yaşadıkları güçlüklerle ilişkin travmatik deneyimleri arttıkça, ikinci kuşaktaki bireylerin anksiyete, olumsuz benlik ve somatizasyon belirtileri de artmaktadır. Bununla birlikte, travmaya maruziyetin diğer alt boyutları ve ikinci kuşaktaki

bireylerin psikolojik belirtileri arasındaki ilişkilerin anlamlı düzeyde olmadığı görülmektedir.

Analiz sonuçları, annelerin göçle ilgili travmatik olaylardan etkilenme düzeyleri ile ikinci kuşaktaki bireylerin psikolojik belirtileri arasında da anlamlı düzeyde ilişki olan alt boyutlar olduğuna işaret etmektedir. Annelerin olayla ilgili "aşırı uyarılma" belirtileri ile ikinci kuşaktaki bireylerin psikolojik belirtileri ($r= .20$, $p<.01$) toplam puanı, "anksiyete ($r= .27$, $p<.01$)", "somatizasyon ($r= .22$, $p<.01$)" ve "hostilite ($r= .17$, $p<.05$)" belirtileri arasında pozitif yönde ve anlamlı düzeyde ilişki olduğu görülmektedir. Benzer şekilde annelerin, "yeniden yaşama" belirtileri ile ikinci kuşaktaki bireylerin "anksiyete ($r= .15$, $p<.05$)" ve "somatizasyon ($r= .18$, $p<.05$)" belirtilerinin de pozitif yönde ve anlamlı düzeyde ilişki gösterdiği görülmüştür. Bu sonuçlara göre, annelerin olayla ilgili "aşırı uyarılma" ve "yeniden yaşama" belirtileri arttıkça ikinci kuşaktaki bireylerin özellikle "anksiyete" ve "somatizasyon" belirtileri de artmaktadır. Diğer taraftan, annelerin olayla ilgili kaçınma belirtileri ile ikinci kuşaktaki bireylerin psikolojik belirtileri arasındaki ilişkilerin anlamlı düzeyde olmadığı görülmektedir.

Zorunlu göçe maruz kalmış annelerin travma maruziyetleri ve olaydan etkilenme düzeyleri ile ikinci kuşaktaki bireylerin temel varsayımları arasındaki ilişkilere bakıldığında ise analiz sonuçları, annelerin "kaçınma" belirtileri ile ikinci kuşaktaki bireylerin temel varsayımları arasındaki ilişkinin anlamlı düzeyde olduğunu göstermektedir ($r= .22$, $p<.01$). Alt boyutlar açısından incelendiğinde, "kaçınma" belirtileri ile "adalet ($r= .21$, $p<.01$)" ve "kontrol ($r= .22$, $p<.01$)" varsayımları arasında pozitif yönde ve anlamlı düzeyde bir ilişki olduğu görülmektedir. Başka bir deyişle, annelerin olaya ilişkin sergiledikleri kaçınma

belirtilerinin artmasıyla, ikinci kuşaktaki bireylerin dünyaya ilişkin temel varsayımlarının olumluluğu da artmaktadır.

Bu başlıkta, araştırmanın amacına yönelik olarak ele alınan temel değişkenler arasındaki korelasyon değerleri sunulmuştur. Annelerin ölçek ve alt ölçeklerden aldıkları puanlara ilişkin korelasyon değerleri (bkz. Tablo EK 10.3.) ve ikinci kuşaktaki bireylerin ölçek ve alt ölçeklerden aldıkları puanlara ilişkin korelasyon değerleri (bkz. Tablo EK 10.4) ise EK 10'da sunulmaktadır.

3.3. Anneleri Düşük, Orta ve Yüksek Düzeyde Travmaya Maruz Kalmış ve Olaydan Etkilenmiş Olan Bireylerin Psikolojik Belirtiler ve Temel Varsayımlar Açısından Karşılaştırılması

Bu bölümde, annelerin Travmaya Maruziyet Ölçeği ve Olayların Etkisi Ölçeği-R'den aldıkları puanlar dikkate alınarak, katılımcılardan üç grup oluşturulmuştur. Travmaya Maruziyet Ölçeği'nin ortalama puanından (56.81) bir standart sapma (18.33) altında puan alanlar (38.48) "düşük maruziyet grubu", bir standart sapma üstünde puan alanlar (75.14) "yüksek maruziyet grubu", ortalamanın bir standart sapma altı ve üstü aralığında puan alanlar ise "orta maruziyet grubu" olarak belirlenmiştir. Anneleri düşük, orta ve yüksek düzeyde travmaya maruz kalmış olan bireyler temel varsayımlar ve psikolojik belirtiler açısından karşılaştırıldıklarında gruplar arasında anlamlı düzeyde bir farklılığın olmadığı görülmüştür ($p>.05$).

Benzer şekilde anneler, Olayların Etkisi Ölçeği-R'den aldıkları puanlar göz önünde bulundurularak üç gruba ayrılmışlardır. Ölçekten alınan ortalama puanın (43.29) bir standart sapma (14.99) altında olanlar (28.30) "olaydan düşük düzeyde etkilenenler", ortalamanın bir standart sapma üstünde olanlar (58.28) "olaydan

yüksek düzeyde etkilenenler", ortalamanın bir standart sapma altı ve üstü aralığında puan alanlar ise "olaydan orta düzeyde etkilenenler" olarak belirlenmiştir. Anneleri olaydan düşük, orta ve yüksek düzeyde etkilemiş olan bireylerin temel varsayımlar ve psikolojik belirtiler açısından farklılık gösterip göstermediklerinin incelenmesi amacıyla tek yönlü varyans analizi yapılmıştır. Analiz sonuçlarında, ikinci kuşaktaki bireylerin temel varsayımları açısından gruplar arasında anlamlı düzeyde bir farklılık olmadığı görülmüştür. İkinci kuşaktaki bireylerin psikolojik belirtileri temelinde elde edilen bulgular ise Tablo 3.5.'te sunulmuştur.

Tablo 3.5. Anneleri Olaydan Düşük, Orta ve Yüksek Düzeyde Etkilenmiş Olan Bireylerin Psikolojik Belirtiler Açısından Karşılaştırılmasına Yönelik ANOVA Sonuçları

Psikolojik Belirtiler	Annelerin Olaydan Etkilenme Düzeyleri						F
	Düşük n=29		Orta n=114		Yüksek n=27		
	Ort.	S.	Ort.	S.	Ort.	S.	
Anksiyete	7.21	3.67	9.24	7.17	10.67	8.90	3.75*
Depresyon	11.10	9.18	11.78	8.80	12.33	9.72	0.23
Olumsuz Benlik	8.00	5.70	9.36	6.13	10.30	8.46	0.75
Somatizasyon	3.93	3.84	5.30	4.47	5.04	4.89	1.14
Hostilite	7.00	3.43	7.46	5.10	8.70	4.40	0.64

* $p < .05$

Tablo 3.5.'ten izlenebileceği gibi anneleri düşük, orta ve yüksek düzeyde olaydan etkilenmiş olan bireylerin anksiyete belirtileri açısından anlamlı düzeyde farklılaştığı görülmektedir ($F_{(2,167)}=1.75$, $p < .05$). Hangi grupların farklılaştığını tespit etmek amacıyla Tukey testi sonuçlarına bakılmıştır. Sonuçlara göre, olaydan etkilenme düzeyi yüksek olan grubun çocukları (Ort.=10.67, S.=8.90), düşük olanların çocuklarından (Ort.=7.21, S.=3.67) daha fazla anksiyete belirtisi

sergilemektedir. İkinci kuşaktaki bireylerin diğer psikolojik belirtileri açısından gruplar anlamlı düzeyde farklılaşmamaktadır ($p>.05$).

3.4. Psikolojik Belirtileri ve Temel Varsayımları Yordayan Değişkenler

Bu bölümde, ikinci kuşaktaki bireylerin psikolojik belirtilerini ve temel varsayımlarını yordayan değişkenleri belirlemek amacıyla yapılan Hiyerarşik Regresyon Analizi sonuçlarına yer verilmiştir. Regresyon analizine yalnızca yordanan değişkenle anlamlı düzeyde ilişki gösteren değişkenlerin alınması nedeniyle, Hiyerarşik Regresyon Analizi'nin aşamaları bu korelasyon değerleri göz önünde bulundurularak oluşturulmuştur. Yapılan regresyon analizlerinin sonuçları iki alt bölümde aktarılmıştır. Birinci bölümde psikolojik belirtileri (anksiyete, depresyon, olumsuz benlik, somatizasyon, hostilite), ikinci bölümde ise temel varsayımları yordayan değişkenlere ilişkin analiz sonuçları sunulmuştur.

3.4.1. Psikolojik Belirtileri Yordayan Değişkenler

İkinci kuşaktaki bireylerin psikolojik belirtilerini (KSE'nin alt boyutları) hangi değişkenlerin yordadığını incelemek amacıyla, KSE'nin her bir alt boyutu (anksiyete, depresyon, olumsuz benlik, somatizasyon, hostilite) için Hiyerarşik Regresyon Analizleri yapılmıştır. Bu doğrultuda, psikolojik belirtiler (KSE'nin alt boyutları) yordanan, diğer değişkenler de yordayıcı değişkenler olarak analize katılmış ve yordayıcı değişkenler aşamalı (stepwise) yöntem ile regresyon denklemine dahil edilmiştir.

Korelasyon değerleri göz önünde bulundurularak (bkz. Tablo EK 10.1.) "anksiyete" alt boyutunun yordandığı regresyon denklemine, birinci aşamada anneyle ilgili değişkenlerden Olayların Etkisi Ölçeği-R'nin "aşırı uyarılma" ve "yeniden yaşama" alt boyutları ve Travmaya Maruziyet Ölçeği'nin "göç sonrası güçlükler" alt

boyutu; ikinci aşamada Ailede Koruyucu Etkenler Ölçeği'nin "stres faktörlerinin azlığı", "uyuma yönelik değerlendirme" ve "telafi edici yaşantılar" alt boyutları; üçüncü aşamada Dünyaya İlişkin Varsayımlar Ölçeği'nin "iyilik" ve "kendilik değeri" alt boyutları ayrı bloklar olarak alınmıştır.

Korelasyon değerleri incelenerek "depresyon" alt boyutunun yordanan değişken olduğu regresyon denklemine ilk aşamada Ailede Koruyucu Etkenler Ölçeği'nin "stres faktörlerinin azlığı", "uyuma yönelik değerlendirme" ve "telafi edici yaşantılar" alt boyutları; ikinci aşamada Dünyaya İlişkin Varsayımlar Ölçeği'nin "iyilik", "adalet", "şans", "kendilik değeri" ve "kontrol" alt boyutları ayrı bloklar halinde alınmıştır.

"Olumsuz benlik" alt boyutunun yordanan değişken olduğu regresyon denklemine korelasyon tablosu incelenerek birinci aşamada anneyle ilgili değişkenlerden Travmaya Maruziyet Ölçeği'nin "göç sonrası güçlükler" alt boyutu ve Duygu Düzenleme Güçlüğü Ölçeği'nin "farkındalık" alt boyutu; ikinci aşamada Ailede Koruyucu Etkenler Ölçeği'nin "stres faktörlerinin azlığı", "uyuma yönelik değerlendirme" ve "telafi edici yaşantılar" alt boyutları; üçüncü aşamada Dünyaya İlişkin Varsayımlar Ölçeği'nin "iyilik", "adalet", "şans" ve "kendilik değeri" alt boyutları ayrı bloklar olarak girilmiştir.

Korelasyon değerlerine bakılarak "somatizasyon" alt boyutunun yordanan olduğu regresyon analizinde denkleme birinci aşamada anneyle ilgili değişkenlerden Olayların Etkisi Ölçeği-R'nin "aşırı uyarılma" ve "yeniden yaşama" alt boyutları ve Travmaya Maruziyet Ölçeği'nin "göç sonrası güçlükler" alt boyutu; ikinci aşamada Ailede Koruyucu Etkenler Ölçeği'nin "stres faktörlerinin azlığı", "uyuma yönelik değerlendirme" ve "telafi edici yaşantılar" alt boyutları; üçüncü aşamada Dünyaya

İlişkin Varsayımlar Ölçeği'nin "iyilik", "adalet" ve "kendilik değeri" alt boyutları ayrı bloklar olarak alınmıştır.

Son olarak "hostilite" alt boyutunun yordandığı regresyon analizinde korelasyon değerleri incelenerek denkleme birinci aşamada Olayların Etkisi Ölçeği'nin "aşırı uyarılma" boyutu; ikinci aşamada Ailede Koruyucu Etkenler Ölçeği'nin "stres faktörlerinin azlığı", "uyuma yönelik değerlendirme" ve "telafi edici yaşantılar" alt boyutları; üçüncü aşamada da Dünyaya İlişkin Varsayımlar Ölçeği'nin "iyilik", "şans" ve "kendilik değeri" alt boyutları ayrı bloklar olarak dahil edilmiştir. Bahsedilen regresyon analizi aşamaları Şekil 3.1.'de gösterilmiştir.

Yordanan Değişken	<p>Anksiyete</p> <p>Yordayıcı Değişkenler</p> <p><u>1.Blok</u></p> <p>Annenin Travmasına İlişkin Değişkenler (aşırı uyarılma, yeniden yaşama ve göç sonrası güçlükler)</p> <p><u>2.Blok</u></p> <p>Aile İşlevselliği (stres faktörlerinin azlığı, uyuma yönelik değerlendirme, telafi edici yaşantılar)</p> <p><u>3.Blok</u></p> <p>Temel Varsayımlar (iyilik varsayımı, kendilik değeri varsayımı)</p>
Yordanan Değişken	<p>Depresyon</p> <p>Yordayıcı Değişkenler</p> <p><u>1.Blok</u></p> <p>Aile İşlevselliği (stres faktörlerinin azlığı, uyuma yönelik değerlendirme, telafi edici yaşantılar)</p> <p><u>2.Blok</u></p> <p>Temel Varsayımlar (iyilik varsayımı, kendilik değeri varsayımı)</p>
Yordanan Değişken	<p>Olumsuz Benlik</p> <p>Yordayıcı Değişkenler</p> <p><u>1.Blok</u></p> <p>Anneye İlişkin Değişkenler (göç sonrası güçlükler, farkındalık)</p> <p><u>2.Blok</u></p> <p>Aile İşlevselliği (stres faktörlerinin azlığı, uyuma yönelik değerlendirme, telafi edici yaşantılar)</p> <p><u>3.Blok</u></p> <p>Temel Varsayımlar (iyilik varsayımı, adalet varsayımı, şans varsayımı, kendilik değeri varsayımı)</p>
Yordanan Değişken	<p>Somatizasyon</p> <p>Yordayıcı Değişkenler</p> <p><u>1.Blok</u></p> <p>Annenin Travmasına İlişkin Değişkenler (aşırı uyarılma, yeniden yaşama ve göç sonrası güçlükler)</p> <p><u>2.Blok</u></p> <p>Aile İşlevselliği (stres faktörlerinin azlığı, uyuma yönelik değerlendirme, telafi edici yaşantılar)</p> <p><u>3.Blok</u></p> <p>Temel Varsayımlar (iyilik varsayımı, adalet varsayımı, kendilik değeri varsayımı)</p>
Yordanan Değişken	<p>Hostilite</p> <p>Yordayıcı Değişkenler</p> <p><u>1.Blok</u></p> <p>Annenin Travmasına İlişkin Değişkenler (aşırı uyarılma)</p> <p><u>2.Blok</u></p> <p>Aile İşlevselliği (stres faktörlerinin azlığı, uyuma yönelik değerlendirme, telafi edici yaşantılar)</p> <p><u>3.Blok</u></p> <p>Temel Varsayımlar (iyilik varsayımı, şans varsayımı, kendilik değeri varsayımı)</p>

Şekil 3.1. Psikolojik belirtileri yordayan değişkenlere ilişkin Hiyerarşik Regresyon Analizi aşamaları

Psikolojik belirtileri (KSE alt boyutları) yordayan değişkenlere ilişkin analiz sonuçları Tablo 3.6.'da sunulmuştur.

Tablo 3.6. Psikolojik Belirtileri (KSE'nin alt boyutları) Yordayan Değişkenlere İlişkin Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonuçları

Yordayıcı	Yordanan	R	R ²	Uyarlanmış R ²	Standart Hata	B	Beta	t	F
I.Aşama	Anksiyete								
1.Aşırı Uyarılma		.27	.07	.07	.08	.27	.23	3.24**	13.49**
II.Aşama									
2.Stres Faktörlerinin Azlığı		.36	.13	.12	.17	-.39	-.17	-2.35*	12.36**
3.Uyuma Yönelik Değerlendirme		.40	.16	.14	.20	-.11	-.04	-.52	10.23**
III. Aşama									
4.İyilik Varsayımı		.46	.21	.19	.09	-.30	-.27	-3.40**	11.06**
I.Aşama	Depresyon								
1. Uyuma Yönelik Değerlendirme		.41	.17	.16	.24	-.75	-.23	-3.09*	34.21**
2. Stres Faktörlerinin Azlığı		.48	.23	.22	.20	-.58	-.20	-2.94*	25.28**
II.Aşama									
3.İyilik Varsayımı		.52	.28	.26	.11	-.30	-.21	-2.79*	21.04**
4.Kendilik Varsayımı		.55	.30	.29	.16	-.42	-.18	-2.56*	17.95**

Tablonun Devamı

Yordayıcı	Yordanan	R	R ²	Uyarlanmış R ²	Standart Hata	B	Beta	t	F
I.Aşama	Olumsuz Benlik								
1.Göç Sonrası Güçlükler		.18	.03	.03	.06	.14	.16	2.39*	5.61*
II.Aşama									
2.Stres Faktörlerinin Azlığı		.38	.14	.14	.15	-.51	-.24	-3.44**	14.14**
3.Uyuma Yönelik Değerlendirme		.43	.19	.17	.18	-.17	-.07	-.92	12.78**
III.Aşama									
4.İyilik Varsayımı		.49	.24	.22	.08	-.23	-.23	-2.91*	12.80**
5.Kendilik Varsayımı		.51	.26	.24	.12	-.28	-.16	-2.27*	11.53**
I.Aşama	Somatizasyon								
1.Aşırı Uyarılma		.22	.05	.04	.05	.13	.18	2.48*	8.12*
II.Aşama									
2.Stres Faktörlerinin Azlığı		.32	.10	.09	.11	-.24	-.17	-2.26*	9.57**
III.Aşama									
3.İyilik Varsayımı		.39	.15	.14	.05	-.13	-.19	-2.52*	9.79**
4.Kendilik Değeri Varsayımı		.42	.17	.15	.09	-.19	-.16	-2.17*	8.69**
I.Aşama	Hostilite								
1.Aşırı Uyarılma		.17	.03	.02	.06	.10	.12	1.74	5.02*
II.Aşama									
2.Stres Faktörlerinin Azlığı		.28	.08	.07	.11	-.22	-.14	-1.97*	7.16**
3.Uyuma Yönelik Değerlendirme		.33	.11	.10	.14	-.00	-.01	-.04	6.93**
III.Aşama									
4.İyilik Varsayımı		.47	.22	.20	.06	-.29	-.39	-4.90**	11.92**

* $p < .05$, ** $p < .001$

Tablo 3.6.'dan izlenebileceği gibi, KSE'nin "anksiyete" alt boyutunu yordamada denkleme ilk sırada "aşırı uyarılma ($\beta = .23, t = 3.24, p < .001$)" katılmış ve tek başına varyansın %7'sini açıklamıştır ($F_{(1, 168)}=13.49, p < .001$). İkinci sırada denkleme katılan "stres faktörlerinin azlığı ($\beta = -.17, t = -2.35, p < .001$)"yla beraber açıklanan varyans %13'e yükselmiştir ($F_{(2, 167)}=12.36, p < .001$). Üçüncü sırada denkleme katılan "uyuma yönelik değerlendirme ($\beta = -.04, t = -.52, p > .05$)" bağımsız katkı sağlamadan açıklanan varyansı %16'ya ulaştırmıştır ($F_{(3, 166)}=10.23, p < .001$). Denkleme son sırada katılan "iyilik varsayımı ($\beta = -.27, t = -3.40, p < .001$)" ile açıklanan toplam varyans %21'e ulaşmıştır ($F_{(4, 165)}=11.06, p < .001$).

KSE'nin "depresyon" alt boyutunu yordamada, regresyon denklemine ilk sırada "uyuma yönelik değerlendirme ($\beta = -.23, t = -3.09, p < .05$)" girmiştir ve toplam varyansın % 17'sini açıklamıştır ($F_{(1, 168)}=34.21, p < .001$). Denkleme ikinci sırada katılan "stres faktörlerinin azlığı ($\beta = -.20, t = -2.94, p < .05$)", uyuma yönelik değerlendirme ile birlikte toplam varyansın %23'ünü açıklamıştır ($F_{(1, 167)}=25.28, p < .001$). Üçüncü sırada denkleme "iyilik varsayımı ($\beta = -.21, t = -2.79, p < .05$)" katılmış ve açıklanan varyans %28'e yükselmiştir ($F_{(3, 166)}=21.04, p < .001$). Dördüncü sırada denkleme giren "kendilik değeri varsayımı ($\beta = -.18, t = -2.56, p < .05$)" ile birlikte bu dört değişken toplam varyansın %30'unu açıklamıştır ($F_{(4, 165)}=17.95, p < .001$).

KSE'nin "olumsuz benlik" alt boyutunu yordamada denkleme ilk sırada "göç sonrası güçlükler ($\beta = .16, t = 2.39, p < .05$)" katılmış ve tek başına varyansın %3'ünü açıklamıştır ($F_{(1, 168)}=5.61, p < .05$). İkinci sırada denkleme katılan "stres faktörlerinin azlığı ($\beta = -.24, t = -3.44, p < .001$)" ile açıklanan varyans %14'e yükselmiştir ($F_{(2, 167)}=14.14, p < .001$). Üçüncü sırada denkleme "uyuma yönelik değerlendirme ($\beta = -.07, t = -.92, p > .05$)" katılmış ve bağımsız katkı sağlamadan varyansın açıklanmasını %19'a yükselttiği görülmüştür ($F_{(3, 166)}=12.78, p < .001$). Denkleme dördüncü sırada

katılan "iyilik varsayımı ($\beta = -.23, t = -2.91, p < .05$)"yla birlikte açıklanan varyans %24'e ulaşmıştır ($F_{(4, 165)}=12.80, p < .001$). Beşinci ve son sırada denkleme giren "kendilik değeri varsayımı ($\beta = -.16, t = -2.27, p < .05$)"yla birlikte bu beş değişkenin toplam varyansın %26'sını açıkladığı görülmüştür ($F_{(5, 164)}=11.53, p < .001$).

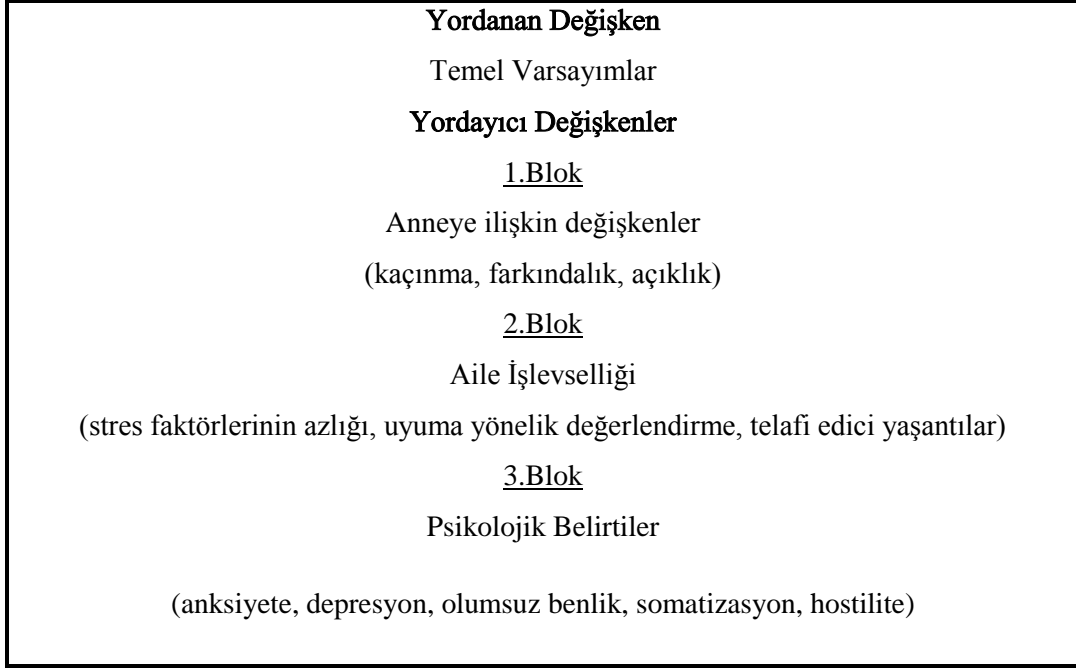
KSE'nin "somatizasyon" alt boyutunu yordamada denkleme ilk sırada "aşırı uyarılma ($\beta = .18, t = 2.48, p < .05$)" girmiş ve tek başına varyansa %5'lik bir katkı sağlamıştır ($F_{(1, 168)}=8.12, p < .05$). İkinci sırada denkleme katılan "stres faktörlerinin azlığı ($\beta = -.17, t = -2.26, p < .05$)" ile açıklanan varyans %10'a ulaşmıştır ($F_{(2, 167)}=9.57, p < .001$). Denkleme üçüncü sırada "iyilik varsayımı ($\beta = -.19, t = -2.52, p < .05$)" katılmış ve açıklanan varyansı %15'e yükseltmiştir ($F_{(3, 166)}=9.79, p < .001$). Son sırada denkleme katılan "kendilik değeri varsayımı ($\beta = -.16, t = -2.17, p < .05$)" ile bu dört değişken bir arada toplam varyansın %17'sini açıklamıştır ($F_{(4, 165)}=8.69, p < .001$).

KSE'nin "hostilite" alt boyutunu yordamada denkleme birinci sırada katılan "aşırı uyarılma ($\beta = .12, t = 1.74, p > .05$)" bağımsız katkısı olmadan varyansın %3'ünü açıklamıştır ($F_{(1, 168)}=5.02, p < .05$). İkinci sırada denkleme giren "stres faktörlerinin azlığı ($\beta = -.14, t = -1.97, p < .05$)"yla birlikte açıklanan varyans %8 olmuştur ($F_{(1, 168)}=7.16, p < .001$). Üçüncü sırada denkleme katılan "uyuma yönelik değerlendirme"yle birlikte toplam varyansın %11'i açıklanmış ($F_{(1, 168)}=6.93, p < .001$) ancak bu değişkenin varyansın açıklanmasına bağımsız katkısı olmamıştır ($\beta = -.01, t = -.04, p > .05$). Denkleme son sırada "iyilik varsayımı ($\beta = .39, t = -4.90, p < .001$)" girmiş ve bu dört değişken bir arada varyansın %22'sini açıklamıştır ($F_{(1, 168)}=11.92, p < .001$).

3.4.2. Temel Varsayımları Yordayan Değişkenler

Çalışmanın bu aşamasında, ikinci kuşaktaki bireylerin temel varsayımlarını (DİVÖ toplam puan) yordayan değişkenler Hiyerarşik Regresyon Analizi ile incelenmiştir. Bu doğrultuda, temel varsayımlar yordanan, DİVÖ toplam puanıyla anlamlı korelasyonu olan değişkenler (bkz. Tablo Ek 10.2.) yordayıcı değişkenler olarak analize katılmış ve yordayıcı değişkenler aşamalı (stepwise) yöntem ile analize dahil edilmiştir.

Korelasyon değerleri göz önünde bulundurularak regresyon denkleminde birinci aşamada anneyle ilgili değişkenlerden Olayların Etkisi Ölçeği-R'nin "kaçınma" alt boyutu ve Duygu Düzenleme Güçlüğü Ölçeği'nin "farkındalık" ve "açıklık" alt boyutları; ikinci aşamada Ailede Koruyucu Etkenler Ölçeği'nin (aile işlevselliği) "stres faktörlerinin azlığı", "uyuma yönelik değerlendirme" ve "telafi edici yaşantılar" alt boyutları; üçüncü ve son aşamada da Kısa Semptom Envanteri'nin (psikolojik belirtiler) alt boyutları ayrı bloklar halinde alınmıştır. Hiyerarşik Regresyon Analizinin yukarıda bahsedilen denklem aşamaları Şekil 3.2.'da gösterilmiştir.

Şekil 3.2. Temel varsayımları yordayan değişkenlere ilişkin Hiyerarşik Regresyon Analizi aşamaları

Şekil 3.2.'deki aşamalar izlenerek yapılan regresyon analizi sonuçları Tablo 3.7.'de sunulmuştur.

Tablo 3.7. Temel Varsayımları Yordayan Değişkenlere İlişkin Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonuçları

Yordayıcı	Yordanan	R	R ²	Uyarlanmış R ²	Standart Hata	B	Beta	t	F
I.Aşama	Temel Varsayımlar								
1. Kaçınma		.22	.05	.04	.20	.59	.19	2.94*	8.88*
2. Açıklık		.30	.09	.08	.38	-.77	-.13	-2.05*	8.45**
II.Aşama									
3. Uyuma Yönelik Değerlendirme		.56	.31	.30	.45	2.83	.42	6.25**	24.66**
4.Olumsuz Benlik		.60	.36	.34	.19	-.65	-.22	-3.46**	22.70**

* $p < .05$, ** $p < .001$

Tablo 3.7.'de görüldüğü gibi temel varsayımları yordamada regresyon denkleminde ilk sırada "kaçınma ($\beta = .19$, $t = 2.94$, $p < .05$)" girmiş ve bu değişken kendi başına varyansın %5'ini açıklamıştır ($F_{(1, 168)} = 8.88$, $p < .05$). Denkleme ikinci sırada katılan "açıklık ($\beta = -.13$, $t = -2.05$, $p < .05$)" varyansa %4'lük katkıda bulunmuştur ve açıklanan varyansı %9'a yükseltmiştir ($F_{(2, 167)} = 8.45$, $p < .001$). Denkleme üçüncü sırada "uyuma yönelik değerlendirme ($\beta = .42$, $t = 6.25$, $p < .001$)" katılmış ve bu üç değişken birlikte varyansın %31'ini açıklamıştır ($F_{(3, 166)} = 24.66$, $p < .001$). Son olarak denkleme dahil olan "olumsuz benlik ($\beta = -.22$, $t = -3.46$, $p < .001$)" ile açıklanan toplam varyans %36'ya yükselmiştir ($F_{(4, 165)} = 22.70$, $p < .001$).

3.5. Annelerin Travmaya Maruziyetleri ve Olaydan Etkilenme Düzeyleri ile İkinci Kuşaktaki Bireylerin Psikolojik Belirtileri Arasındaki İlişkide Duygu Düzenleme Güçlüğü'nün ve Aile İşlevselliğinin Aracı Rolü

Zorunlu göç yaşamış annelerin, travma maruziyetleri ve olaydan etkilenme düzeyleri (yordayıcı değişkenler) ile ikinci kuşaktaki bireylerin psikolojik belirtileri (yordanan değişken) arasındaki ilişkide, annelerin duygu düzenleme güçlüklerinin ve ikinci kuşaktaki bireylerin aile işlevselliği algılarının etkisine bakılması amacıyla Baron ve Kenny'nin (1986) aracı değişken için gerekli gördükleri dört koşul incelenmiştir. Baron ve Kenny (1986), bir değişkenin aracı değişken olabilmesi için aşağıda belirtilen dört ölçütü karşılaması gerektiğini belirtmektedir:

1. Yordayıcı ve yordanan değişken arasındaki ilişki anlamlı olmalıdır.
2. Aracı değişken(ler) ile yordayıcı değişken arasındaki ilişki anlamlı olmalıdır.

3. Aracı değişken(ler) ile yordanan değişken arasında anlamlı bir ilişki olmalıdır.

4. Aracı değişken(ler) ve yordayıcı değişken eş zamanlı olarak regresyon analizine girildiğinde, daha önce yordayıcı ve yordanan değişken arasında var olan ilişki anlamlı olmaktan çıkmalı ya da var olan anlamlılık düzeyi azalmalıdır. Aracı değişken modele girildiğinde, yordayıcı ve yordanan değişkenler arasındaki ilişki anlamlılığını yitiriyorsa tam bir aracı modelden, anlamlılık düzeyinde azalma oluyorsa kısmi aracı modelden söz edilmektedir (Baron ve Kenny, 1986).

Bu çalışmada, annelerin travmaya maruziyetleri ve olaydan etkilenme düzeyleri ile ikinci kuşaktaki bireylerin psikolojik belirtileri arasındaki ilişkide aracı rolüne bakılması planlanan duygu düzenleme güçlüğü'nün, yordayıcı değişkenlerden olay etkisi ile anlamlı düzeyde ilişkili olduğu ancak yordanan değişkenle (psikolojik belirtiler) ilişkisinin anlamlı düzeyde olmadığı görülmüştür. Benzer şekilde, aile işlevselliği de yordanan değişkenle anlamlı düzeyde ilişki gösterirken, yordayıcı değişkenlerle ilişkisi anlamlı düzeyde değildir. Baron ve Kenny'nin (1986), aracı değişkenle ilgili belirttikleri ölçütlerin karşılamaması nedeniyle aracı değişken analizlerine devam edilememiştir.

IV. BÖLÜM

TARTIŞMA

Bu çalışmanın temel amacı, 1989 yılında Bulgaristan'dan Türkiye'ye zorunlu göçle gelen kadınların, bu yaşantıyla ilgili travma maruziyetleri ve olaydan etkilenme düzeyleri ile ikinci kuşaktaki bireylerin psikolojik belirtileri ve temel varsayımları arasındaki ilişkiyi incelemektir. Bu bölümde, araştırmanın temel amacı doğrultusunda oluşturulan araştırma sorularına dönük analizlerden elde edilen bulgular ilgili yazın çerçevesinde tartışılmıştır. İlk olarak araştırmada ele alınan değişkenler arasındaki korelasyonlara ilişkin sonuçlar incelenmiştir. Ardından anneleri düşük, orta ve yüksek düzeyde travmaya maruz kalmış ve olaydan etkilenmiş bireylerin psikolojik belirtiler ve temel varsayımlar açısından karşılaştırılmalarına ilişkin sonuçlar değerlendirilmiştir. Sonraki bölümde, ikinci kuşaktaki bireylerin psikolojik belirtilerini ve temel varsayımlarını yordayan değişkenlerin belirlenmesi amacıyla yapılan Hiyerarşik Regresyon Analizi sonuçlarına dair bulgular değerlendirilmiştir. Son olarak, annelerin travma maruziyetleri ve olaydan etkilenme düzeyleri ile ikinci kuşaktaki bireylerin psikolojik belirtileri arasındaki ilişkide annelerin duygu düzenleme güçlüğü ve ikinci kuşaktaki bireylerin aile işlevselliği algısının aracı rolüne ilişkin bulgular incelenmiştir.

4.1. Değişkenler Arası Korelasyonlara İlişkin Bulguların Tartışılması

Analiz sonuçlarına göre, araştırmadaki değişkenlerin toplam puanları arasındaki ilişkiler değerlendirildiğinde, travmaya maruziyet ile olaydan etkilenme düzeyi (travmaya bağlı stres belirtileri); olaydan etkilenme düzeyi ile duygu düzenleme güçlükleri; travmaya maruziyet ile psikolojik belirtiler arasındaki

ilişkilerin anlamlı düzeyde olduğu görülmüştür. Temel varsayımlar ve aile işlevselliğinin psikolojik belirtilerle anlamlı düzeyde ilişkisi olduğu görülürken, diğer değişkenlerle olan ilişkilerinin anlamlı düzeyde olmadığı görülmektedir. Araştırmanın temel amacı olan annelerin travma maruziyetleri ve olaydan etkilenme düzeyleri ile ikinci kuşaktaki bireylerin psikolojik belirtileri ve temel varsayımları arasındaki ilişkiler incelendiğinde; annelerin "göç sonrası yaşadıkları güçlükler", "aşırı uyarılma" ve "yeniden yaşama" belirtileri ile ikinci kuşaktaki bireylerin psikolojik belirtilerinin; annelerin "kaçınma" belirtileri ile de ikinci kuşaktaki bireylerin "adalet" ve "kontrol" varsayımlarının ilişkili olduğu görülmektedir.

Analiz sonuçları, annelerin travmaya maruziyetleri ile olaydan etkilenme düzeyleri arasında beklendiği gibi pozitif yönde ve anlamlı düzeyde bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur (bkz. Tablo 3.3.). Bu bulguya göre, annelerin göçle ilgili travmaya maruziyetlerinin artmasıyla olaydan etkilenme düzeyleri de artmıştır. Annelerin özellikle göç sonrasında daha fazla güçlük yaşamaları, olaydan daha fazla etkilenmeleriyle ilişkili bulunmuştur. Zorunlu göçe maruz kalan kişilerin, göç sonrası pek çok zorluk yaşadığı vurgulanmaktadır. Örneğin, Schweitzer, Melville, Steel ve Lacherez (2006), zorla göç ettirilmiş 63 kişinin ruh sağlıkları üzerinde göçle ilgili çeşitli değişkenlerin etkisini inceledikleri çalışmalarında, göç sonrasında bu kişilerin en çok iş koşullarıyla ve yeni kültüre uyum sağlamakla ilgili güçlük yaşadıklarını tespit etmişlerdir. Benzer şekilde, hem sığınmacıların hem de göçmenlerin yaşadıkları zorluklara odaklanan başka bir çalışmanın sonuçları; göçmenlerin göç sonrasında özellikle iş bulmakta zorlanma, kötü koşullarda çalışma, aile üyelerinden ayrı kalma gibi zorluklar yaşadıklarını göstermektedir (Silove ve ark., 1998). Ülkemizde Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde gerçekleşen zorunlu göç yaşantılarının bu yaşantıya maruz kalmış kadınların gözünden değerlendirildiği bir

çalışmada (Yılmaz, 2005) zorunlu göçe maruz kalmış kadınların, göç sonrasında özellikle ekonomik problemlere ve iş bulmakta yaşanan zorluklara vurgu yaptıkları görülmektedir. Son dönem Bulgaristan göçünün incelendiği bir çalışmada ise Gündüz (2013), göçmenlerin göç sonrasında ailelerinden ayrı kalmak, maddi-manevi kayıplar yaşamak, niteliksiz işlerde ve düşük ücretlerle çalışmak gibi zorluklar yaşadıklarını vurgulamaktadır. Benzer şekilde, bu çalışmada da annelerin Travmaya Maruziyet Ölçeği'ne verdikleri cevaplar, göç sonrasında ekonomik problemler yaşamak, aile üyelerinden ve yakın komşu/dostlarından ayrı kalmak, eskiden sahip oldukları pek çok şeyi kaybetmek, zor/kötü koşullarda yaşamak ve çalışmak gibi güçlükler deneyimlediklerini göstermektedir. Göç sonrası yaşanan güçlükler, olaydan etkilenme düzeyinin de artması açısından risk oluşturmaktadır. Nitekim ilgili yazın incelendiğinde; göçmenlerin travmaya maruziyetleri, göç sonrası yaşadıkları güçlükler ve olaydan etkilenme düzeyleri (travmaya bağlı stres belirtileri) arasındaki ilişkileri inceleyen çalışmalar olduğu görülmektedir. Örneğin, Aragona, Pucci, Mazzetti, Maisano and Geraci (2013), temel bakım ünitesinde ayaktan tedavi gören 391 göçmenin deneyimledikleri travmatik olayları, göç sonrası yaşadıkları güçlükleri, psikolojik belirtilerini ve travmaya bağlı stres belirtilerini incelemişlerdir. Çalışmanın sonuçlarında göçle ilgili travmatik yaşantılara maruz kalma düzeyinin travmaya bağlı stres belirtileri için önemli ölçüde risk oluşturduğunu tespit etmişlerdir. Benzer şekilde başka bir çalışmada, travmaya maruziyet düzeyi ile olay etkisinin güçlü bir ilişkisi olduğu ve kişilerin travmaya maruziyetleri arttıkça olaydan etkilenme düzeylerinin de arttığı gösterilmiştir (Weiss, Marmar, Metzler ve Ronfeldt, 1995). Silove, Sinnerbrink, Field, Manicavasagar ve Steel (1997), zorla göç ettirilmiş kişilerin göç öncesindeki travma maruziyetlerinin ve göç sonrası yaşadıkları güçlüklerin travmaya bağlı stres belirtilerini arttırdığını belirtmişlerdir. Mültecilerle

ilgili başka bir çalışmanın sonuçları da benzer bulgulara vurgu yapmaktadır (Carswell, Blackburn ve Barker, 2009). Söz edilen çalışmada kişilerin göçle ilgili maruz kaldıkları travmatik olaylar ve göç sonrasında dostlarını, sosyal desteklerini, kendi kültürlerini kaybetmelerinin ve yeni kültürde yaşadıkları uyum sorunlarının artmasıyla travmaya bağlı stres belirtilerinin de arttığı görülmüştür. Bu doğrultuda, bu çalışmanın sonuçlarının göç sonrası güçlükler başta olmak üzere annelerin göçle ilgili travmatik yaşantılarının artmasıyla, olaydan etkilenme düzeylerinin de artmasına işaret etmesi konuyla ilgili çalışmalar tarafından desteklenmektedir.

Toplam puanlara bakıldığında, annelerin göçle ilgili olaylardan etkilenme düzeyleri ile duygu düzenleme güçlükleri arasında da beklendiği gibi pozitif yönde ve anlamlı düzeyde bir ilişki olduğu tespit edilmiştir (bkz. Tablo 3.3.). Bu bulguya göre, annelerin göçle ilgili olaylardan etkilenme düzeylerinin artmasıyla duygu düzenlemede yaşadıkları güçlüklerin de arttığı görülmektedir. Alan yazında, duygu düzenleme güçlüğü ve olaydan etkilenme düzeyi arasında ilişki olduğunu gösteren pek çok çalışma bulunmaktadır. Örneğin, Tull ve arkadaşları (2007), travmadan etkilenme düzeyleri fazla olan kişilerin daha az olanlara göre duygularını düzenlemede daha çok güçlük yaşadıklarını tespit etmişlerdir. Benzer şekilde, Ehring ve Quack (2010), farklı travma türleri açısından 616 kişiyi inceledikleri çalışmalarında olaydan etkilenme düzeyi (travmaya bağlı belirtiler) ve duygu düzenleme güçlükleri arasında yüksek düzeyde korelasyon bulmuşlardır. Başka bir çalışmada, Bardeen ve arkadaşları (2013), olaydan etkilenme düzeyi (travmaya bağlı stres belirtileri) ile duygu düzenleme güçlükleri arasındaki ilişkiyi incelemişler ve bu iki değişkenin karşılıklı olarak birbirlerini etkilediklerini vurgulamışlardır. Cloitre ve arkadaşları (2005), çocukluk dönemi travmatik yaşantısı olan 164 kadın katılımcıyla yürüttükleri çalışmalarında, duygu düzenleme güçlükleriyle travmaya bağlı stres

belirtileri arasında yüksek düzeyde ilişki olduğunu görmüşlerdir. Çalışmanın sonuçları, travmaya bağlı stres belirtilerinin önemli yordayıcılarından birinin duygu düzenlemede yaşanan güçlükler olduğunu açığa çıkarmaktadır. Bu bilgiler, kişilerin duygu düzenleme becerilerinin iyi olmasının travmatik olaydan daha az etkilenmeleriyle ilişkili olduğuna işaret etmektedir. Bu doğrultuda, bu araştırmanın sonuçlarında annelerin göçle ilgili olaylardan etkilenme düzeyleri ile duygu düzenleme güçlükleri arasında ilişki olmasının, alan yazındaki pek çok çalışma tarafından desteklendiği görülmektedir (Cloitre ve ark., 2005; Eftekhari ve ark., 2009; Ehring ve Ouack, 2010; Frewen ve Lanius, 2006; Litz ve ark., 2000; Shepherd ve Wild, 2014; Tull ve ark., 2007).

Ölçek toplam puanlarına bakıldığında, annelerin travmaya maruziyetleri ile ikinci kuşaktaki bireylerin aile işlevselliğine ilişkin algıları arasındaki ilişkinin, beklenenin aksine anlamlı düzeyde olmadığı görülmektedir. Bu bulguya ilişkin tartışmalar, travma maruziyeti ve olaydan etkilenme düzeyi ile psikolojik belirtiler arasındaki ilişkide aile işlevselliğinin aracı rolüne ilişkin bulguların tartışılması bölümünde detaylandırılmıştır. Araştırmanın sonuçları, ikinci kuşaktaki bireylere ilişkin tüm değişkenlerin toplam puanları arasında beklenen yönde ve anlamlı düzeyde bir ilişki olduğunu göstermektedir. Bulgulara göre, ikinci kuşaktaki bireylerin aile işlevselliğine ilişkin algılarının olumlu olması ve temel varsayımlarının korunmasının artmasıyla psikolojik belirtileri azalmaktadır (bkz. Tablo 3.3.). Ayrıca, ikinci kuşaktaki bireylerin aile işlevselliğine ilişkin algıları ile temel varsayımları arasında pozitif yönde bir ilişki olduğu görülmüştür (bkz. Tablo 3.3.). Bu sonuca göre kişilerin aile işlevselliği algıları ne kadar olumluysa, temel varsayımları da o kadar korunmaya devam etmektedir. Söz edilen ilişkiler, değişkenlerin alt boyutları arasında da görülmektedir (bkz. Tablo 3.4.). Aile ortamı,

kişilerin hem dünyaya hem kendine ilişkin algılarının oluşmasında kritik öneme sahiptir. Aile işlevselliği algısının yükselmesiyle kişinin dünyaya ilişkin olumlu algılarının artması ve psikolojik belirtilerinin azalması beklendik bir bulgu olmaktadır. İlgili değişkenler arasındaki ilişkiler, psikolojik belirtileri ve temel varsayımları yordayan değişkenlere ilişkin bulguların tartışıldığı bölümde daha ayrıntılı olarak incelenmektedir.

Bu çalışmanın temel amaçlarından biri, annelerin göçle ilgili travmatik yaşantılara maruziyetleri ve olaydan etkilenme düzeyleri ile ikinci kuşaktaki bireylerin psikolojik belirtileri ve temel varsayımları arasında ilişki olup olmadığını incelemektir. Bu amaç doğrultusunda yapılan korelasyon analizi sonuçları, annelerin göçle ilgili travmaya maruziyetlerinin ikinci kuşaktaki bireylerin psikolojik belirtileriyle ilişkili olduğunu göstermektedir. Alt boyutlara bakıldığında (bkz. Tablo 3.4.); annelerin göç sonrası yaşadıkları güçlüklerin yetişkin dönemdeki çocuklarının "anksiyete", "olumsuz benlik" ve "somatizasyon" belirtileriyle ilişkili olduğu görülmektedir. Bu bulguya göre, araştırmanın hipoteziyle tutarlı biçimde annelerin göçle ilgili travmatik yaşantılara maruziyetleri arttıkça ikinci kuşaktaki bireylerin psikolojik belirtileri de artmaktadır. Aynı zamanda annelerin "aşırı uyarılma" ve "yeniden yaşama" belirtilerinin ikinci kuşaktaki bireylerin "anksiyete", "somatizasyon" ve "hostilite" belirtileriyle ilişkili olduğu görülmektedir. Alan yazında, göç yaşantısının etkilerinin sonraki kuşaklara aktarılması açısından ele alındığı çalışmaya rastlanmamakla birlikte aileleriyle birlikte göç eden çocuklardaki psikolojik belirtilerle, ailenin göçle ilgili yaşadıkları zorluklar arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Zorla göç ettirilmiş (mülteci) ailelerde yaşayan 8-16 yaş arasındaki çocukların depresyon belirtilerinin, ailelerinin göç sonrasında yaşadıkları stres faktörleriyle önemli ölçüde ilişkili olduğu görülmüştür (Heptinstall, Sethna ve

Taylor, 2004). Diğer taraftan, annenin travma deneyimi ile çocuğunun psikolojik sağlığı arasındaki ilişkinin önemi vurgulanmakta ve alan yazında bu ilişkiyi destekleyen çalışmalar bulunmaktadır. Örneğin, Schwerdtfeger, Larzelere, Werner, Peters ve Oliver (2013), çeşitli travmatik yaşantılara maruz kalmış olan annelerin travma deneyimlerinin, çocuklarının psikolojik belirtileriyle ilişkili olduğunu ve bu ilişkide özellikle ebeveynlik stillerinin önemli rol oynadığını belirtmişlerdir. Soykırımla ilgili savaş deneyimleri olan ve hayatta kalan anneler ve ergenlik dönemindeki çocuklarıyla yürütülen başka bir çalışmada, ikinci kuşaktaki bireylerin anksiyete belirtileriyle annelerinin travma belirtilerine ilişkin algılarının doğrudan ilişkili olduğu görülmüştür (Field, Om, Kim ve Vorn, 2011). Bu doğrultuda, bu çalışmanın sonuçlarının, ebeveynlerinin ve özellikle annelerin travmatik deneyimlerinin sonraki kuşaktaki bireylerin psikolojik sağlıklarıyla ilişkili olduğunu gösteren çalışma sonuçlarıyla örtüştüğü görülmektedir.

Temel varsayımlar açısından değerlendirildiğinde, annelerin travma maruziyetleri ile ikinci kuşaktaki bireylerin temel varsayımları arasındaki ilişkinin anlamlı düzeyde olmadığı görülmektedir. Araştırmanın ilginç bir bulgusu, annelerin "kaçınma" belirtileri ile ikinci kuşaktaki bireylerin temel varsayımları arasındaki ilişkinin pozitif yönde olduğudur. Bu bulguya göre, zorunlu göçe maruz kalan annelerin ge sonrasında olayla ilgili sergiledikleri kaçınma belirtilerinin artmasıyla ikinci kuşaktaki bireylerin temel varsayımlarının korunması ilişkili bulunmuştur. Annelerin kaçınma belirtilerinin ikinci kuşak açısından olumlu sonuçlarına ilişkin açıklamalar, psikolojik belirtileri ve temel varsayımları yordayan değişkenlere ilişkin tartişmaların yürütüldüğü bölümde detaylandırılmıştır.

4.2. Anneleri Düşük, Orta ve Yüksek Düzeyde Travmaya Maruz Kalmış ve Olaydan Etkilenmiş Olan Bireylerin Psikolojik Belirtiler ve Temel Varsayımlar Açısından Karşılaştırılmasına İlişkin Bulguların Tartışılması

Annelerinin travmaya maruz kalma ve olaydan etkilenme düzeylerinin ikinci kuşaktaki bireylerin psikolojik belirtileri ve temel varsayımları üzerinde etkisi olup olmadığının incelenmesi amacıyla anneler ölçeklerden aldıkları puanların ortalamaları dikkate alınarak üç gruba ayrılmışlardır. Öncelikle anneleri düşük, orta ve yüksek düzeyde travmaya maruz kalmış bireylerin psikolojik belirtiler ve temel varsayımlar açısından farklılaşıp farklılaşmadıklarına bakılmıştır. Analiz sonuçları, ikinci kuşaktaki bireylerin temel varsayımları ve psikolojik belirtileri açısından gruplar arasında anlamlı bir farklılık olmadığına işaret etmektedir. Anneleri düşük, orta ve yüksek düzeyde olaydan etkilenmiş bireyler temel varsayımlar ve psikolojik belirtiler açısından karşılaştırıldığında ise gruplar arasında anksiyete belirtileri açısından farklılık olduğu görülmüştür. Bu sonuca göre anneleri göçle ilgili olaydan yüksek düzeyde etkilenen kişiler, düşük düzeyde etkilenenlere göre daha fazla anksiyete belirtisi sergilemektedir.

İkinci kuşaktaki bireylerin temel varsayımları ve psikolojik belirtileri açısından annelerinin göçle ilgili travmatik yaşantılara maruz kalma düzeyleri dikkate alınarak oluşturulan grupların anlamlı düzeyde farklılaşmamasının bir nedeni, annenin travma deneyiminin ikinci kuşaktaki bireyleri etkilemesi açısından travma maruziyetinin tek başına yeterli olmaması olabilir. Alan yazında sıklıkla travmatik yaşantıların sonraki kuşaktaki etkileri açısından travmaya maruziyetin yeterli olmadığı vurgulanmaktadır. Travmatik yaşantılar her durumda ve herkes için olumsuz sonuçlar doğurmamakta, bu sonuçlar pek çok değişkenle ilişkili (bireysel, çevresel ve olaya özgü) olmaktadır (Breslau, Chilcoat, Kessler ve Davis, 1999;

Hetzel-Riggin ve Roby, 2013). Travmatik yaşantılar, çoğunlukla travma mağdurlarının ruh sağlıklarını olumsuz etkilese de her zaman kişilerin travmaya bağlı stres gibi olumsuz sonuçlar geliştirmelerine sebep olmamaktadır. Shalev ve arkadaşlarının (1996) fiziksel yaralanmalara kadar giden bir dizi travmatik deneyime maruz kalmış kişilerle yaptıkları çalışmada, bu kişilerin % 25'inin travmaya bağlı belirtiler geliştirdiği tespit edilmiştir. Mültecilerle yapılan başka bir çalışmada bu kişilerin sadece % 5'inden daha azında travmaya bağlı belirti düzeyinin, tanı kriterlerini karşılayacak kadar yüksek olduğu görülmüştür (Schweitzer ve ark., 2006). Bu bulgular, kişilerin travmatik yaşantılar sonrasında her daim travmayla ilgili olaylardan yüksek ölçüde etkilenmediklerini göstermektedir. Hatta literatürde travma deneyimleri sonrasında bazı kişilerin olumlu gelişmeler gösterdiği de (travma sonrası gelişme/büyüme) vurgulanmaktadır (Hussain ve Bhushan, 2011; Tedeschi ve Calhoun, 2004; Teodorescu ark., 2012; Updegraff ve Marshall 2005). Örneğin, Batista ve Wiese (2010) göç yaşantılarının pek çok zorlayıcı koşulu beraberinde getirmekle birlikte kişilerin yeni başa çıkma yolları geliştirmeleri ve psikolojik sağlıklarını arttırmaları için de fırsat yarattığını aktarmışlardır.

Anneleri düşük, orta ve yüksek düzeyde travmaya maruz kalmış ve olaydan etkilenmiş bireylerin temel varsayımları ve psikolojik belirtileri açısından farklılaşmaması, bazı faktörlerin göçün olası sonuçları açısından koruyucu olduğunu akla getirmektedir. Örneğin, göç eden kişilerin evli olmaları, aile üyelerinden ayrı kalmamaları, kalınacak yerin belli olması, eşten, aileden ve toplumdaki algıladıkları sosyal desteğin fazla olması, ulaşabildikleri sosyal ağların olması, eski ve yeni kültür arasındaki farkın az olması göçmenlerin yeni kültüre uyum süreçlerini kolaylaştıran ve göçün olası olumsuz sonuçlarını azaltan faktörler arasında gösterilmektedir (Babiker, Cox ve Mitter, 1980; Batista ve Wiese, 2010; Bhugra, 2004). Bu koruyucu

faktörlerin çoğunluğunun, bu çalışmada ulaşılan anneler için geçerli olduğu söylenebilir. Araştırmaya katılan annelerin demografik bilgileri incelendiğinde, çoğunluğunun göç sırasında evli olduğu görülmektedir (bkz. Tablo 2.1.). Katılımcılar, göç sonrasında çoğunlukla bir akrabalarının yanına geldiklerini, zor ve kötü koşullarda yaşamalarına rağmen, tek başlarına kalmadıklarını ifade etmişlerdir. Aynı zamanda, bu kişilerin ailelerinden ayrı kaldıkları bir dönem olmasına rağmen, ailelerin çoğunluğu bir süre sonra Bulgaristan'da kalan yakınlarının da göç ettiklerini ve tekrar bir araya geldiklerini ifade etmişlerdir. Aynı zamanda araştırmaya katılan kişiler uzun zamandır Bulgaristan göçmenlerinin ağırlıkta olduğu bir yerleşim alanında yaşamakta ve bu durum, onların sosyal ağlarının fazla olmasını da sağlamaktadır. Son olarak, 1989 Bulgaristan göçü, dış göç olma özelliği taşımakla birlikte göç eden kişilerin Bulgaristan'da Türk kimliklerini korumaları sebebiyle eski ve yeni kültürleri arasındaki farkın az olduğu bilinmektedir. Söz edilen tüm bu faktörlerin annelerin travma maruziyetleri ve olaydan etkilenme düzeyleri açısından koruyucu etki ettiği ve ikinci kuşaktaki bireyleri annelerinin travma deneyimlerine karşı koruduğu düşünülebilir. İkinci kuşaktaki bireylerin anksiyete dışındaki psikolojik belirtileri ve temel varsayımları açısından gruplar arasında anlamlı bir farklılık olmamasının bir diğer nedeni, kişilerin travma deneyimleriyle ilgili değerlendirmelerindeki bellek etkisi olabilir. Annelerin göçle ilgili yaşantılarının yıllar önce gerçekleşmiş olması nedeniyle, olay etkisiyle ilgili ölçek maddeleri göç ettikten sonraki süreci düşünmeleri istenerek sunulmuştur. Kişilerin maruz kaldıkları yaşantılara dönük değerlendirmelerinde, olayın hemen ardından ve aradan yıllar geçtikten sonra farklılaşma olması beklendiktir. Nitekim, bellekle ilgili önemli çalışmaları olan Crovitz ve Schiffman (1974), bellekte yakın geçmişe ait anıların uzak geçmişe ait anılardan daha fazla yer aldığını belirtmektedir. Bu bilgiyi

destekleyen bir çalışmada, trafik kazası geçiren katılımcılarla yapılan görüşmelerde, kaza zamanı ile görüşme zamanı arasındaki fark açıldıkça olayları hatırlamada daha çok güçlük yaşandığı görülmektedir (Cash ve Moss, 1972). Bu doğrultuda, zamanla kişilerin anılarını hatırlamalarının azaldığı söylenebilir. Bu durumun altında yatan nedenin, önceki yaşantıları hatırlamayı engelleyen yeni deneyimler olduğu söylenmektedir (Schacter, 1996). Bu çalışmada, annelerin yaklaşık 30 yıl önceki anılarına ilişkin bilgi alındığı göz önünde bulundurulursa, yaşadıkları anıların ayrıntılarını unutmuş olabilecekleri düşünülebilir. Nitekim, alan yazında travmatik anıların acı veren ayrıntıları ve özgül bileşenleri olmadan çok genel olarak diğer bir deyişle ayrıntıdan yoksun olarak hatırlandığı vurgulanmaktadır (Sarp ve Tosun, 2011). Kişilerin anılarını "çok genel hatırlamaları", acı veren duyguları azaltmak için yaptıkları bir duygu düzenleme stratejisi olarak değerlendirilmekte ve travmalarına bağlı daha az etki sergilemelerine yol açmaktadır (Sarp ve Tosun, 2011). Örneğin, cinsel istismar yaşantısı olan ve olmayan kadınlarla yapılan bir çalışmada, istismara maruz kalmış kadınların kalmayanlara göre yaşantılarını anlamlı ölçüde daha "genel hatırladıkları" görülmüştür (Williams ve ark., 2007). Anıları genel hatırlamanın, travmatik anıların acı verici ayrıntılarından uzak durmak anlamına geldiği ve olayın etkisini azaltmada işlevsel olduğu belirtilmektedir. Diğer yandan, travmatik yaşantıları ayrıntılarıyla hatırlamak olaydan daha fazla etkilenmekle sonuçlanmaktadır. Örneğin, Sutherland ve Bryant (2008), travmaya maruz kalmış kişilerden travma sonrası stres bozukluğu geliştiren ve geliştirmeyen katılımcılara otobiyografik bellek görevleri vermişlerdir. Çalışmanın sonuçlarında, travma sonrası stres bozukluğu olan kişilerin travmalarıyla ilgili daha fazla ve ayrıntılı anı hatırladıkları görülmüştür. Yani, travmayla ilgili ayrıntılı ve fazla anı hatırlamak, mağdurların olaydan daha fazla etkilenmeleriyle ilişkili olmaktadır. Bu sebeple

travma mağdurları, acı verici ayrıntılarından uzaklaşmak için yaşantılarını "genel olarak hatırlama" eğiliminde olmakta ve böylece olaydan etkilenme düzeyleri azalmaktadır. Ayrıca geçen zamanla birlikte de yaşanan travmatik deneyimlerin etkisi azalmakta ve travmanın olası olumsuz sonuçları açısından risk azalmaktadır. Araştırmanın veri toplama sürecinde, annelerin aktardıkları da bu bilgilerle örtüşmektedir. Anneler, sıklıkla yaşadıkları olayın çok geride kaldığını ifade etmişler ve yaşantılarına dair ayrıntılardan yoksun olarak genel bilgiler verme eğiliminde olmuşlardır. Travma deneyiminin üzerinden yıllar geçmiş olması ve travmatik anıların genel hatlarıyla hatırlanarak kişilerin kendilerini bu yaşantının acı verici ayrıntılarından uzak tutmaları, ikinci kuşaktaki bireylerin temel varsayımları ve anksiyete dışındaki psikolojik belirtileri açısından gruplararası bir farklılık olmamasının bir başka nedeni olarak değerlendirilebilir.

Analiz sonuçlarında, gruplar arasında sadece anksiyete belirtileri açısından bir farklılık olduğu görülmüştür. Anneleri olaydan yüksek düzeyde etkilenmiş kişilerin düşük düzeyde etkilenmiş kişilere göre daha fazla anksiyete belirtisi göstermesi, ikinci kuşaktaki bireylerin anksiyete belirtileri açısından daha fazla etkilendiklerine işaret etmektedir. Annelerin olaydan daha fazla etkilenmeleri daha yoğun stres yaşamaları anlamına gelmektedir. Stresli bir aile ortamında büyüyen bireylerin daha yoğun anksiyete belirtisi sergilemesi beklendik olmaktadır. Çocuk, özellikle birincil bakım veren kişiyle daha fazla zaman geçirmekte ve onun davranışlarını model almaktadır. Annenin uyarılmışlık düzeyinin fazla olması ve genel kaygı durumu, çocuğu tarafından daha kolay gözlenebilen bir belirti olmakta ve doğal olarak öğrenilmesi daha mümkün görünmektedir. Ebeveynlerin travma deneyimlerinin çocuklarının anksiyete belirtileriyle ilişkili olduğunu destekleyen çalışma bulguları vardır. Örneğin bir çalışmada, soykırımı ilgili savaş deneyimleri olan ve hayatta

kalan anneler ve ergenlik dönemindeki çocuklarının psikolojik belirtileri incelenmiştir. Çalışmanın sonuçları, ikinci kuşaktaki bireylerin annelerinin travma belirtilerine ilişkin algılarıyla sergiledikleri anksiyete belirtilerinin ilişkili olduğunu göstermektedir (Field ve ark, 2011). Bu sonuca göre, annelerinin olaydan daha fazla etkilendiğini düşünen kişiler, daha fazla anksiyete belirtisi sergilemişlerdir. Başka bir çalışmada da savaş mağdurlarının çocuklarının psikolojik belirtileri incelenmiştir. Çalışmanın sonuçları, olaydan etkilenme düzeyi yüksek olan mağdurların çocuklarının daha yüksek oranda anksiyete belirtisi sergilediğine işaret etmektedir (Ahmadzadeh ve Melakian, 2004). Bu doğrultuda, bu çalışmada anneleri olaydan daha fazla etkilenmiş kişilerin daha az etkilenenlere göre daha fazla anksiyete belirtisi sergilemesi alan yazınla tutarlı görünmektedir.

4.3. Psikolojik Belirtileri ve Temel Varsayımları Yordayan Değişkenlere İlişkin Bulguların Tartışılması

Bu araştırmanın temel amaçlarından biri, ikinci kuşaktaki bireylerin psikolojik belirtilerini ve temel varsayımlarını yordayan değişkenleri belirlemektir. Bu doğrultuda bu bölümde, ikinci kuşaktaki bireylerin psikolojik belirtilerini ve temel varsayımlarını yordayan değişkenleri incelemek amacıyla yapılan Hiyerarşik Regresyon Analizi sonuçları, ilgili yazın çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Analiz sonuçları, anksiyetenin sırasıyla aşırı uyarılma, stres faktörlerinin azlığı, uyuma yönelik değerlendirme ve iyilik varsayımı tarafından yordandığına işaret etmiştir. Sonuçlar, depresyonun sırasıyla uyuma yönelik değerlendirme, stres faktörlerinin azlığı, iyilik varsayımı ve kendilik değeri varsayımı tarafından yordandığını göstermiştir. Beraberinde, olumsuz benliği sırasıyla göç sonrası güçlükler, stres faktörlerinin azlığı, uyuma yönelik değerlendirme ve son olarak

iyilik ve kendilik değeri varsayımlarının yordadığı görülmüştür. Analiz sonuçları, somatizasyonun sırasıyla analize birinci sırada alınan aşırı uyarılma, ikinci sırada alınan stres faktörlerinin azlığı ve son sırada dahil edilen iyilik ve kendilik değeri varsayımları tarafından yordandığını göstermektedir. Son olarak hostileteyi sırasıyla aşırı uyarılma, stres faktörlerinin azlığı, uyuma yönelik değerlendirme ve iyilik varsayımı değişkenleri yordamaktadır (bkz. Tablo 3.6.). Bu sonuçlara göre, psikolojik belirtilerin alt boyutlarını yordayan değişkenlerin, çoğunlukla örtüştüğü görülmektedir. Tüm alt boyutlar bir arada değerlendirildiğinde, ikinci kuşaktaki bireylerin psikolojik belirtilerinin "aşırı uyarılma", "göç sonrası güçlükler", "stres faktörlerinin azlığı", "uyuma yönelik değerlendirme", "iyilik ve kendilik değeri" varsayımları tarafından yordandığı görülmektedir.

Aşırı uyarılmanın yordama yönü, annelerin göçle ilgili yaşantılara ilişkin aşırı uyarılma belirtilerinin (olay etkisi), ikinci kuşaktaki bireylerin psikolojik sağlıkları için bir risk oluşturduğuna işaret etmektedir. Bu bulguya göre, annelerin olaydan etkilenme düzeyleri arttıkça, ikinci kuşaktaki bireylerin genel psikolojik sağlıkları olumsuz etkilenmektedir. Zorunlu göçe maruz kalan kadınların göçle ilgili yaşantılarından etkilenme düzeyleri, ikinci kuşaktaki bireylerin "anksiyete" "somatizasyon" ve "hostilite" belirtilerini açıklamaktadır. Korelasyon değerlerinde, ikinci kuşaktaki bireylerin psikolojik belirtileri annelerin travma maruziyetleri ile ilişkili olmasına rağmen, psikolojik belirtileri yordamada maruziyetten çok annelerin olaydan etkilenme düzeylerinin (aşırı uyarılma) önemli olduğu görülmüştür. Bu bulguya göre, annelerin göçle ilgili maruziyetleri, ikinci kuşaktaki bireylerin psikolojik belirtileri üzerinde tek başına çok büyük bir etkiye sahip değilken; olaydan etkilenme düzeyleri (aşırı uyarılma), ikinci kuşaktaki bireylerin psikolojik belirtilerini etkilemektedir. İlgili literatür incelendiğinde, travmanın sonraki

kuşaktaki etkileri açısından bu bulgunun desteklendiği görülmektedir (Ahmadzadeh ve Malekian, 2004; Caselli ve Motta, 1995; Kaitz ve ark., 2009; Suozzia ve Motto, 2004; Van IJzendoorn ve ark., 2003). Örneğin, Ahmadzadeh ve Melakian (2004) olaydan etkilenme düzeylerine göre savaş mağdurlarının çocuklarının psikolojik belirtilerini inceledikleri çalışmalarında, olaydan etkilenme düzeyi yüksek olan mağdurların çocuklarının daha yüksek oranda anksiyete belirtisi sergilediklerini tespit etmişlerdir. Van IJzendoorn ve arkadaşları (2003) toplamda 4418 katılımcıya ulaştıkları meta-analiz çalışmalarında, ebeveynlerin travmatik yaşantıya maruz kalmalarının çocuklarına bu travmatik yaşantıların etkilerini aktarmada tek başına yeterli olmadığı; olaydan etkilenme düzeyinin önemli olduğu sonucuna varmışlardır. Başka bir çalışmada, Caselli ve Motta (1995), savaş mağdurlarının travmaya maruz kalma düzeylerinin ve travmaya ilişkin stres belirtilerinin çocuklarının davranış problemleri üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. Çalışmanın sonuçları, çocukların problem davranışlarını babalarının savaş yaşantısıyla ilgili maruziyet düzeylerinden çok bu yaşantıya ilişkin geliştirdikleri travmaya bağlı stres belirtilerinin etkilediğine işaret etmektedir. Travmanın aktarımının Türkiye'de ele alındığı sınırlı çalışmalardan birinde, Özüorçun ve Karancı (2013) Kuzey-Kıbrıslı annelerin 1963-1974 yılları arasında yaşadıkları savaş deneyimlerinin çocuklarının bugünkü psikolojik iyilik halleri üzerindeki etkisine bakmışlardır. Ayrıca bu yordayıcı ilişkide, annelerin ebeveynlik stilleri, çocuğun baş etme etme becerileri ve çocuğun kişilik özelliklerinin aracı rolünü incelemişlerdir. Çalışmanın sonuçları, annelerin savaş travmasına maruziyetlerinin çocuklarının psikolojik iyilik hallerini kısmi olarak yordadığına işaret etmektedir. Annelerin travma deneyimlerinin çocuklarına psikopatolojik olarak aktarılsa da çocuklarının yaşam doyumlarını düşürmek açısından aktarıldığı belirtilmektedir. Sonuç olarak, travmanın aktarımı konusunda yapılan çalışmalar,

travmatik yaşantılara maruz kalmanın sonraki kuşaklardaki bireyleri de etkileyebileceğine odaklanmaktadır. Ancak ebeveynin travma deneyiminin sonraki kuşağı da etkilemesinde, mağdurların olaydan etkilenme düzeylerinin önemi vurgulanmaktadır.

Analiz sonuçlarında, ikinci kuşaktaki bireylerin psikolojik belirtilerini yordayan ikinci değişkenin, aile işlevselliği algılarının alt boyutları (stres faktörlerinin azlığı ve uyuma yönelik değerlendirme) olduğu görülmektedir (bkz. Tablo 3.6.). Aile işlevselliğinin yordama yönü, ikinci kuşaktaki bireylerin aile işlevselliklerine ilişkin olumlu algılamalarının psikolojik sağlıkları açısından koruyucu olduğuna işaret etmektedir. Aile işlevselliğinin psikolojik sağlığı koruması alan yazınla tutarlı görünmektedir. Örneğin, Kapçı ve Hamamcı (2010), aile işlevlerindeki bozulmanın o ailede yetişen bireylerin psikolojik belirti sergilemesiyle ilişkili olduğunu ve kişilerin psikolojik belirtilerini yordamada aile işlevselliğine ilişkin algılarının etkili olduğunu tespit etmişlerdir. Shek (1997a; 1997b; 2002), yaptığı bir dizi çalışmada, aile işlevselliği ve psikolojik sağlık arasında var olan ilişkileri tutarlı olarak doğrulamış ve aile işlevselliğinin psikolojik sağlık açısından koruyucu rolüne vurgu yapmıştır. Bu anlamda bu çalışmanın sonuçlarının, aile işlevselliğini yüksek algılayan bireylerin daha az psikolojik belirti sergilediğine vurgu yapması ve genel ruhsal sağlıkları açısından aile işlevselliğinin koruyucu olması ilgili yazın tarafından desteklenmektedir.

Çalışmanın sonuçları, aile işlevselliği açısından ailedeki stres faktörlerinin az olmasının, ikinci kuşaktaki bireylerin tüm psikolojik belirtileri açısından koruyucu olduğuna işaret etmektedir. Stres faktörlerinin az olmasıyla vurgulanan ailelerin son 3 ay içinde sağlıklı, ekonomik durumla, iş/okul yaşamıyla ve arkadaşlarıyla ilgili olumsuz yaşam olaylarını çok sık yaşamadıklarıdır. Alan yazında stres yaşantıları,

ailenin devamlı maruz kaldığı (kronik) stresli durumlar (günlük problemler, sosyal konum vs. gibi) ve olumsuz yaşam olayları bağlamında ele alınmakta, etki mekanizmaları farklı olmakla birlikte birlikte, iki stres türü de psikolojik sağlığı olumsuz etkilemektedir (Fisher ve Ransom, 1990). Olumsuz yaşam olaylarının, kişilerin hayatlarının gidişatını kontrol edebildiklerine ilişkin yargılarını sarsarak ve yaşamın tahmin edilebilirliğine ilişkin algılarını bozarak psikolojik belirtilere yol açabileceği belirtilmektedir (Fisher ve Ransom, 1990). Ayrıca olumsuz yaşam olaylarına maruz kalmanın psikolojik sağlık üzerindeki etkisinin, ailelerin mevcut stres yaşantılarıyla ilişkili olarak arttığı vurgulanmaktadır (Lazarus ve Folkman, 1984). Buna göre, olumsuz yaşam olaylarıyla karşılaşmak, ailede stresleri şiddetlendirerek bireylerin ruh sağlıklarını olumsuz etkilemektedir. Göçmen ailelerin, hem yeni kültürdeki azınlık olma konumları hem de göç etmiş olmanın seneler boyu devam eden travmatik etkileri göz önünde bulundurulduğunda, stresli yaşam koşullarına sahip olma olasılıklarının fazla olduğu düşünülebilir. Bu doğrultuda varolan stresli yaşamlarına ek olarak, ailenin olumsuz yaşam olaylarıyla karşılaşmasının, ikinci kuşaktaki bireylerin psikolojik belirtileri açısından risk olması ilgili yazın tarafından desteklenmektedir. Ayrıca, alan yazında travmanın aktarımı açısından da ikinci kuşaktaki bireylerin stresli yaşam olaylarıyla karşılaşmalarının genel psikolojik sağlıkları açısından risk oluşturduğu vurgulanmaktadır (Baranowsky ve ark., 1998; Kellermann, 2001a; Yehuda ve ark, 1998a). Bu çalışmalarda, ebeveynleri travmaya maruz kalmış kişilerin psikolojik hastalıklara yatkın oldukları ve zorlu yaşam koşullarıyla karşılaştıklarında, kontrol gruplarına göre daha fazla psikolojik belirti sergiledikleri vurgulanmaktadır. Bu doğrultuda bu çalışmada ailedeki stres faktörlerinin azlığının, ikinci kuşaktaki bireylerin psikolojik sağlıklarını koruyucu etkisinin olması ilgili yazınla tutarlıdır.

Psikolojik belirtileri yordayan üçüncü sıradaki değişken olan temel varsayımların (iyilik ve kendilik değeri varsayımları) yordama yönü, temel varsayımların psikolojik sağlık açısından koruyucu olduğuna işaret etmektedir. Travma mağdurlarıyla yapılan çalışmalar travmatik yaşantıların, kişilerin doğuştan sahip oldukları temel varsayımları sarstığına işaret etmektedir (Janoff- Bulman, 1989). Alan yazında, göç yaşantılarının travmatik etkileri bağlamında, temel varsayımların incelendiği bir çalışmaya rastlanmamakla birlikte, farklı travmatik yaşantılar bağlamında temel varsayımlar ve psikolojik sağlık arasındaki ilişkinin incelendiği görülmektedir (Grills-Taquechel, Littleton ve Axsom, 2011; Lilly ve Pierce, 2013; Palgi, Shrira ve Ben-Ezra, 2011; Yılmaz ve Şahin, 2007). Lilly ve Pierce (2013), dolaylı olarak travmaya maruz kalmanın psikolojik sağlığa etkisini inceledikleri çalışmalarında temel varsayımların rolünü incelemişlerdir. Çalışma sonuçları, olumsuz temel varsayımların psikolojik sağlığın bozulması açısından risk oluşturduğuna vurgu yapmıştır. Başka bir çalışmada, Grills-Taquechel ve arkadaşları (2011), Virjinya eyaletinde gerçekleşen bir saldırıya maruz kalan kişilerin anksiyete belirtilerinde temel varsayımlarının rolü olup olmadığını incelemişlerdir. Çalışmanın sonuçlarında varsayımların kişilerin anksiyete belirtileri açısından koruyucu rolü olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca sözü geçen araştırmacıların patlamadan önce aynı grupta yaptıkları başka bir çalışmanın sonuçları, kişilerin kendilik değeri varsayımlarının depresyon ve anksiyete belirtilerini önemli ölçüde yordadığına işaret etmiştir. Depresyon ve anksiyete belirtileri açısından bireylerin kendilik değeri varsayımlarının yüksek olmasının koruyucu, düşük olmasının ise risk faktörü olduğu vurgulanmıştır. Bu doğrultuda, bu çalışmada dünyaya ilişkin olumlu değerlendirmeleri içeren temel varsayımların psikolojik sağlık açısından koruyucu

etkisinin olduğunun tespit edilmesi, alan yazındaki diğer çalışmalar tarafından desteklenmektedir.

Araştırmanın diğer bir amacı, ikinci kuşaktaki bireylerin temel varsayımlarını yordayan değişkenleri belirlemektir. Bu amaç doğrultusunda yapılan analiz sonuçları, temel varsayımların sırasıyla annelerle ilgili değişkenlerden olaydan etkilenme düzeyinin "kaçınma" ve duygu düzenleme güçlüklerinin "açıklık" altboyutları; kendileriyle ilgili değişkenlerden ise aile işlevselliği algılarının "uyuma yönelik değerlendirme" ve psikolojik belirtilerin "olumsuz benlik" alt boyutları tarafından yordandığını göstermektedir (bkz. Tablo 3.7.).

Temel varsayımları yordayan ilk değişken olan annelerin göçle ilgili yaşantılarına ilişkin "kaçınma" belirtilerinin yordama yönü; beklenenin aksine annelerin göçle ilgili kaçınma belirtilerinin artmasının, ikinci kuşaktaki bireylerin temel varsayımlarını koruduğuna işaret etmektedir. Kaçınma belirtilerlerinin yüksek olması, kişilerin olaydan daha fazla etkilendikleri anlamına gelmekle birlikte (APA, 2013); kaçınma, zorlu/stresli yaşam olaylarıyla karşılaşan kişiler tarafından bir başa çıkma yöntemi olarak da kullanılmaktadır (Holahan, Moos, Holahan, Brennan ve Schutte, 2005; Holahan ve Moos, 2005). Kaçınmanın başa çıkma olarak kullanılması, kişilerin zorlu yaşam olaylarından sonra olayın etkisini azaltmak ya da ertelemek amacıyla, amaçlı olarak gerçekleştirdikleri bilişsel ve davranışsal çabalardır (Penley, Tomaka ve Wiebe, 2002). Alan yazında, kaçınmanın olumsuz sonuçları vurgulanmakla birlikte (Holohan ve ark., 2005; Levin, İlgen ve Moos, 2007), kaçınma odaklı başa çıkma çabalarının zorlu yaşam olaylarından sonra kısa vadede işe yaradığı da belirtilmektedir (Sarp ve Tosun, 2011). İşlevsel kaçınma (Conway ve Pleydell-Pearse, 2000) olarak da adlandırılan bu durum, özellikle travmatik yaşantılara maruz kalan kişilerin travmayla ilgili anılarını daha genel

hatırlamaları aracılığıyla kısa vadede işlevsellik sağlamaktadır. Ayrıca "olumlu yeniden odaklanma" olarak adlandırılan başka bir kaçınma türü, olayların olumsuz yönlerine odaklanmak yerine olumlu yönlerine odaklanarak psikolojik iyilik haliyle ilişkili olmaktadır (Garnefski ve Kraaij, 2002). Bu bilgiler, travmatik deneyimlerden sonra kaçınmanın işlevsel olabileceği durumlar olduğuna işaret etmektedir. Bu doğrultuda, göçmenlerin göç ettikten sonra yaşadıkları zorlukları çözmeleri ve yeni yaşam koşullarına adapte olabilmeleri için göçle ilgili anılarından kaçınmalarının kısa vadede işe yaradığı düşünülebilir. Veri toplama sürecinde katılımcıların "*Geldikten sonra göçü düşünenecek zamanımız yoktu. Kendimizi işimize verdik, geçim derdiyle uğraşıyorduk, nasıl ev kurarız diye düşünüyor ve bunun için çabalıyorduk*" aktarımları da bu bilgiyle örtüşmektedir. Göçmenlerin göçle ilgili travmatik anılarından kaçınıp yeni yaşamlarına odaklanmaları, yeni kültüre daha hızlı uyum sağlamaları ve zorluklarla mücadele ettikçe yaşam koşullarını iyileştirmeleri açısından işlevsel olmuş olabilir. Ebeveynlerinin göç sonrası güçlükleri çözmelerinin ve yeni kültüre uyum sağlamalarının çocuklarına daha iyi bir aile ortamı sağlamak açısından yardımcı olduğu düşünülebilir. Bu anlamda, bu çalışmanın sonuçlarında annelerin kaçınma belirtilerinin, ikinci kuşaktaki bireylerin temel varsayımlarını koruyucu etkisinin olduğunun tespit edilmesi bu bilgiler çerçevesinde değerlendirilebilir.

Temel varsayımları ikinci sırada yordayan değişken olan annelerin duygu düzenlemelerinin (açıklık alt boyutu) yordama yönü, annelerin duygularını düzenleme becerilerinin, ikinci kuşaktaki bireylerin varsayımlarını korumalarını olumlu etkilediğine işaret etmiştir. İlgili yazın gözden geçirildiğinde, duygu düzenleme ve temel varsayımlar arasındaki ilişkileri ele alan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışmada annelerin duygu düzenleme becerilerinin, çocuklarının

varsayımları açısından koruyucu etkiye sahip olması, duygu düzenleme ve olaydan etkilenme düzeyi arasındaki ilişki açısından değerlendirilebilir. Alan yazında, duygularını düzenleme becerileri fazla olan kişilerin olaydan etkilenme düzeylerinin daha az olduğu sıklıkla dile getirilmektedir (Badour ve Feltner, 2013; Cloitre ve ark., 2002; Frewen ve Lanius, 2006; Litz ve ark., 2000; Tull ve ark., 2007). Bununla birlikte, travma mağdurlarında olaydan etkilenme düzeyinin az olması ile temel varsayımlar arasındaki ilişkiyi inceleyen bir çalışmada, kişilerin olaydan etkilenme düzeyleri (travmatik stresleri) ne kadar azsa temel varsayımlarının o kadar korunduğu tespit edilmiştir (Dekel, Solomon, Elklit ve Ginzburg, 2004). Bu bağlamda, zorunlu göçe maruz kalmış annelerin duygu düzenleme becerilerinin ve olaydan etkilenme düzeylerinin temel varsayımlarıyla ilişkili olması beklenebilir. Annelerin temel varsayımlarının diğer bir deyişle dünyaya ilişkin değerlendirmelerinin de, ikinci kuşaktaki bireylerin temel varsayımları açısından model olduğu düşünülebilir. Bu doğrultuda, bu çalışmanın sonuçlarında zorunlu göçe maruz kalmış annelerin duygu düzenleme becerilerinin ikinci kuşaktaki bireylerin temel varsayımlarını korumadaki rolünün bir nedeni annelerin olay etkisi düzeyleri olabilir.

Temel varsayımları üçüncü sırada yordayan değişken aile işlevselliğinin "uyuma yönelik değerlendirme" boyutu olmuştur. Uyuma yönelik değerlendirme, kişilerin zorlu yaşam olaylarını uyum sağlamaya yönelik değerlendirebilmelerini ve olaylara karşı iyimser olmalarını içermektedir (Drummond ve ark., 2002; Gardner ve ark., 2008). Beklendiği gibi bu değişkenin yordama yönü, kişilerin ailelerinin uyumlu değerlendirmelerine ilişkin algılarının, temel varsayımlarını korumalarına katkı sağladığını göstermektedir. İlgili yazın gözden geçirildiğinde, temel varsayımlar ve aile işlevselliğinin ele alındığı bir çalışmaya rastlanmamakla birlikte

ailenin kişinin dünyaya ve kendine ilişkin değerlendirmelerini şekillendirmedeki (Janoff-Bulman, 1989; Young ve ark., 2003) önemi vurgulanmaktadır. Aile, dünya görüşü ve temel bağlanma örüntüleri ile kişinin dünyaya dair inançlarının oluşmasını sağlamaktadır (Fisher ve Ransom, 1990). Bu doğrultuda bu çalışmanın sonuçlarının, ikinci kuşağın varsayımlarını yordamada ailelerin uyuma dönük değerlendirmelerinin etkili olduğuna işaret etmesi beklendik bir sonuç olmaktadır.

Psikolojik belirtilerden "olumsuz benlik" değişkeninin temel varsayımları yordama yönü, kişilerin kendilerine ilişkin olumsuz değerlendirmelerinin olmasının temel varsayımlarının sarsılmasına yol açtığını göstermektedir. İlgili yazın gözden geçirildiğinde, psikolojik belirtiler ve temel varsayımlar arasında çift yönlü bir ilişki olduğu görülmektedir. Temel varsayımların psikolojik belirtileri yordadığını vurgulayan çalışmalar olduğu gibi (Grills-Taquechel ve ark., 2011) psikolojik belirtilerin de temel varsayımları yordayıcı gücünden söz edilmektedir (Lilly ve Pierce, 2013; Palgi ve ark., 2011). Temel varsayımların bir boyutunun, kişinin kendilik değeriyle ilgili varsayımları ölçtüğü göz önünde bulundurulduğunda, "olumsuz benlik"le ilgili belirtilerin varsayımları yordaması beklendik bir sonuç olarak değerlendirilebilir.

4.4. Annelerin Travma Maruziyeti ve Olaydan Etkilenme Düzeyleri ile İkinci Kuşaktaki Bireylerin Psikolojik Belirtileri Arasındaki İlişkide Duygu Düzenleme Güçlüğü'nün ve Aile İşlevselliğinin Aracı Rolüne İlişkin Bulguların Tartışılması

Araştırmada annelerin travma maruziyetleri ve olaydan etkilenme düzeyleri ile ikinci kuşaktaki bireylerin psikolojik belirtileri arasındaki ilişkide annelerin duygu düzenleme güçlüklerinin ve ikinci kuşaktaki bireylerin aile işlevselliği algılarının aracı rolüne bakılması hedeflenmiştir. Zorunlu göç yaşantısına maruz kalmış

annelerin travma maruziyetleri ve olaydan etkilenme düzeylerinin, duygu düzenleme becerilerini ve ikinci kuşaktaki bireylerin aile işlevselliklerine ilişkin algılarını etkilemesi aracılığıyla ikinci kuşaktaki bireylerin psikolojik belirtilerini etkilemesi beklenmiştir. Ancak analiz sonuçları incelendiğinde, annelerin duygu düzenleme güçlükleri ile travmatik olaylardan etkilenme düzeyleri arasındaki ilişkinin anlamlı düzeyde fakat çocukların psikolojik belirtileriyle ilişkisinin anlamlı düzeyde olmadığı görülmüştür. Benzer şekilde, ikinci kuşaktaki bireylerin aile işlevselliğine ilişkin algıları, kişilerin psikolojik belirtileriyle anlamlı düzeyde ilişki gösterirken, annelerin travma maruziyetleri ve olaydan etkilenme düzeyleriyle ilişkisi istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bulunmamıştır (bkz. Tablo 3.3). Aracı değişken analiziyle ilgili gerekli koşullar karşılanmadığından analize devam edilmemiştir (Baron ve Kenny, 1986).

Araştırmanın sonuçlarında, annelerin duygu düzenleme becerileri ve olaydan etkilenme düzeyleri ilişkili bulunmuştur ancak duygu düzenleme, psikolojik belirtilerle istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir ilişki göstermemiştir. Alan yazında duygu düzenleme ve olaydan etkilenme düzeyi arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar, bu değişkenlerin karşılıklı olarak birbirini etkileme potansiyeli olduğunu göstermektedir. Bu çalışmada annelerin olaydan etkilenmelerinin duygu düzenlemelerini olumsuz etkileyebileceği beklentisiyle hareket edilmekle birlikte (Bardeen ve ark., 2013), ilgili yazında duygu düzenlemenin olaydan etkilenmeyi şekillendirdiği de dile getirilmektedir (Badour ve Feltner, 2013; Cloitre ve ark., 2002; Frewen ve Lanius, 2006; Litz ve ark., 2000; Tull ve ark., 2007). Duygu düzenleme becerilerinin olaydan etkilenme düzeyi açısından önemli bir değişken olması nedeniyle bu değişkenin travma maruziyeti ve psikolojik belirtiler açısından aracı rolünün olabileceği düşünülmüştür. Ancak duygu düzenleme ve olaydan

etkilenme düzeyi arasındaki ilişkinin çift yönlü olması nedeniyle, bu çalışmada olayın etkisinin annenin duygu düzenleme becerilerini olumsuz etkileyebileceği beklentisi karşılanmamış olabilir. Diğer bir deyişle annelerin duygu düzenleme becerilerinin iyi olması olaydan daha az etkilenmelerine yol açmış olabilir.

İlgili yazında, travmanın aktarımı ve aile işlevselliğinin ele alındığı çalışmalarda, travma mağdurlarının travmatik belirtilerin yüksek olduğu durumlarda, ailelerindeki işlevselliğin etkilendiği vurgulanmaktadır (Davidson ve Mellor, 2001; Jordan ve ark., 1992). Davidson ve Mellor (2001), savaşla ilgili travmatik yaşantıların sonraki nesil üzerindeki etkilerini inceledikleri çalışmalarında, ikinci kuşaktaki bireylerin aile işlevselliği algılarının bozulmasında babalarının olaydan etkilenme düzeylerinin (travmatik stres belirtilerinin) önemli olduğunu tespit etmişlerdir. Başka bir çalışmada, olaydan etkilenme düzeyi yüksek olan mağdurların çocuklarının aile işlevselliği algılarının etkilendiği belirtilmiştir (Jordan ve ark., 1992). Özetle, travmanın aktarımı ve aile işlevselliği arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar, travmatik yaşantıların aile işlevselliğinde bozulmaya yol açmasında yani aile işlevselliğini etkilemesinde mağdurların olaydan etkilenme düzeylerinin önemine vurgu yapmaktadırlar (Davidson ve Mellor, 2001; Jordan ve ark., 1992; Westerink ve Giarratano, 1999). Bu doğrultuda, annelerin travma maruziyeti ile ikinci kuşaktaki bireylerin aile işlevselliğine ilişkin algıları arasındaki ilişkinin anlamlı düzeyde olmamasında, annelerin olaydan etkilenme düzeylerinin (stres belirtilerinin) önemi olduğu düşünülebilir. Ayrıca bu iki değişkenin anlamlı düzeyde ilişki göstermemesinin bir diğer nedeni, değişkenlerin doğasındaki farklılık olabilir. Annelerin travmaya maruziyetleri ve olaydan etkilenme düzeyleri sadece travmatik yaşantılarına bağlı olan değişkenlerdir ve dolayısıyla durağan bir yaşantıya ilişkin değerlendirmeleri içermektedirler. Bununla birlikte aile işlevselliği sürekli değişme

potansiyeline sahip bir değişkendir; diğer bir deyişle, sũregiden bir yaşantıdır. ˆrneęin, ailenin son dönemde deneyimlediği bir sorun ya da olumlu bir yaşam olayı da aile ũyelerinin aile işlevselliğine dair algılarını şekillendirebilir. Annenin travma deneyiminin ũzerinden yıllar geğmiş olduğu dũřũnũldũęũnde, zorunlu göçe maruz kalmış bu kişilerin ailelerinin pek çok yaşantı da deneyimlemiş olmaları ve bu yaşantıların da aile işlevselliklerini etkilemeleri muhtemeldir. Bu doğrultuda, aile işlevselliğinin devamlı değişme potansiyeline sahip bir değişken olduğu ve aile ũyelerinin aile işlevselliklerine ilişkin algılarının da pek çok durumdan etkilendiği söylenebilir. Annelerin yıllar önceki travma deneyimlerinin ardından aile ũyelerinin aile işlevselliği algısı etkilenmiş olabilir ancak travmanın ũzerinden yıllar geçtikten sonra, aile işlevselliğinin başka pek çok durum ve yaşantı tarafından etkilenmiş olma ihtimali yũksektir. Bu nedenle, bu iki değişken arasındaki ilişkinin anlamlı dũzeyde olmamasının bir nedeninin de, aile işlevselliğinin sũregiden bu karşın travma maruziyeti ve olaydan etkilenme dũzeyinin ise durağan bir yaşantıya karşılık gelmeleri olabilir.

4.5. Araştırmanın Sonuçları

Zorunlu göçe maruz kalmış kadınların travmaya maruziyetleri ve olaydan etkilenme dũzeyleri ile yetişkin dönemdeki çocuklarının psikolojik belirtileri ve temel varsayımları arasındaki ilişkilerin incelenmesinin amaçlandığı bu çalışmada elde edilen sonuçlar özetle şu şekilde ifade edilebilir:

- Son dönem Bulgaristan gũ sırasında (1989) Tũrkiye'ye zorla göç ettirilmif kadınların travmaya maruz kalmaları ile yetişkin dönemdeki çocuklarının psikolojik belirtileri ilişkili bulunmuştur. Annelerin göç sonrası yaşadıkları gũlũklerin artması, ikinci kuşağın psikolojik sağlığının bozulmasıyla ilişkilidir.

- Anneleri travmatik olaylardan düşük ve yüksek düzeyde etkilenmiş olan bireyler anksiyete belirtileri açısından farklılaşmakta; anneleri yüksek düzeyde etkilenmiş olanlar, anneleri düşük düzeyde etkilenmiş olanlara göre daha fazla anksiyete belirtisi sergilemektedirler.

- Annelerin travmaya maruz kalmaları, ikinci kuşağın psikolojik belirtilerini yordamak için tek başına yeterli olmamış; göçle ilgili olaylardan etkilenme düzeyleri öncelik kazanmıştır. Annelerin göç sonrasında "aşırı uyarılma" belirtileri sergilemeleri, ikinci kuşağın psikolojik sağlığı açısından risk oluşturmuştur.

- İkinci kuşaktaki bireylerin psikolojik sağlığını olumlu yönde etkileyen değişkenler, ailedeki stres faktörlerinin az olması, ailenin uyuma yönelik değerlendirme yapabilme düzeyi, kişinin dünyaya ilişkin temel varsayımlarının (iyilik ve kendilik değeriyle ilgili) korunması olarak bulunmuştur.

- İkinci kuşaktaki bireylerin temel varsayımları, annelerin "kaçınma" belirtisiyle ilişkilidir. Annelerin göç sonrası sergiledikleri kaçınma belirtileri, yetişkin dönemdeki çocuklarının varsayımları açısından koruyucu olmuştur.

- Annelerin duygu düzenleme güçlükleri, olaydan etkilenme düzeyleri ile ilişkilidir. Duygu düzenlemede yaşadıkları güçlük arttıkça, göçle ilgili olaylardan etkilenme düzeyleri de artmıştır. Bununla birlikte, duygu düzenlemenin, araştırmanın diğer değişkenleriyle ilişkisinin olmadığı görülmüştür.

4.6. Sınırlılıklar ve Öneriler

Son dönemlerde alan yazında, ebeveynlerin travma deneyimlerinin sonraki kuşaklara olan etkilerine ilişkin ilgi artmıştır. Ancak travmanın sonraki kuşaktaki etkilerinin, zorunlu göç yaşantılarında ele alınmadığı görülmektedir. Zorunlu göçün, travmatik bir yaşantı olduğu (Aker ve ark., 2002; Batista ve Wiese, 2010; Fenta ve ark., 2004) göz önünde bulundurulduğunda, bu yaşantının bir sonraki kuşağı da etkilemesi mümkündür. Bu nedenle, göç yaşantılarının kuşaklar arası etkileri bağlamında ele alınması önemli olmaktadır.

İlgili literatürde, kuşaklararası etkileri bağlamında, göç yaşantısının yeterince incelenmemesi sebebiyle bu çalışmanın bir boşluğu doldurduğu düşünülmektedir. Zorunlu göç yaşantısı olan kişiler, göçün her evresinde pek çok zorlukla karşılaşmakta ve yaşamları alt üst olmaktadır. Göç yaşantısı, göç öncesi, taşınma, gelinen ortamda konaklanacak yer bulma ve yeni kültüre yerleşme evrelerinin her birinin barındırdığı stres kaynakları ve travmatik deneyimlerin etkileşimi ile zorlu bir süreç olmakta (Batista ve Weise, 2010; Bhugra, 2004; Fenta ve ark., 2004; Foster, 2001; Sır ve ark., 1998a; Sondergaard ve ark., 2003) ve bireyi köklerinden kopararak, içinde yaşadığı sosyal ilişkiler ağını zedeleyerek, ait olma duygusunu ve yaşamına ilişkin olarak oluşturduğu anlamı bozarak travmatik etkilere neden olan bir olay olarak kabul edilmektedir (Kira, 2001). Göç sürecini yaşayan herkes, farklı düzeylerde göçün olumsuz ve travmatik etkilerini deneyimlemekle birlikte çeşitli kaynaklarda göç yaşantısının özellikle kadın ruh sağlığı üzerindeki olumsuz etkisi vurgulanmaktadır (Akdeniz ve Öz, 2009; Başkak ve ark., 2005; Topçu ve Beşer, 2006). Göç yaşantıları başta kadınlar olmak üzere göçmenlerin ruh sağlığını tehdit etmekle kalmayıp aynı zamanda sonraki kuşaklar açısından da risk oluşturma potansiyeline sahip bir olgu olmaktadır. Bu çalışmanın sonuçlarında da görüldüğü

gibi annelerin travma deneyimleri, bu travmalara doğrudan maruz kalmasalar ve hatta travmatik olay sırasında henüz doğmamış olsalar bile çocuklarının ruh sağlığını da olumsuz etkilemektedir (Daniel, 1998). İlgili literatürde travmanın aktarımıyla ilgili çalışmaların, travmanın doğrudan aktarımı bakış açısıyla ebeveynlerinin sergiledikleri ruhsal belirtileri çocuklarının da sergileyip sergilemediklerine (Baranowsky ve ark., 1998; Baron ve ark., 1996; Davidson ve Mellor, 2001; Solomon ve ark., 1988) odaklandığı görülmektedir. Ancak travmanın aktarımı, sadece ikinci kuşaktaki bireylerin ebeveynleriyle aynı belirtileri sergilemesi anlamına gelmemekte; bu kişilerin ebeveynlerinin travma deneyimlerine nasıl tepkiler verdikleri de önemli olmaktadır (Kellermann, 2001a). İkinci kuşaktaki bireylerin psikopatolojik belirtiler sergilemelerine ek olarak, zorlu yaşam olaylarıyla karşılaştıklarında hem dayanıklılığı hem de hassasiyeti içeren tepkileri de travmanın aktarımı bağlamında değerlendirilmektedir (Kellermann, 2001a). Örneğin, Özüorçun ve Karancı'nın (2013) çalışmasında annelerin savaşla ilgili travma maruziyetleri çocuklarının psikolojik belirtilerini etkilememekte ancak yaşam doyumları olumsuz etkilemesi açısından travmanın aktarımına işaret etmektedir. Bu çalışmanın sonuçları da, göç yaşantılarına maruz kalan annelerin olaydan etkilenme düzeylerinin yetişkin dönemdeki çocuklarının psikolojik sağlıklarını olumsuz etkilemesi açısından travmanın aktarımını düşündürmektedir. Bu doğrultuda, göç yaşantılarının kişinin yaşamının travmatik bir parçası olmakla kalmayıp hem ailenin hem de gelecek kuşakların yaşamlarını etkileme olasılığı bir kez daha açığa çıkmıştır. Çeşitli dönemlerde hem Türkiye'de hem de dünyada binlerce insanın maruz kaldığı göç etmeye zorlanma ve yerinden edilme yaşantıları, kuşaklararası etkileri göz önüne alındığında çok olumsuz ve korkutucu bir tablo oluşturmaktadır. Yakın geçmişimizde özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde köylerin

boşaltılması ve insanların yaşadıkları zorunlu göç deneyimleri nedeniyle halkların yaşadıkları dramlar, bu kişilerle birlikte gelecek nesillerin de yaşamlarını etkilemiştir. Benzer şekilde 2010 yılından beri süre gelen Arap Baharı olarak tanımlanan Ortadoğu coğrafyasındaki hareketlenme ve Suriye’de Nisan 2011’de başlayan iç savaş halkları ve bireyleri yaşam koşullarını değiştirmeye zorlamıştır. Nisan 2014 tarihli Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği’nin verilerine göre, Suriye iç savaşında kendi ülkesini terk ederek Türkiye, Irak, Mısır, Lübnan ve Ürdün’e 2,704,812 birey sığınmıştır (AFAD, 2014). Bu kişilerin çoğunluğunu, kadınlar ve çocuklar oluşturmaktadır. Suriye’deki iç savaş nedeniyle göç eden insanların yanı sıra Suriye ve Irak’ta etkinlik gösteren radikal İslamcı bir terör örgütü olan IŞİD (Irak Şam İslam Devleti) nedeniyle de resmi olmayan rakamlara göre 1,5 milyon insanın göç etmek zorunda kaldığı belirtilmektedir. Bu göç yaşantıları, insanların yaşamlarını kökten değiştirmekte ve her gün bir yenisi eklenen travma deneyimleriyle yaşamalarına yol açmaktadır. Bu bağlamda, travmatik yaşantıların mağdurlarla beraber çevresini ve hatta sonraki kuşakları da etkileme özelliğinin olması, dünyadaki bu gelişmeler ve Türkiye’nin çeşitli travmatik yaşantıları içeren bir ülke olması nedeniyle de endişe verici gözükmektedir. Devletlerin çeşitli yaptırımları, iç savaşlar ve baskılar nedeniyle oluşan zorunlu göç yaşantıları insan eliyle oluşturulan travmatik yaşantılardandır. İnsan eliyle oluşturulan bu travmatik yaşantıların bireyleri ve gelecek nesilleri etkileme olasılıkları dolayısıyla, zorunlu göç yaşantılarının önlenmesine ve olası olumsuz sonuçlarının giderilmesine dönük adımlar atılmasının önemi bir kez daha ortaya çıkmaktadır.

Bu gerçeklerden yola çıkılarak alan yazına katkı sağlamanın yanı sıra, bu çalışma çeşitli sınırlılıklara da sahiptir. Bu sınırlılıklardan biri, ruhsal travma yaşantılarının ölçümüyle ilgilidir. Çalışmada annelerin yaşadıkları travmayla ilgili

bilgiler geriye dönük olarak kendilerini değerlendirmeleri istenerek elde edilmiştir. Geçmişe dönük yapılan çalışmalarda, bu yaşantıların üzerinden uzun zaman geçmiş olması, unutulması için çok çaba harcanması ve olayların çok genel ya da çarpıtılarak hatırlanma olasılığının olması travmanın etkilerinin net bir şekilde belirlenebilmesi açısından engel oluşturmaktadır. Araştırmanın bir diğer sınırlılığı, karşılaştırma grubunun olmamasıdır. Farklı özelliklere sahip iki kuşak arasındaki ilişkilerde göç yaşantısı dışında başka pek çok değişkenin rol oynayabileceği akla gelmektedir. Bu nedenle, araştırmanın sonuçlarının annelerin göçle ilgili yaşantılarıyla ilgili olduğu sonucuna varabilmek için göç yaşantısı olmayan bir karşılaştırma grubunun olması, bundan sonraki çalışmaların sonuçlarının genellenebilirliği açısından önemli görülmektedir. Bir diğer sınırlılık örneklem grubudur. Bu çalışmada, örneklem grubunda yer alan kişilerin ulaşılabilirliğinin zor olması sebebiyle veri kaybından kaçınılmıştır. Bu durum, grubun homojenliği açısından bir risk oluşturmuştur. Bulgaristan'da Türklere dönük uygulamalar, Türklerin yaşadıkları yerlere göre çeşitlilik göstermiştir. Türklere yönelik asimilasyonlara daha fazla tepki gösterilen ve ayaklanmaların olduğu yerlerde kişilerin, daha fazla baskı ve şiddete maruz kaldığı belirtilmektedir (Dayıoğlu, 2005). Veri toplanma sürecinde annelerin aktardıkları da bu bilgiyi desteklemektedir. Bazı bölgelerde yaşayanlar, gerçekleşen uygulamalara karşı direnişlere katılmış ve şiddet yaşantılarına doğrudan maruz kalmışlardır. Direnişlerin olmadığı bölgelerde yaşayanlar ise bu yaşantılara doğrudan kendileri tanık olmadıklarını, yakın köy ve kasabalarda bu olayların olduğunu duyduklarını dile getirmişlerdir. Bu yerleşim alanında yaşayanlar, uygulamalara daha fazla itaat etmiş ve bu uygulamaları da "baskı ve şiddet" olarak yorumlamamışlardır. Göç öncesi süreçte yaşananlar farklılaştığı gibi göç sürecinde de katılımcıların yaşadıklarının farklılaştığı görülmektedir. Son dönem Bulgaristan göçüne maruz

kalan kişiler temelde sınırdışı gelenler ve vizeyle gelenler (serbest gelenler) olarak ikiye ayrılmaktadır. Sınırdışı gelen aileler 24 saat içerisinde ülkeyi terk etmeye zorlanmışlardır ve çoğunlukla bu ailelerin Türkiye'ye geldiklerinde nerede kalacakları belli değildir. Vizeyle gelen aileler için ise görece daha fazla bir hazırlık süresi olmuş ve bu aileler çoğunlukla daha önceden göç etmiş yakınlarının yanına gelmişlerdir. Araştırmaya katılan kişilerin hem vizeyle gelen hem de sınırdışı edilen ailelerden oluşması ve göç öncesi dönemde deneyimledikleri yaşantıların da çeşitlilik göstermesi grubun heterojen bir nitelikte olmasına yol açmıştır.

Araştırmanın sonuçları, zorunlu göçün bu yaşantıya maruz kalan kadınlar için zorlu bir süreç olduğuna ve kadınların aradan uzun zaman geçse de bu yaşantının etkilerini taşımaya devam ettiklerine işaret etmektedir. Annelerin göçle ilgili "aşırı uyarılma" belirtilerinin, yetişkin dönemdeki çocuklarının psikolojik belirtilerini yordaması, ikinci kuşağın da göç yaşantılarının etkileri açısından risk grubu olduğunu düşündürmektedir. Ancak alan yazında zorunlu göç yaşantılarının kuşaklararası aktarımı açısından incelenmemiş olması, çalışmanın sonuçlarını yorumlamayı güçleştirmiştir. Bu doğrultuda, göç yaşantısını kuşaklararası etkileri bağlamında inceleyen çalışmaların yapılmasının önemli olduğu düşünülmektedir.

Çalışmanın sonuçları, zorunlu göçe maruz kalmış kadınların özellikle göç sonrasında yaşadıkları güçlüklerin ve bunlardan etkilenme düzeylerinin fazla olduğuna vurgu yapmaktadır. Göçmenler, yeni bir kültüre geldiklerinde değerli pek çok eşyalarını kaybetmekten, konaklayacakları yerlerin uygun koşullar sağlamamasından, iş bulmayla ilgili sıkıntılardan ve ekonomik problemlerden dolayı zorluk yaşamaktadırlar. Göç sonrası yaşanan bu güçlüklerin giderilmesine dönük devlet politikaları yürütülmesinin, göçmenlerin ruh sağlığını korumak açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Yeni bir ülkede yaşadıkları yalnızlık duygularını

azaltmak amacıyla göçmenlerin bir araya gelebilecekleri grupların ve dayanışma merkezlerinin olmasının, sosyal destek ağlarını güçlendirerek ruh sağlıklarını korumalarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Özellikle kadınların yeni bir kültürde sosyal ağlar oluşturabilmelerini kolaylaştırıcı uygulamalar yapılmalı, kadının toplumdan izole ve eve hapsolmuş şekilde yaşamasının önüne geçilmelidir. Hem göç yaşantılarının kadın ruh sağlığını daha fazla etkileme olasılığının olması hem de kadınların aile işlevindeki ve çocukların yetiştirilmesindeki önemli rolünden dolayı, kadın göçmenlerin ruh sağlıklarını korumaya dönük müdahaleler önemli olmaktadır. Çalışmanın sonuçları, ailedeki stres faktörlerinin az olmasının ikinci kuşaktaki bireylerin psikolojik sağlıklarını korumak açısından önemli bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Göçmenlerin stresli yaşam koşulları göz önünde bulundurulduğunda, gerek ekonomik gerek sosyal destekler sağlanarak stres verici yaşam koşullarının en aza indirilmesinin gelecek kuşakların ruh sağlığı açısından da önemli olduğu görülmektedir. Son olarak, bu çalışmada ikinci kuşaktaki bireylerin annelerinin travma deneyimlerinin etkisini taşıdıkları ortaya çıkmakla birlikte, psikolojik sağlıklarının çok olumsuz etkilenmediği görülmektedir. Bu doğrultuda, ebeveynlerinin travma deneyimlerinin bu kişilerde başka ne gibi etkilere yol açabileceğinin çeşitli değişkenler açısından ele alınması önemli görünmektedir.

**SON DÖNEM BULGARİSTAN GÖÇÜNÜ YAŞAYAN YETİŞKİNLERDE
TRAVMANIN ETKİLERİNİN KUŞAKLARARASI AKTARIMI: DUYGU
DÜZENLEME GÜÇLÜĞÜNÜN, AİLE İŞLEVSELLİĞİNİN VE TEMEL
VARSAYIMLARIN ROLÜ**

ÖZET

Bu çalışmada, 1989 yılında Bulgaristan'dan Türkiye'ye zorunlu göçle gelen kadınların göçle ilgili travmatik yaşantılara maruziyetleri ve olaydan etkilenme düzeyleri ile ikinci kuşaktaki bireylerin genel psikolojik sağlıkları ve temel varsayımlarının ilişkisi incelenmiştir. Bu amaçla, 170 kadın ve onların yetişkin dönemdeki çocukları olmak üzere toplam 340 katılımcıdan veri toplanmıştır. Veriler, anneler için Travmaya Maruziyet Ölçeği, Olayların Etkisi Ölçeği-R ve Duygu Düzenleme Güçlüğü Ölçeği; ikinci kuşak için ise Kısa Semptom Envanteri, Dünyaya İlişkin Varsayımlar Ölçeği ve Ailede Koruyucu Etkenler Ölçeği aracılığıyla toplanmıştır. Bulgular, annelerin travmaya maruz kalmaları ile ikinci kuşaktaki bireylerin psikolojik belirtilerinin ilişkili olduğunu göstermiştir. Annelerin göç sonrasında yaşadıkları "aşırı uyarılma" belirtilerinin, ikinci kuşaktaki bireylerin psikolojik sağlıklarını olumsuz etkilediği görülmüştür. Ayrıca anneleri düşük ve yüksek düzeyde olaydan etkilenmiş olan ikinci kuşaktaki bireylerin anksiyete belirtileri açısından farklılaştığı görülmüştür. Anneleri yüksek düzeyde olaydan etkilenmiş olanlar, düşük düzeyde etkilenmiş olanlara göre daha fazla anksiyete belirtisi sergilemektedirler. İkinci kuşaktaki bireylerin psikolojik sağlığını olumlu yönde etkileyen değişkenlerin ise ailedeki stres faktörlerinin az olması, ailenin uyuma yönelik değerlendirme yapabilme düzeyi, kişinin dünyaya ilişkin temel varsayımları (dünyanın iyiliği ve kendilik değeriyle ilgili) olduğu görülmüştür.

Annelerin göç sonrası sergiledikleri "kaçınma" belirtilerinin, ikinci kuşaktaki bireylerin temel varsayımlarını korumak açısından işlevsel olduğu görülmüştür. Temel varsayımları etkileyen diğer değişkenlerin, annelerin duygu düzenleme becerilerinin açıklık alt boyutu, ailenin uyuma yönelik değerlendirme yapabilme düzeyi ve kişilerin kendilerine ilişkin olumsuz benlik değerlendirmeleri olduğu görülmüştür. Dünyadaki göç hareketlerinin hız kesmeden devam etmesi ve bu yaşantıların sonraki kuşakları da olumsuz etkileme potansiyeli taşıması çerçevesinde bulgular tartışılmış ve göç yaşantılarının olumsuz etkilerinin en aza indirilmesine yönelik önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler:göç, travma, travmanın aktarımı,psikolojik belirtiler

**INTERGENERATIONAL TRANSMISSION OF THE EFFECTS OF TRAUMA IN
ADULTS EXPERIENCING RECENT BULGARIA MIGRATION: THE ROLE OF
EMOTION REGULATION DIFFICULTY, FAMILY FUNCTIONING AND
BASIC ASSUMPTIONS.**

ABSTRACT

In this study, it was examined relationship between exposures to traumatic experiences and exposure levels of women who forced migration from Bulgaria to Turkey in 1989, and psychological wellbeing and basic assumptions of individuals in second generation. For this purpose, the data was gathered from 340 participants including 170 mothers and their 170 children in adulthood. The process of data collection was conducted by using Traumatic Exposure Scale, The Impact of Event Scale-Revised, and Difficulties in Emotion Regulation Inventory for the mothers and Inventory of Family Factors, World Assumptions Scale, and Brief Symptoms Inventory for their children in adulthood. The findings showed that mothers' traumatic exposures related to psychological symptoms of individuals in second generation. It was found that mothers' "over-arousal symptoms" affected negatively psychological wellbeing of the individuals in second generation. In addition, individuals in second generation whose mothers affected from the migration at low and high levels differed in anxiety symptoms. It was found that the children whose mothers affected from the migration at high level had more anxiety symptoms than the children whose mothers affected from the migration at low level. It was also found that the variables that influence positively on psychological wellbeing of individuals in second generation were the low stress factors in the family; family's

adaptive appraisal level, individual's basic assumptions about the world (about benevolence of the world and self-worth). The mothers' "avoidance" symptoms after the migration were discovered to be functional in terms of maintaining the basic assumptions of individuals in second generation. The other variables that affected the basic assumptions were found to be "openness" dimension of emotion regulation skills of mothers, family's adaptive appraisal level, and individuals' negative self-assessments. The findings were discussed in the light of constantly continuation of migration movements in the world and the potential negative effects for next generation. Finally, some recommendations about minimizing negative effects of migration experiences were addressed.

Keywords: migration, trauma, transmission of trauma, psychologic symptoms

KAYNAKÇA

- Adanu, R.M.K. ve Johnson, T.R.B. (2009). Migration and women's health. *International Journal of Gynecology ve Obstetrics*, 106(2), 179–181.
- Ahmadzadeh, G. H. ve Malekian, A. (2004). Aggression, anxiety, and social development in adolescent children of war veterans with PTSD versus those of non-veterans. *Journal of Research in Medical Sciences*, 9, 33–36.
- Albeck, J.H. (1994). Intergenerational consequences of trauma: Refraining traps in treatment theory-A second generation perspective. In E.B. Williams ve J.F. Sommer, Jr. (Eds.) *Handbook of Post-Traumatic Therapy*, 106-125.
- Akbıyık, D.E., Mendel, E.Ö., Önder, M.E. ve Cording, C. (1999). Almanya’da Yaşayan Türklerde Göçmen Olmanın Depresyon ve Somatik Semptomlar Üzerine Etkisi. *Kriz Dergisi*, 7(2), 25-29.
- Akdeniz, E.B. ve Öz, F. (2009). Koruyucu ruh sağlığı açısından göç ve kadın. *Kriz Dergisi*, 17(1), 27-36.
- Aker, T., Ayata, B., Özeren, M., Buran, B. ve Bay, A. (2002). Zorunlu iç göç: Ruhsal ve toplumsal sonuçları. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 3(2),97-103.
- Aksu, H. ve Sevil, Ü. (2010). Göç ve kadın sağlığı. *Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilimi ve Sanatı Dergisi*, 2 (3), 133-138.
- Amerikan Psikiyatri Birliği. (2013). *DSM-5 Tanı Ölçütleri: Başvuru Elkitabı* (1. baskı). (Çev. Ertuğrul Köroğlu). Ankara: Hekimler Yayın Birliği.

- Aragona, M., Pucci, D., Mazzetti, M., Maisano, B. ve Geraci, S. (2013). Traumatic events, post-migration living difficulties and post-traumatic symptoms in first generation immigrants: a primary care study. *Annali dell'Istituto Superiore di Sanità*, 49(2), 169-175.
- Avato, J., Koettl, J. ve Sabates-Wheeler, R. (2009). Definitions, good practices, and global estimates on the status of social protection for international migrants. *Social Protection Discussion Paper, 0909*.
<http://documents.banquemondiale.org/curated/fr/2009/05/10761136/definitions-good-practices-global-estimates-status-social-protection-international-migrants>
- Babiker, I.E., Cox, J.L. ve Mitter, P. (1980). The measurement of cultural distance and its relationship to medical consultations, symptomatology and examination performance of overseas students at Edinburgh university. *Social Psychiatry* 15(3), 109-116.
- Babaoğlu, A.E. (2007). *Göçmen türk kadınlarının sorunlarının odak grup görüşmesi yöntemi ile belirlenmesi ve psikoeğitimsel modele göre danışmanlık hizmeti verilmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi.
- Badour, C.L. ve Feldner, M.T. (2013). Trauma-related reactivity and regulation of emotion: Associations with posttraumatic stress symptoms. *Journal of Behavior Therapy and Experimental Psychiatry*, 44(1), 69-76.
- Bal, S., Bourdeaudhuij, I., Crombez., G. ve Oost P. (2004). Differences in trauma symptoms and family functioning in intra-and extrafamilial sexually abused adolescents. *Journal of Interpersonal Violence*, 19(1), 108-123.

- Bandura, A. (1977). *Social Learning Theory*. New York: General Learning Press.
- Baracos, H.A. ve Baracos, C.B. (1979). Wounds of the fathers: The next generations of Holocaust victims. *International Review of Psycho-Analysis*, 6(3), 331-340.
- Baracos, H.A. ve Baracos, C.B. (1980). Separation-individuation conflicts in children of Holocaust survivors. *Journal of Contemporary Psychotherapy*, 11(1), 6-14.
- Baranowsky, A.B., Young, M., Johnson-Douglas, S., Williams-Keeler, L. ve McCarrey, M. (1998). PTSD Transmission: A review of secondary traumatization in Holocaust survivor families. *Canadian Psychology*, 39(4), 247-256.
- Bardeen, J.R., Kumpula, M.J. ve Orcutt, H.K. (2013). Emotion regulation difficulties as a prospective predictor of posttraumatic stress symptoms following a mass shooting. *Journal of Anxiety Disorders* 27(2), 188-196.
- Baron, M.R. ve Kenny, D.A. (1986). The moderator-mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(6), 1173-1182.
- Baron, L., Eisman, H., Scuello, M., Veyzer, A. ve Lieberman, M. (1996). Stress resilience, locus of control, and religion in children of Holocaust victims. *The Journal of Psychology* 130(5), 513- 525.

- Basoğlu, M. ve Paker, M. (1995). Severity of trauma as a predictor of long-term psychological status in survivors of torture. *Journal of Anxiety Disorders*, 9(4), 339–350.
- Başak, C. (2011). Mülteciler, Sığınmacılar ve Yasadışı Göçmenler. <http://www.sonsoz.com.tr/>
- Başkak, B., Sayıl, I. ve Özgüven, H.D. (2005). Avrupa’da İntihar Girişiminde Bulunan Türk Göçmenlerin Sosyodemografik Analizi. *Kriz Dergisi*, 13(3), 9-14.
- Batista, E. ve Wiese, P. (2010). Culture and Migration: Psychological Trauma in Children and Adolescents. *Traumatology*, 16(4), 142-152.
- Bayraktar, F. ve Gün, Z. (2008). Türkiye’de iç göçün ergenlerin uyumundaki rolü. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 19(2), 167-176.
- Ben-David, A. (1995). Family functioning and migration: Considerations for practice. *Journal of Sociology and Social Welfare*, 22(1), 121-137.
- Bhugra, D. (2004). Migration and mental health. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 109(4), 243-258.
- Birleşmiş Milletler (BM). 2006. “Trends In Total Migrant Stock: The 2005 Revision”. Economics and Social Affairs, POP/DB/MIG/Rev.2005/Doc.
- Boden, M.T., Westermann, S., Mcrae, K., Kuo, J., Alvarez, J., Kulkarni, M.R., Gross, J.J. Ve Bonn-Miller, M.O. (2013). Emotion regulation and posttraumatic stress disorder: A prospective investigation. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 32(3), 296-314.

- Bonanno, G.A. (2004). Loss, trauma, and human resilience: Have we underestimated the human capacity to thrive after extremely aversive events?. *American Psychologist*, *59*(1), 20-28.
- Bonanno, G.A., Brewin, C.R., Kaniasty, K. ve Greca, A.M.L. (2010). Weighing the costs of disaster: Consequences, risks, and resilience in individuals, families, and communities. *Psychological Science in the Public Interest*, *11*(1), 1-49.
- Boşgelmez, Ş., Aker, T., Köklük, Ö. A. ve Ford, J. D. (2010). Assessment of lifetime history of exposure to traumatic stressors by incarcerated adults with the Turkish version of the Traumatic Events Screening Instrument for Adults (TESI-A): A pilot study. *Journal of Trauma and Dissociation*, *11*(4), 407-423.
- Bowlby, J. (1969). *Attachment and loss: Attachment*. London: Hogarth.
- Braga, L.L., Mello, F. M. ve Fiks, J. P. (2012). Transgenerational transmission of trauma and resilience: A qualitative study with Brazilian offspring of Holocaust survivors. *BMC Psychiatry*, *12*(134). doi:10.1186/1471-244X-12-134
- Breslau, J., Aguilar, G.S., Borges, G., Castilla, P.R.C., Kendler, K.S., Medina, M.E., Su, M. ve Kessler, R.C. (2007). Mental disorders among English-speaking Mexican immigrants to the US compared to a national sample of Mexicans. *Psychiatry Research*, *151*(1- 2), 115-122.
- Breslau, N., Chilcoat, H.D., Kessler, R.C. ve Davis, G.C. (1999). Previous exposure to trauma and PTSD effects of subsequent trauma: Results from

the Detroit Area Survey of Trauma. *American Journal of Psychiatry*, 156(6), 902–907.

Bulut, I. (1993). *Ruh hastalığının aile işlevlerine etkisi*. Ankara: Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Yayınları.

Carswell, K., Blackburn, P. ve Barker, C. (2009). Trauma, Post-Migration Problems and The Psychological Well-being of Refugees and Asylum Seekers. *International Journal of Social Psychiatry*, 57(2), 107-119.

Caselli, L. T. ve Motta, R. W. (1995). The effect of PTSD and combat level on Vietnam veterans' perceptions of child behavior and marital adjustment. *Journal of Clinical Psychology*, 51(1), 4–12.

Cash W.S. ve Moss, A.J. (1972). Optimum recall period for reporting persons injured in motor vehicle accidents. Washington, DC: U.S. Public Health Service.

Chase-Lansdale, P. L., Wakschalag, L. S. ve Brooks-Gunn, J. (1995). A psychological perspective on the development of caring in children and youth: The role of the family. *Journal of Adolescence*, 18(5), 515-556.

Cloitre, M., Miranda, R., Stovall-McClough, K. C. ve Han, H. (2005). Beyond PTSD: Emotion regulation and interpersonal problems as predictors of functional impairment in survivors of childhood abuse. *Behavior Therapy*, 36(2), 119-124.

Cloitre, M., Koenen, K.C., Cohen, L.R. ve Han, H. (2002). Skills training in affective and interpersonal regulation followed by exposure: A phase-

based treatment for PTSD related to childhood abuse. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 70*(5), 1076-1074.

Cole, P. M., Michel, M. K., ve Teti, L. O. D. (1994). The development of emotion regulation and dysregulation: A clinical perspective. *Monographs of the Society for Research in Child Development, 59*(2-3), 73-102.

Conger, R. D. ve Conger, K. J. (2002). Resilience in midwestern families: Selected findings from the first decade of a prospective, longitudinal study. *Journal of Marriage and Family, 64*(2), 361-373.

Conway, M.A. ve Pleydell-Pearse, W.C. (2000). The construction of autobiographical memories in the Self Memory System. *Psychological Review, 107*(2), 261-288.

Crovitz, H.F. ve Schiffman, H. (1974). Frequency of episodic memories as a function of their age. *Bulletin of the Psychodynamic Society, 4*, 517-518.

Çetin, T. (2008). Bulgaristan'daki soydaşlarımızın Türkiye'ye göç etme süreçlerini etkileyen bazı değişkenlerin incelenmesi. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, 8*(1), 55-75.

Çorapçioğlu, A., Yargıç, İ., Geyran, P. ve Kocabaşoğlu, N. (2006). "Olayların Etkisi Ölçeği" (IES-R) Türkçe versiyonunun geçerlilik ve güvenilirliği. *New Symposium Journal, 44*(1), 14-22.

Danieli, Y. (1981). Differing adaptational styles in families of survivors of the Nazi Holocaust: Some implications for treatment. *Children Today, 10*(5), 34-35.

- Danieli Y. (Ed.). (1998). *Intergenerational handbook of multigenerational legacies of trauma*. New York: Plenum Press.
- Dansby, V. S. ve Marinelli, R. P. (1999). Adolescent children of Vietnam combat veteran fathers: A population at risk. *Journal of Adolescence*, 22(3), 329–340.
- Daud, A., Skoglund, E. ve Rydelius P. A. (2005). Children in families of torture victims: Transgenerational transmission of parents' traumatic experiences to their children. *International Journal of Social Welfare*, 14(1), 23–32.
- Davidson, A.C. ve Mellor, D.J. (2001). The adjustment of children of Australian Vietnam veterans: is there evidence for the transgenerational transmission of the effects of war-related trauma? *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry*, 35(3), 345-351.
- Dayioğlu, A. (2005). *Toplama Kampından Meclis'e Bulgaristan'da Türk ve Müslüman Azınlığı*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- De Graaf, T.K. (1998). A family therapeutic approach to transgenerational traumatization. *Family Process*, 37(2), 233-243.
- Dekel, R. ve Goldblatt, H. (2008). Is there intergenerational transmission of trauma? The case of combat veteran's children. *American Journal of Orthopsychiatry*, 78(3), 281–289.
- Dekel, R., Solomon, Z., Elklit, A. ve Ginzburg, K. (2004). World assumptions and combat-related posttraumatic stress disorder. *The Journal of Social Psychology*, 144(4), 407–420.

- Delongis, A., Folkman, S. ve Lazarus R.S. (1988). The impact of the daily stress on health and mood: Psychological and social resources as mediators. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54(3), 486-495.
- Derogatis, L. R. (1993). *BSI Brief Symptom Inventory: Administration, scoring, and procedure manual* (4th Ed.). Minneapolis, MN: National Computer Systems.
- Dion, K.K. (2010). Understanding immigrants' experiences: Reflections on Ken Dion's research contributions. *Journal of Social Issues*, 66(4), 648-652.
- Doğanay, F. (1997). Türkiye'ye Göçmen Olarak Gelenlerin Yerleşimi. Toplum ve Göç, II. Sosyoloji Kongresi Bildirileri, Ankara: DİE Matbaası.
- Drummond, J., Kysela, G. M., McDonald, L. ve Query, B. (2002). The family adaptation model: Examination of dimensions and relations. *Canadian Journal of Nursing Research*, 34(1), 29-46.
- Dunlavy, A.C. (2010). *The Impact Of Acculturation, Trauma, And Post-Migration Stressors On The Mental Health Of African Immigrants And Refugees In Sweden*. Masters thesis, University of Pittsburgh.
- Dunst, C. J., Trivette, C. M. ve Cross, A. H. (1986). Mediating influences of social support: Personal, family, and child outcomes. *American Journal of Mental Deficiency*, 90(4), 403-417.
- Eftekhari, A., Zoellner, L.A. ve Vigil, S.A. (2009). Patterns of emotion regulation and psychopathology. *Anxiety Stress Coping*, 22(5), 571-586.

- Ehring, T. ve Ouack, D. (2010). Emotion regulation difficulties in trauma survivors: the role of trauma type and PTSD symptom severity. *Behavior Therapy*, 41(4), 587-598.
- Ekşi, A. (2002). Sığınmacı ve göçmenlerde psikopatoloji. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 13(3), 215- 221.
- Esses, V. M., Deaux, K. ve Lalonde, R. N. ve Brown, R. (2010). Psychological perspectives on immigration. *Journal of Social Issues*, 66(4), 635-647.
- Evans, L., Cowlishaw, S., Forbes, D., Parslow, R. ve Lewis, V. (2010). Longitudinal analyses of family functioning in veterans and their partners across treatment. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 78(5), 611-622.
- Evans, L., Cowlishaw, S. ve Hopwood, M. (2009). Family functioning predicts outcomes for veterans in treatment for chronic posttraumatic stress disorder. *Journal of Family Psychology*, 23(4), 531-539.
- Fazel, M., Wheeler, J. ve Danesh, J. (2005). Prevalence of serious mental disorder in 7000 refugees resettled in western countries: A systematic review. *Lancet*, 365(9467), 1309-1314.
- Felsen, I. (1998). Transgenerational transmission of effects of the Holocaust: The North American research perspective. In Y. Daniel (Ed.), *International handbook of multigenerational legacies of trauma* (43-68). New York: Plenum.
- Fenta, H., Hyman, I. ve Noh, S. (2004). Determinants of depression among Ethiopian immigrants and refugees in Toronto. *The Journal of Nervous and Mental Disease*, 192(5), 363-372.

- Field, N.P., Om, C. Kim, T. and Vorn, S. (2011). Parental styles in second generation effects of genocide stemming from the Khmer Rouge regime in Cambodia. *Attachment and Human Development, 13*(6), 611–628.
- Figley, C.R. (1993). Coping with stressors on the homefront. *Journal of Social Issues, 49*(4), 51–71.
- Fisher, L. ve Ransom, D.C. (1990). Point and counterpoint person-family transactions: Implications for stress and health. *Family Systems Medicine, 8*(1), 109-122.
- Foster, P.R. (2001). When immigration is trauma: guidelines for the individual and family clinician. *American Journal of Orthopsychiatry, 71*(2), 153-170.
- Frederickson, B. L. (2001). The role of positive emotions in positive psychology. *American Psychologist, 56*(3), 218-226.
- Frewen, P.A. ve Lanius, R. A. (2006). Toward a psychobiology of posttraumatic self-dysregulation: reexperiencing, hyperarousal, dissociation, and emotional numbing. *Annals of the New York Academy of Sciences, 1071*, 110–124.
- Fridman, A., Bakermans K.M.J., Sagi, S.A. ve Van IJzendoorn, M.H. (2011). Coping in old age with extreme childhood trauma: Aging Holocaust survivors and their offspring facing new challenges. *Aging and Mental Health, 15*(2), 232-242.
- Frijda, N. H. (1988). The laws of emotion. *American Psychologist, 43*(5), 349-358.
- Gardner, D.L., Huber, C.H., Steiner, R., Vazquez L.A. ve Savage T.A. (2008). The development and validation of the Inventory of Family Protective Factors: A

- brief assessment for family counseling. *The Family Journal: Counseling And Therapy For Couples And Families* 16(2), 107-117.
- Garnefski, N. ve Kraaij, V. (2006). Cognitive emotion regulation questionnaire-development of a short 18-item version (CERQ-short). *Personality and Individual Differences*, 41, 1045-1053.
- Giladi, L. ve Bell, T.S. (2013). Protective factors for intergenerational transmission of trauma among second and third generation Holocaust survivors. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice and Policy*. 5(4), 384-391.
- Goodyer, I.M., Herbert, J., Tamplin, A., Secher, S.M. ve Pearson, J. (1997). Short-term outcome of major depression: Life events, family dysfunction, and friendship difficulties as predictors of persistent disorder. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 36(4), 474-480.
- Gökler, I. ve Köksal, S. (2010). Ailedeki Koruyucu Etkenler Ölçeği Türkçe formunun geçerlik ve güvenilirliği. *Yayınlanmamış Çalışma*.
- Gratz, K. L. ve Roemer, L. (2004). Multidimensional assessment of emotion regulation and dysregulation: Development, factor structure, and initial validation of the Difficulties in Emotion Regulation Scale. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment*, 26(1), 41-54.
- Grills-Taquechel, A.E., Littleton, H.L. ve Axsom, D. (2011). Social support, world assumption, and exposureas predictors anxiety and quality of life following a mass trauma. *Journal of Anxiety Disorders*, 25(4), 498-506.
- Gross, J. J. (2001). Emotion regulation in adulthood: Timing is everything. *Current Directions in Psychological Science*, 10(6), 214-219.

- Gross, J. J. (1998a). Antecedent- and response-focused emotion regulation: Divergent consequences for experience, expression, and physiology. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74(1), 224–237.
- Gross, J. J. (1998b). The emerging field of emotion regulation: An integrative review. *Review of General Psychology*, 2(3), 271–299.
- Gross, J. J. ve Munoz, R. F. (1995). Emotion regulation and mental health. *Clinical Psychology: Science and Practice*, 2(2), 151-164.
- Gülşen, C., Knipscheer, J. ve Kleber, R. (2010). The impact of forced migration on mental health: A comparative study on posttraumatic stress among internally displaced and externally migrated Kurdish women. *Traumatology*, 16(4), 109–116.
- Gündüz, A.O. (2013). Bulgaristan'dan Türkiye'ye Türk göçü (1989 Örneği). *Kırklareli Üniversitesi Balkan Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi*. <http://kirkbal.kirklareli.edu.tr/0144152275/arastirma-yazilari.html>
- Heptinstall, E., Sethna, V. ve Taylor, E. (2004). PTSD and depression in refugee children: Associations with pre-migration trauma and post-migration stress. *European Child and Adolescent Psychiatry*, 13(6), 373-380.
- Hertz, D.G. (1997). Psychological and psychosocial adjustment of migrants: Families in a changing environment. *Psychological Aspects of Geographical Moves* (1. Baskı) içinde (147-161). Tilburg: Tilburg University Press.
- Hertz, D.G. (1982). Arrival and departure: Theoretical considerations and clinical observations on migrants and immigrants. *Psychiatric Journal of the University of Ottawa*, 6(4), 234-238.

- Hetzl-Riggin, M. D. ve Roby, R. P. (2013). Trauma type and gender effects on PTSD, general distress, and peritraumatic dissociation. *Journal of Loss and Trauma, 18*(1), 41–53.
- Holahan, C.J., Moos, R.H., Holahan, C.K., Brennan P.L. ve Schutte, K.K. (2005). Stress generation, avoidance coping, and depressive symptoms: A 10-year model. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 73*(4), 658-666.
- Holahan, C. J. ve Moos, R. H. (1991). Life stressors, personal and social resources, and depression: A 4-year structural model. *Journal of Abnormal Psychology, 100*(1), 31-38.
- Horowitz, M., Wilner, N. ve Alvarez, W. (1979). Impact of Events Scale: A measure of subjective stress. *Psychosomatic Medicine, 41*(3), 209-218.
- Hovey J.D. ve King, C.A. (1996). Acculturative stress, depression and suicidal ideation among immigrant and second generation Latino adolescents. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry, 35*(9), 1183-1192.
- Howard, M. ve Hodes, M. (2000). Psychopathology, adversity and service utilization of young refugees. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry, 39*(3), 368-777.
- Hussain, D.ve Bhushan, B. (2011). Posttraumatic stress and growth among Tibetan refugees: The mediating role of cognitive coping strategies. *Journal of Clinical Psychology, 67*(7), 720-735.
- Idris, A. (2012). Malaysia and forced migration. *Intellectual Discourse, 20*(1), 31-54.

- İçduygu, A. ve Ünalın, T. (1998). Türkiye'de iç göç sorunsal alanları ve araştırma yöntemleri. Türkiye'de İç Göç Konferansı, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 38-54.
- Işıkli, S. (2006). *Travma sonrası stres belirtileri olan bireylerde olaya ilişkin dikkat yanlılığı, ayrışma düzeyi ve çalışma belleği uzamı arasındaki ilişkiler*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi Psikoloji Bölümü, Ankara.
- Janoff- Bulman, R. (1992). *Our fundamental assumptions: Shattered assumption*. NewYork: The free Pres.
- Janoff- Bulman, R. (1989). Assumptive worlds and the stress of traumatic events: Applications of the shema construct. *Social Cognition*, 7(2), 113-136.
- Jordan, B. K., Marmar, C. R., Fairbank, J. A., Schlenger, W. E., Kulka, R. A., Hough, R. L. ve Weiss, D. S. (1992). Problems in families of male Vietnam veterans with posttraumatic stress disorder. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 60(6), 916-926.
- Kahane, N.M. C. (2011). *Exploring intergenerational transmission of trauma in third generation Holocaust survivors*. Doctorate in Social Work (DSW) Dissertation. University of Pennsylvania.

- Kaitz, M., Levy, M., Ebstein, R., Faraone S.V. ve Mankuta, D. (2009). The intergenerational effects of trauma from terror: A real possibility. *Infant Mental Health Journal*, 30(2), 158-179.
- Kapçı, E.G. ve Hamamcı, Z. (2010). Aile İşlevi İle Psikolojik Belirtiler Arasındaki İlişki: Erken Dönem Uyum Bozucu Şemaların Rolü. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 13, 127-136.
- Karanci, N.A., Alkan, N., Aksit, B., Sucuoglu, H. ve Balta, E. (1999). Gender differences in psychological distress, coping, social support and related variables following the 1995 Dinar (Turkey) earthquake. *North American Journal of Psychology*, 1(2), 189-204.
- Kayapınar, A. (2003). Türkiye-Bulgaristan İlişkilerinin Bulgaristan'daki Türkler Açısından Değerlendirilmesi. *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 2, 201-220.
- Kellermann, N. P. F. (2001a). Psychopathology in children of Holocaust survivors: A review of the research literature. *Israel Journal of Psychiatry and Related Sciences*, 38(1), 36-46.
- Kellermann, N. P. F. (2001b). Transmission of Holocaust trauma – An integrative view. *Israel Journal of Psychiatry*, 64(3), 256-267.
- Kellermann, N. P. F. (1999). Diagnosis of Holocaust survivors and their children. *Israel Journal of Psychiatry and Related Sciences*, 36(1), 56-65.
- Kesebir, S. (2011). Zorunlu göçte psikopatoloji: Üç kuşak arasında karşılaştırma. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 12(1), 1-6.
- Kira, I. A. (2001). Taxonomy of trauma and trauma assessment. *Traumatology*, 7(2), 73-86.

- Klein, P.F. (1988). Dominant attitudes of adult children of Holocaust survivors toward their parents. In J.P. Wilson ve B. Kahana, (Eds.). *Human adaptation to extreme stress*, New York: Plenum, 193-217.
- Kocabaşoğlu, M. ve Uludüz, D.U. (2000). Immigration and sociopsychological problems. *Yeni Symposium*, 38(4), 174-176.
- Kolukırık, S. (2006). Bulgaristan'dan göç eden Türk göçmenlerin dayanışma ve örgütlenme biçimleri: İzmir örneği. *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 30(1), 1-13.
- Kristel, A.B. (2000). *Psychology of the refugee, the immigrant and their children: Development of a conceptual framework and application to psychotherapeutic and related support work*. Masters thesis. Department of Psychology University of Lund Sweden.
- Lazarus, R.S. ve Folkman, S. (1984). *Stress, Appraisal, and Coping*. USA: Springer Publishing.
- Levin, C., Ilgen, M. ve Moos, R. (2007). Avoidance coping strategies moderate the relationship between self-efficacy and 5-year alcohol treatment outcomes. *Psychology of Addictive Behaviors*, 21(1), 108-113.
- Lewis, F. M. (2004). Family focused oncology nursing research. *Oncology Nursing Forum*, 31(2), 288-292.
- Lie, B. (2002). A 3-year follow-up study of psychosocial functioning and general symptoms in settled refugees. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 106(6), 415-425.

- Lilly, M.M. ve Pierce, H. (2013). PTSD and depressive symptoms in 911 telecommunicators: The role of peritraumatic distress and world assumptions in predicting risk. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*, 5(2), 135-141.
- Litz, B.T., Orsillo, S.M., Kaloupek, D. ve Weathers, F. (2000). Emotional processing in posttraumatic stress disorder. *Journal of Abnormal Psychology* 109 (1), 26-39. doi: 10.1037/0021-843X.109.1.26
- Loizos, P. (2007). "Generations" in forced migration: Towards greater clarity. *Journal of Refugee Studies*, 20(2), 193-209.
- Luthar, S., Cicchetti, D. ve Becker, R. (2000). The construct of resilience: A critical evaluation and guidelines for future work. *Child Development*, 71(3), 543-562.
- Masten, A. S. (2001). Ordinary magic resilience processes in development. *American Psychologist*, 56(3), 227-238.
- Masten, A. S. ve Reed, M. J. (2005). Resilience in development. In C. R. Snyder ve S. J. Lopez (Eds.), *Handbook of positive psychology* (74-88). New York: Oxford University Press.
- Matheson, K., Jorden, S. ve Anisman, H. (2008). Relations between trauma experiences and psychological, physical and neuroendocrine functioning among Somali refugees: Mediating role of coping with acculturation stressors. *Journal of Immigrant and Minority Health*, 10(4), 291-304.

- McCubbin, H. I., McCubbin, M. A., Thompson, A. I., Han, S. Y. ve Allen, C. T. (1997). Families under stress: What makes them resilient? *Journal of Family and Consumer Sciences*, 89(3), 2-11.
- McDonald, L., Kysela, G., Drummond, J., Martin, C. ve Wiles, W. (1997). Assessment of the clinical utility of a family adaptation model. *Journal of Family Studies*, 3(1), 47-65.
- Miller, I. W., Ryan, C. E., Keitner, G. I., Bishop, D. S. ve Epstein, N. B. (2000). The McMaster approach to families: Theory, assessment, treatment, and research. *Journal of Family Therapy*, 22(2), 168-189.
- Miltiades, H.B. (2002). The social and psychological effect of an adult child's emigration on non-immigrant Asian Indian elderly parents. *Journal of Cross-Cultural Gerontology*, 17(1), 33-55.
- Minuchin, S. (1974). *Families and Family Therapy*. Cambridge: Harvard University Press.
- Motta, R.W., Joseph, J.M., Rose, R.D., Suozzi, J.M. ve Leiderman L.J. (1997). Secondary trauma: assessing inter-generational transmission of war experiences with a modified Stroop procedure. *Journal of Clinical Psychology*, 53(8), 895-903.
- Murphy, H.B.M. (1977). Migration, culture and mental health. *Psychological Medicine*, 7(4), 677- 684.
- Nadler, A., Kav-Venaki S. ve Gleitman, B. (1985). Transgenerational effects of the Holocaust: Externalization of aggression in second generation of Holocaust survivors. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 53(3), 365-369.

- Neuner, F., Schauer, M., Karunakara, U., Klaschik, C., Robert, C. ve Elbert, T. (2004). Psychological trauma and evidence for enhanced vulnerability for posttraumatic stress disorder through previous trauma among West Nile refugees. *BMC Psychiatry*, 4 (34). doi:10.1186/1471-244X-4-34
- Oldham, J.M. ve Riba, M.B. (Eds). (1995). *Issues in the assessment and diagnosis of culturally diverse individuals*. Review of Psychiatry. American Psychiatric Press.
- Olson, D. H. (2000). Circumplex model of marital and family systems. *Journal of Family Therapy*, 22(2), 144-167.
- Özay, S. (2011). *1989 Bulgaristan'dan zorunlu göçün etkilerinin Bursa yerel basını örneğinde incelenmesi*. (Yayınlanmamış doktora tezi). MÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Özlem, K. (2005). Bulgaristan Türklerinin Tarihsel Perspektifinin İncelenmesi, <http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat1=2&yazi=431>
- Özüorçun, N. ve Karancı, N. (2013). *Intergenerational transmission of maternal traumatic experiences to their children's well-being among Turkish Cypriots: Mediator role of parenting styles*. (Yayınlanmamış doktora tezi). ODTÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Palgi, Y., Shrira, A. ve Ben-Ezra, M. (2011). World assumptions and psychological functioning among ultraorthodox and secular Holocaust survivors. *Traumatology*, 17(1), 14-21.

- Penley, J.A., Tomaka, J., Wiebe ve J.S. (2002). The association of coping to physical and psychological health outcomes: A meta-analytic review. *Journal of Behavioral Medicine*, 25(6), 551–603.
- Pernice, R. ve Brook, J. (1994). Relationship of migrant status (refugee or immigrant) to mental health. *International Journal of Social Psychiatry*, 40(3), 177-188.
- Pietrzak, R. H. ve Cook, J. M. (2013). Psychological resilience in older U.S. veterans: Results from the national health and resilience in veterans study. *Depression and Anxiety*, 30(5), 432-443.
- Pine, D.S., Costello, J., ve Masten, A. (2005). Trauma, proximity, and developmental psychopathology: The effects of war and terrorism on children. *Neuropsychopharmacology*, 30(10), 1781–1792.
- Porter, M. ve Haslam, N. (2005). Predisplacement and postdisplacement factors associated with mental health of refugees and internally displaced persons: a meta-analysis. *JAMA*, 294(5), 602-612.
- Poulton, H. (1993). Balkanlar: Çatışan azınlıklar çatışan devletler. Sarmal Yayınevi. İstanbul.
- Ritsner, M., Modai, I. ve Ponizovsky A. (2000). The stress-support patterns and psychological distress of immigrants. *Stress Medicine*, 16(3),139-147.
- Rosenheck, R. ve Nathan, P. (1985). Secondary traumatization in the children of Vietnam veterans with post-traumatic stress disorder. *Hospital and Community Psychiatry*, 36, 538–539.

- Rosenheck, R. ve Fontana, A. (1998). Transgenerational effects of abusive violence on the children of Vietnam combat veterans. *Journal of Traumatic Stress*, 11(4), 731-742.
- Rugancı, R. N. ve Gençöz (2010). Psychometric properties of a Turkish version of the difficulties in emotion regulation scale. *Journal of Clinical Psychology* 66(4), 442-455.
- Ruppert, F. (2011). *Travma, Bağlanma ve Aile Konstelasyonları Ruhun Yaralarını Anlamak ve İyileştirmek*. (F. Zengin, çev.). İstanbul: Kaknüs Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 2008).
- Sagi, S.A., Van IJzendoorn, M.H., ve Bakermans, K.M.J. (2008). Does intergenerational transmission of trauma skip a generation? No meta-analytic evidence for tertiary traumatization with third generation of Holocaust survivors. *Attachment and Human Development*, 10(2), 105-121.
- Samarasinghe, K. ve Arvidsson, B. (2002). 'It is a different war to fight here in Sweden' the impact of involuntary migration on the health of refugee families in transition. *Scandinavian Journal of Caring Sciences*, 16(3), 292-301.
- Sarp, N. ve Tosun, A. (2011). Duygu ve otobiyografik bellek. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry*, 3(3), 446-465.
- Schacter, D.L. (2010). *Belleğin İzinde*. (E.Özgül, çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları (Orijinal Çalışma Basım Tarihi 1996).

- Scharf, M. (2007). Long-term effects of trauma: Psychosocial functioning of the second and third generation of Holocaust survivors. *Development and Psychopathology, 19*(2), 603 -622.
- Schwartz, S., Dohrenwend, B.P. ve Levav, I. (1994). Nongenetic familial transmission of psychiatric disorders? Evidence from children of Holocaust survivors. *Journal of Health and Social Behaviour, 35*(4), 385-402.
- Schweitzer, R., Melville, F., Steel, Z. ve Lacherez, P. (2006). Trauma, post-migration living difficulties, and social support as predictors of psychological adjustment in resettled Sudanese refugees. *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry, 40*(2), 179–187.
- Schwerdtfeger, K. L., Larzelere, R. E., Werner, D., Peters, C. ve Oliver, M. (2013). Intergenerational transmission of trauma: The mediating role of parenting styles on Toddlers' DSM-related symptoms. *Journal of Aggression, Maltreatment and Trauma, 22*(2), 211–229.
- Segal, U. A. ve Mayadas, N. S. (2005). Assessment of issues facing immigrant and refugee families. *Child Welfare League of America, 84*(5), 563-583.
- Servan, S.D., Le, L.B. ve Birmaher, B. (1998). Prevalence of posttraumatic stress disorder and major depressive disorder in Tibetan refugee children. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry, 37*(8), 874-879.
- Shalev, A. Y., Peri, T., Canetti, L. ve Scheiber, S. (1996). Predictors of posttraumatic stress disorder in injured trauma survivors: A prospective study. *American Journal of Psychiatry, 153*(2), 219-225.

- Shek, D.T. (2002). Family functioning and psychological well-being, school adjustment, and problem behavior in chinese adolescents with and without economic disadvantage. *The Journal of Genetic Psychology: Research and Theory on Human Development* 163(4), 497-502.
- Shek, D. T. (1997a). The relation of family functioning to adolescent psychological well-being, school adjustment, and problem behavior. *The Journal of Genetic Psychology*, 158(4), 467-479.
- Shek, D.T. (1997b). Family environment and adolescent psychological well-being, school adjustment, and problem behavior: a pioneer study in a Chinese context. *The Journal of Genetic Psychology*, 158(1), 113-128.
- Shepherd L. ve Wild J. (2014). Emotion regulation, pysical arousal and PTSD symptoms in trauma-exposed individuals. *Journal of Behavior Therapy and Experimental Psychiatry*, 45(3), 360-367.
- Sır, A., Bayram, Y. ve Özkan, M. (1998a). Zoraki iç göçün ruh sağlığına etkileri üzerine bir ön çalışma. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 2, 83-88.
- Sır, A., Bayram, Y. ve Özkan, M. (1998b). Zorunlu iç göç yaşamış bir grupta travma sonrası stres bozukluğu üzerine ön çalışma. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 9(3), 173-180.
- Sigal, J.J., Silver, D., Rakoff, V. ve Ellin B. (1973). Some second-generation effects of survival of the Nazi persecution. *American Journal of Orthopsychiatry*, 43(3), 320-327.
- Silove, D., Sinnerbrink, I., Field A. ve Manicavasagar, V. ve Steel, Z. (1997). Anxiety, depression and PTSD in asylum-seekers: associations with pre-

migration trauma and post-migration stressors. *The British Journal of Psychiatry*, 170, 351-357.

Silove, D., Steel, Z., McGorry, P. ve Mohan, P. (1998). Trauma exposure, postmigration stressors, and symptoms of anxiety, depression and post-traumatic stress in Tamil asylum-seekers: comparison with refugees and immigrants. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 97(3), 175-181.

Simich, L., Hamilton, H. ve Baya, B. K. (2006). Mental distress, economic hardship and expectations of life in Canada among Sudanese newcomers. *Transcult Psychiatry*, 43(3), 418-444.

Skinner, H., Steinhauer, P. ve Sitarenios, G. (2000). Family assessment measure (FAM) and process model of family functioning. *Journal of Family Therapy*, 22(2), 190-210.

Solomon, Z., Kotler, M., ve Mikulincer, M. (1988). Combat-related posttraumatic stress disorder among second- generation Holocaust survivors: Preliminary findings. *American Journal of Psychiatry*, 145(7), 865-868.

Sondergaard, H. P., Ekblad, S. ve Theorell, T. (2003). Screening for post-traumatic stress disorder among refugees in Stockholm. *Nordic Journal of Psychiatry*, 57(3), 185-189.

Sourander, A. (2003). Refugee families during asylum seeking. *Nordic Journal of Psychiatry*, 57(3), 203- 207.

Souzzia, J. M. ve , R. (2004). The relationship between combat exposure and the transfer of trauma-like symptoms to offspring of veterans. *Traumatology*, 10(1), 17-37.

- Steel, Z., Silove, D., Phan, T. ve Bauman A. (2002). Long-term effect of psychological trauma on the mental health of Vietnamese refugees resettled in Australia: a population-based study. *Lancet*, 360(9339),1056–1062.
- Suriye’den Türkiye’ye Nüfus Hareketleri Kardeş Topraklarındaki Misafirlik (2014). Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) Raporu. Ankara.
- Sutherland, K. ve Bryant, R.A. (2008). Autobiographical memory and the self-memory system in posttraumatic stress disorder. *Journal of Anxiety Disorders*, 22(3), 555-560.
- Şahin, N.H., Batıgün, A.D. ve Uğurtaş, S. (2002). Kısa Semptom Envanteri (KSE): Ergenler için kullanımının geçerlik, güvenilirlik ve faktör yapısı. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 13(2), 125-135.
- Şahin, B. (2000). Almanya’daki Türk göçmenlerin sosyal entegrasyonunun kuşaklar arası karşılaştırması: Kültürleşme. *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 55, 103-134.
- Şahin, N.H. ve Durak, A. (1994). Kısa Semptom Envanteri’nin Türk gençleri için uyarlanması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 9(31), 44-56.
- Tedeschi, R.G. ve Calhoun, L.G. (2004). Posttraumatic Growth: Conceptual Foundation and Empirical Evidence. *Psychological Inquiry*, 15(1), 1-18.
- Teodorescu, D.S., Siqveland, J., Heir, T., Hauff, E., Wentzel, L.T. ve Lars L. (2012). Posttraumatic growth, depressive symptoms, posttraumatic stress symptoms, post-migration stressors and quality of life in multi-traumatized

psychiatric outpatients with a refugee background in Norway. *Health and Quality of Life Outcomes*, 10(84). <http://www.hqlo.com/content/10/1/84>

Thayer, R. E., Newman, J. R. ve McClain, T.M. (1994). Self-regulation of mood: Strategies for changing a bad mood, raising energy, and reducing tension. *Journal of Personality and Social Psychology*, 67(5), 910-925.

Thompson, R. A. (1994). Emotion Regulation: A Theme in Search of Definition. *Monographs of the Society for Research in Child Development*. 59(2-3), 25-52.

Thompson, R. A. (1991). Emotional regulation and emotional development. *Educational Psychology Review*, 3(4), 269-307.

Toole, M. ve Waldman, M.D. (1993). Refugees and displaced persons. *JAMA*, 270(5), 600-605.

Topçu, S. ve Beşer, A. (2006). Göç ve Sağlık. *C.Ü. Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi* 10(3), 37-42.

Tull, M. T., Barrett, H. M., McMillan, E. S. ve Roemer, L. (2007). A preliminary investigation of the relationship between emotion regulation difficulties and posttraumatic stress symptoms. *Behavior Therapy*, 38(3), 303–313.

Türkaslan, N. (1996). Bursa'da Meskûn Bulgaristan Göçmenlerinin Ekonomik Durumları Üzerine Bir İnceleme.

http://mighealth.net/tr/images/8/...Bursa'da_göçmenlerineekonomik_durumları.rtf.

Türk Dil Kurumu (2014). Güncel Türkçe Sözlük.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.51f168e698d184.77722475

Uluocak, G. (2009). İç göç yaşamış ve yaşamamış çocukların okulda uyumu, *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, (26), 35-44.

Updegraff J.A. ve Marshall G.N. (2005). Predictors of perceived growth following direct exposure to community violence. *Journal of Social Clinical Psychology*, 24(4), 538-560.

Van IJzendoorn, M.H, Bakermans, K.M.J. ve Sagi, S.A. (2003). Are children of Holocaust survivors less well-adapted? A meta-analytic investigation of secondary traumatization. *Journal of Traumatic Stress*, 16(5), 459-469.

Vogel, M.L. (1994). Gender as a factor in the transgenerational transmission of trauma. *Women and Therapy*, 15, 33-47.

Walsh, F. (2003). Family resilience: A framework for clinical practice. *Family Process*, 42(1), 1-18.

Weiss, M. ve Weiss, S. (2000). Second generation to Holocaust survivors: Enhanced differentiation of trauma transmission. *American Journal of Psychotherapy*, 54(3), 372-385.

Weiss, D. ve Marmar, C. (1997). The Impact of Event Scale - Revised. In. J. Wilson, T.M. Keane (Eds.), *Assessing Psychological Trauma and PTSD*. (399-411). New York: Guilford.

- Weiss, D., Marmar, C., Metzler, T. ve Ronfeldt, H. (1995). Predicting symptomatic distress in emergency services personnel. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 63*(3), 361-368.
- Werner E. E. ve Gross, J. J. (2010). Models of Emotion Regulation. A. Kring, D.M. Sloan ve D. Sloan. (Eds.). (2010). *Emotion regulation and psychopathology*. Newyork: Guilford Press.
- Westerink, J. ve Giarratano, L. (1999). The impact of posttraumatic stress disorder on partners and children of Australian Vietnam veterans. *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry, 33*(6), 841–847.
- Williams, J.M., Barnhofer, T., Crane, C., Herman, D., Raes, F., Watkins, E. ve Dalglis, T. (2007). Autobiographical memory specificity and emotional disorder. *Psychological Bulletin, 133*(1), 122-148.
- Yehuda, R., Halligan, S.L. ve Grossman, R. (2001). Childhood trauma and risk for PTSD: Relationship to intergenerational effects of trauma, parental PTSD, and cortisol excretion. *Developmental Psychopathology, 13*(3), 733–753.
- Yehuda, R., Schmeidler, J., Giller, E.L., Siever, L.J. ve Binder B.K. (1998a). Relationship between posttraumatic stress disorder characteristics of Holocaust survivors and their adult offspring. *The American Journal of Psychiatry, 155*(6), 841-843.
- Yehuda, R., Schmeidler, J., Wainberg, M., Binder, B.K. ve Duvdevani, T. (1998b). Vulnerability to posttraumatic stress disorder in adult offspring of Holocaust survivors. *The American Journal of Psychiatry, 155*(9), 1163-1171.

- Yılmaz, B. (2008). Dünyaya İlişkin Varsayımlar Ölçeği geçerlik güvenirlik çalışması: Ön çalışma. *Türk Psikoloji Yazıları*, 11(21), 41-51.
- Yılmaz, B. ve Şahin, N.H. (2007). Arama Kurtarma Çalışanlarında Travma Sonrası Stres Belirtileri ve Travma Sonrası Büyüme. *Türk Psikoloji Dergisi*, 22(59), 119-133.
- Yılmaz, T. T. (2005). *Göçün kadın yaşamı üzerindeki etkileri*. Yüksek Lisans Tezi. Yüzüncü Yıl Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Young, A.C.D., Kenardy, J.A. ve Cobham, V.E. (2011). Trauma in early childhood: A neglected population. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 14, 231-250.
- Young, J. E., Klosko, J. S. ve Weishaar, M. (2003). *Schema Therapy: A Practitioner's Guide*. New York: Guilford Publications.
- Yurtbay, T., Alyanak, B., Abali, O., Kaynak, N. ve Durukan, M. (2003). The Psychological Effects of Forced Emigration on Muslim Albanian Children and Adolescents. *Community Mental Health Journal*, 39(3), 203-212.
- Zafer, Z. (2010). Bulgaristan Türklerinin 1984-1989 Eritme Politikasına Karşı Direnişi. *Akademik Bakış*, 3(6), 27-44.
- Zilberfein, F. (1996). Children of Holocaust survivors: Separation obstacles, attachments and anxiety. *Social Work in Health Care*, 23(3), 35-55.

EKLER

EK 1. Bilgilendirilmiş Gönüllü Olur Formu

Bu araştırma, Bulgaristan göçünün, bu yaşantıyı yaşamış bireyler ve onların çocukları üzerindeki uzun dönemli etkilerini, bazı psikolojik değişkenler açısından incelemeye yönelik olarak tasarlanmıştır. Araştırmanın sonuçları, benzer yaşantıları olan bireylerin sorunlarının ele alınmasına ışık tutacaktır.

Çalışma, Ankara Üniversitesi Psikoloji Bölümü'nden bir öğretim üyesi ve bir yüksek lisans öğrencisi tarafından yürütülmektedir.

Araştırmaya katılım tamamen gönüllülüğe dayalıdır. Katılmayı reddetme ya da formu doldurmaya başlayıp daha sonra vazgeçme hakkınız vardır.

Araştırmaya katılmanız durumunda, size verilen formdaki soruları yanıtlamanız gerekmektedir. Bunun için en fazla 30 dakikanızı ayırmanız yeterli olacaktır. Bu soruları yanıtlamak size herhangi bir fiziksel ya da duygusal rahatsızlık yaşatmayacaktır.

Formda kimliğinize ilişkin herhangi bir bilgi sorulmamaktadır. Doldurduktan sonra geri vereceğiniz formun size ait olduğunu araştırmacılar da dâhil olmak üzere kimse bilmeyecektir.

Doç. Dr. Banu Yılmaz

Uygulamalı Psikoloji Öğrencisi Ayla Hocaoğlu

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Psikoloji Bölümü

İletişim için: ayla_hocaoglu@hotmail.com

Katılımcının Beyanı

Ankara Üniversitesi Psikoloji Bölümü Öğretim Üyesi Doç. Dr. Banu Yılmaz ve Uygulamalı Psikoloji yüksek lisans öğrencisi Ayla Hocaoğlu tarafından yapılacak "Son Dönem Bulgaristan Göçünü Yaşayan Yetişkinlerde Travmanın Etkilerinin Sonraki Kuşağa Aktarımı: Duygu Düzenleme Güçlüğü ve Aile İşlevselliğinin Rolü" başlıklı çalışma hakkında yeterli düzeyde bilgi aldım. Araştırmaya katılarak formdaki soruları yanıtlarsam, bana ait bilgilerin gizliliğine özen ve saygı ile yaklaşılacağı konusunda bana güvence verildi.

Çalışmaya katılmayı kabul ediyorum () (Çalışmaya katılmayı kabul ediyorsanız, lütfen parantez içine bir işaret koyunuz. Katılmak istemiyorsanız formu iade ediniz.)

EK 2. Bilgi Formu

Bilgi Formu

1. Yaş:
2. Eğitim: Okuryazar İlkokul mezunu Ortaokul mezunu
Lise mezunu Yüksek Okul Mezunu Üniversite ya da lisansüstü mezunu
3. Meslek:
4. Medeni durum: Evli Bekâr Boşanmış Eşini kaybetmiş
5. Göç sırasındaki medeni durum: Evli Bekâr Boşanmış Eşini kaybetmiş
6. Çocuk sayısı:
7. Aylık geliriniz (.....TL) (Evinize maaş ya da kira geliri vb. olarak bir ayda giren toplam para miktarı)
8. Türkiye'ye göç ettikten sonra yaşadığınız ilk şehir:
9. Şu anda yaşamakta olduğunuz şehir:
10. Herhangi bir bedensel hastalığınız var mı? Evet Hayır
Evetse belirtiniz
11. Daha önce psikiyatrik tedavi gördünüz mü? Evet Hayır
Evetse belirtiniz.....
12. Türkiye'ye göç ettikten sonra ülke değiştirme girişiminiz oldu mu?
Evet Hayır
13. Türkiye dışında bir ülkede yaşamak ister miydiniz?
Evet Hayır
14. Çocuklarınızın başka bir ülkede yaşamasını ister misiniz?
Evet Hayır
15. Çocuklarınızın başka bir ülkede yaşaması ile ilgili girişiminiz oldu mu?
Evet Hayır
16. Türkiye'ye geldiğiniz ilk dönemlerde, yeni bir ülkede ve kültürde yaşamaktan dolayı uyum sorunlarınız oldu mu? Evet Hayır
Lütfen açıklayınız (hangi açılardan –örneğin; yasal haklar, dil, çevre- uyum güçlükleri yaşadınız?):
.....
.....
.....

EK 3. Travmaya Maruziyet Ölçeği

TMÖ

Aşağıda, zor bir olay sırasında insanların yaşayabileceği bazı güçlükler ifade edilmektedir. Siz de, 1989 yılındaki göçün hemen öncesinde, göç sırasında ve Türkiye'ye gelişinizin ardından yaşadıklarınızı düşünerek, her bir maddede ifade edilen yaşantıyı kendiniz için değerlendiriniz. Lütfen, belirtilen durumu yaşadıysanız “yaşadım” ifadesinin yanındaki kutucuğu işaretleyiniz; sonra da, yaşadığınız deneyimin sizi hiç etkilemediğini/rahatsız etmediğini düşünüyorsanız 1’i; biraz etkilediğini düşünüyorsanız 2’yi; orta derecede etkilediğini düşünüyorsanız 3’ü; epey etkilediğini düşünüyorsanız 4’ü; çok fazla etkilediğini düşünüyorsanız 5’i daire içine alınız. Eğer belirtilen durumu yaşamadıysanız, “yaşamadım” ifadesinin yanındaki kutucuğu işaretlemeniz yeterli olacaktır.

1. Şiddete, baskıya ve/veya tacize maruz kalmak (örneğin, dininizin gereklerini uygulayamamak, ana dilinizi konuşamamak, isimlerinizin değiştirilmesi, sosyal destek sistemlerinden - kamu hizmetlerinden yararlanamamak gibi)
Yaşamadım ☐
Yaşadım ☐ Ne kadar etkiledi? 1 (Hiç) 2 (Biraz) 3 (Orta) 4 (Epey) 5 (Çok Fazla)
2. İnsanların öldürülmesine tanıklık etmek
Yaşamadım ☐
Yaşadım ☐ Ne kadar etkiledi? 1 (Hiç) 2 (Biraz) 3 (Orta) 4 (Epey) 5 (Çok Fazla)
3. Hayatınızın tehlikede olduğunu düşünmek
Yaşamadım ☐
Yaşadım ☐ Ne kadar etkiledi? 1 (Hiç) 2 (Biraz) 3 (Orta) 4 (Epey) 5 (Çok Fazla)
4. Korku veya dehşet duygusu yaşamak
Yaşamadım ☐
Yaşadım ☐ Ne kadar etkiledi? 1 (Hiç) 2 (Biraz) 3 (Orta) 4 (Epey) 5 (Çok Fazla)
5. Başka bir kişinin hayatının tehlikede olduğunu düşünmek
Yaşamadım ☐
Yaşadım ☐ Ne kadar etkiledi? 1 (Hiç) 2 (Biraz) 3 (Orta) 4 (Epey) 5 (Çok Fazla)
6. Ekonomik güçlük ve mahrumiyetler (barınak, yiyecek, giyecek vs) yaşamak
Yaşamadım ☐

Yaşadım ☐	Ne kadar etkiledi? 1 (Hiç) 2 (Biraz) 3 (Orta) 4 (Epey) 5 (Çok Fazla)
7. Aile dışından birinin şiddete, baskıya ve/veya tacize maruz kaldığına tanıklık etmek	
Yaşamadım ☐	
Yaşadım ☐	Ne kadar etkiledi? 1 (Hiç) 2 (Biraz) 3 (Orta) 4 (Epey) 5 (Çok Fazla)
8. Aileden birinin ölmesi	
Yaşamadım ☐	
Yaşadım ☐	Ne kadar etkiledi? 1 (Hiç) 2 (Biraz) 3 (Orta) 4 (Epey) 5 (Çok Fazla)
9. Tanıdığınız birinin kayıp olması ve ondan haber alınamaması	
Yaşamadım ☐	
Yaşadım ☐	Ne kadar etkiledi? 1 (Hiç) 2 (Biraz) 3 (Orta) 4 (Epey) 5 (Çok Fazla)
10. Yaşananlardan dolayı eskiden sahip olduğunuz bazı kıymetli şeyleri kaybetmek (sağlıklı bir beden, mücevher, araba, ev, para, ...vs)	
Yaşamadım ☐	
Yaşadım ☐	Ne kadar etkiledi? 1 (Hiç) 2 (Biraz) 3 (Orta) 4 (Epey) 5 (Çok Fazla)
11. Kendinizi çaresiz hissetmek	
Yaşamadım ☐	
Yaşadım ☐	Ne kadar etkiledi? 1 (Hiç) 2 (Biraz) 3 (Orta) 4 (Epey) 5 (Çok Fazla)
12. Aileden birinin şiddete, baskıya ve/veya tacize maruz kaldığına tanıklık etmek	
Yaşamadım ☐	
Yaşadım ☐	Ne kadar etkiledi? 1 (Hiç) 2 (Biraz) 3 (Orta) 4 (Epey) 5 (Çok Fazla)
13. Silahlı bir çatışmaya tanıklık etmek	
Yaşamadım ☐	
Yaşadım ☐	Ne kadar etkiledi? 1 (Hiç) 2 (Biraz) 3 (Orta) 4 (Epey) 5 (Çok Fazla)
14. Nereye giderseniz gidin, güvende olmadığınızı düşünmek	
Yaşamadım ☐	
Yaşadım ☐	Ne kadar etkiledi? 1 (Hiç) 2 (Biraz) 3 (Orta) 4 (Epey) 5 (Çok Fazla)
15. Tanıdığınız birinin ölmesi	

Yaşamadım ☐
Yaşadım ☐ Ne kadar etkiledi? 1 (Hiç) 2 (Biraz) 3 (Orta) 4 (Epey) 5 (Çok Fazla)
16. Yakın komşu ve/veya dostlardan ayrı düşmek
Yaşamadım ☐
Yaşadım ☐ Ne kadar etkiledi? 1 (Hiç) 2 (Biraz) 3 (Orta) 4 (Epey) 5 (Çok Fazla)
17. Yaralanmak
Yaşamadım ☐
Yaşadım ☐ Ne kadar etkiledi? 1 (Hiç) 2 (Biraz) 3 (Orta) 4 (Epey) 5 (Çok Fazla)
18. Ailenin bazı üyelerinden uzak kalmak
Yaşamadım ☐
Yaşadım ☐ Ne kadar etkiledi? 1 (Hiç) 2 (Biraz) 3 (Orta) 4 (Epey) 5 (Çok Fazla)
19. Zor ve kötü koşullarda çalışmak zorunda kalmak (örneğin, uzun saatler ve / veya çift vardiya çalışmak, niteliksiz işlerde çalışmak gibi)
Yaşamadım ☐
Yaşadım ☐ Ne kadar etkiledi? 1 (Hiç) 2 (Biraz) 3 (Orta) 4 (Epey) 5 (Çok Fazla)
20. Elverişsiz koşullarda yaşamak (örneğin, evi bir başka aileyle paylaşmak zorunda bırakılmak, kötü-sağlıksız evlerde yaşamak, uzun süre başkasının evinde misafir olmak gibi)
Yaşamadım ☐
Yaşadım ☐ Ne kadar etkiledi? 1 (Hiç) 2 (Biraz) 3 (Orta) 4 (Epey) 5 (Çok Fazla)
21. Yeni sisteme uyum sağlamakta güçlük çekmek (örneğin, çocukların yeni eğitim sisteminde zorlanması, bu konuda yardımcı olamamak, resmi işlemlerde zorlanmak gibi)
Yaşamadım ☐
Yaşadım ☐ Ne kadar etkiledi? 1 (Hiç) 2 (Biraz) 3 (Orta) 4 (Epey) 5 (Çok Fazla)
22. Yeni yaşam koşullarından dolayı hayal kırıklığına uğramak
Yaşamadım ☐
Yaşadım ☐ Ne kadar etkiledi? 1 (Hiç) 2 (Biraz) 3 (Orta) 4 (Epey) 5 (Çok Fazla)

23. Bunların dışında yaşadığınız ve eklemek istediğiniz başka olay(lar) varsa lütfen belirtiniz:

.....
.....
.....
.....

Ne kadar etkiledi? 1 (Hiç) 2 (Biraz) 3 (Orta) 4 (Epey) 5 (Çok Fazla)

EK 3.1. Travmaya Maruziyet Ölçeği (TMÖ) Faktör Analizi Sonuçları

Bu çalışmada, Özüorçun ve Karancı'nın geliştirdikleri "Savaş Travmasına Maruz Kalma Ölçeği" zorunlu göç yaşantısına maruz kalan annelere uyarlanmıştır. Ölçek maddeleri göçle ilgili durumlar düşünülerek düzenlenmiş ve göçle ilgili olmayan bazı dahil edilmemiştir. Uygulamaya başlamadan önce bazı annelerle görüşmeler yapılmış ve 1989 yılında Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç etme süreçlerinde yaşadıkları zorluklar not edilmiştir. Annelerden alınan bilgilere göre ölçeğin göç yaşantısına uygun olmayan maddeleri çıkartılmıştır. Annelerin özellikle göç sonrasında yaşadıkları zorluklarla ilgili aktardıkları bilgiler soru setine eklenmiştir. Ölçek üzerinde yapılan değişiklikler sebebiyle ölçeğe faktör analizi yapılmıştır. Yapılan faktör analizi sonucunda ölçek maddelerinin dört alt boyutta kümelendiği görülmüştür. Bu alt boyutlar; olumsuz duygular (6 madde), göç sonrası güçlükler (8 madde), şiddete tanıklık (4 madde) ve ölümle ilgili yaşantılar (3 madde) olarak adlandırılmıştır.

EK 3.2. TMÖ'nün Faktör Yapısı

TMÖ'nin faktör yapısını belirlemek amacıyla 170 çift (anne-çocuk) katılımcının aldığı puanlar üzerinden temel bileşenler analizi yapılmıştır. Hiçbir rotasyon işlemi

yapılmadan denenen bu ilk çözümde özdeğerleri birden büyük olan 7 faktör elde edilmiştir. bu yedi faktör varyansın % 62.2'sini açıklamaktadır. Bu ilk çözümün ardından ölçeğin faktör yapısını belirlemek için uygun rotasyon tekniğinin hangisi olduğu incelenmiştir. Bu amaçla oblimin rotasyon uygulanarak faktörler arasındaki korelasyona bakılmış; bu değerlerin .32'nin altında olduğu görüldüğünden, uygun rotasyon tekniğinin varimax olduğuna karar verilmiştir.

Faktör yapısını belirlemek için ilk aşamada ölçeğin özgün formundaki madde sayısı göz önünde bulundurulmuş; bu nedenle üç faktörlü çözüm denenmiştir. Ölçek göç örnekleme uygulanırken özgün form üzerindeki yapılan değişikliklerden dolayı bu çözümde ölçek maddelerinin faktörlere dağılımı anlamsal olarak uygun olmamıştır. Bu nedenle faktör sayısının belirlenmesinde kullanılan bir diğer yöntem göz önünde bulundurulmuş ve özdeğerlerin grafik dağılımı (scree plot) incelenmiştir. Özdeğerlerin grafik dağılımında dört kırılma gözlenmesi nedeniyle denenen 4 faktörlü çözümde, aynı faktörde toplanan ölçek maddelerinin anlamsal olarak uygun olduğu gözlenmiştir. Faktör dağılımında özdeğer puanı olarak 11. madde ikinci faktörde; 6. madde de birinci faktörde yer almaktadır. Ancak anlamsal olarak 11. maddenin birinci faktöre, 6. maddenin de ikinci faktöre daha uygun olması nedeniyle anlamsal olarak kümeleme yapılmıştır. Ölçeğin yorumlanabilirliği açısından, dört faktörlü çözümün, bu ölçeğin yapısı için en uygun çözüm olduğuna karar verilmiştir. Bu dört faktör, varyansın %51.35'ini açıklamaktadır. Ölçek maddelerinin ait oldukları faktörler, faktör yükleri, ortak katkı (communality) değerleri ve öz değerleri, Tablo EK 3.1.'de verilmiştir.

Tablo EK 3.1. TMÖ'nün Varimaks Rotasyonuna Göre Temel Bileşenler Analizi Sonuçları

Maddeler	1	2	Bileşenler		Ortak Katkı
			3	4	
1. Şiddete, baskıya ve/veya tacize maruz kalmak (örneğin, dininizin gereklerini uygulayamamak, ana dilinizi konuşamamak, isimlerinizin değiştirilmesi, sosyal destek sistemlerinden - kamu hizmetlerinden yararlanamamak gibi)	.67				
3. Hayatınızın tehlikede olduğunu düşünmek	.81				
4. Korku veya dehşet duygusu yaşamak	.82				
5. Başka bir kişinin hayatının tehlikede olduğunu düşünmek	.81				
11. Kendinizi çaresiz hissetmek	.41				
14. Nereye giderseniz gidin, güvende olmadığınızı düşünmek	.53				
6. Ekonomik güçlük ve mahrumiyetler (barınmak, yiyecek, giyecek vs) yaşamak		.43			
10. Yaşananlardan dolayı eskiden sahip olduğunuz bazı kıymetli şeyleri kaybetmek (sağlıklı bir beden, mücevher, araba, ev, para, ...vs)		.51			
16. Yakın komşu ve/veya dostlardan ayrı düşmek		.60			
18. Ailenin bazı üyelerinden uzak kalmak		.50			
19. Zor ve kötü koşullarda çalışmak zorunda kalmak (örneğin, uzun saatler ve / veya çift vardiya çalışmak, niteliksiz işlerde çalışmak gibi)		.51			
20. Elverişsiz koşullarda yaşamak (örneğin, evi bir başka aileyle paylaşmak zorunda bırakılmak, kötü-sağlıksız evlerde yaşamak, uzun süre başkasının evinde misafir olmak gibi)		.61			
21. Yeni sisteme uyum sağlamakta güçlük çekmek (örneğin, çocukların yeni eğitim sisteminde zorlanması, bu konuda yardımcı olamamak, resmi işlemlerde zorlanmak gibi)		.56			
22. Yeni yaşam koşullarından dolayı hayal kırıklığına uğramak		.60			
7. Aile dışından birinin şiddete, baskıya ve/veya tacize maruz kaldığına tanıklık etmek			.78		
9. Tanıdığınız birinin kayıp olması ve ondan haber alınamaması			.37		
12. Aileden birinin şiddete, baskıya ve/veya tacize maruz kaldığına tanıklık etmek			.75		
13. Silahlı bir çatışmaya tanıklık etmek			.74		
2. İnsanların öldürülmesine tanıklık etmek				.77	
8. Aileden birinin ölmesi				.79	
15. Tanıdığınız birinin ölmesi				.77	
<i>Özdeğer</i>					
<i>Açıklanan varyans (%)</i>			17.12	14.23	10.96
			9.04		

Not. Faktörler: 1- olumsuz duygular, 2- göç sonrası güçlükler, 3- şiddete ve baskıya tanıklık, 4- ölümle ilgili yaşantılar

Tablo EK 3.1.'de görüldüğü gibi, birinci faktör varyansın % 17.12'inden; ikincisi % 14.23'ünden; üçüncüsü % 10.96'sından; dördüncüsü % 9.04'ünden sorumludur. Bu çalışmada alt faktörler sırasıyla olumsuz duygular (6 madde), göç

sonrası güçlükler (8 madde), şiddete tanıklık (4 madde) ve ölümlle ilgili yaşantılar (3 madde) olarak adlandırılmıştır. Ölçeğin faktörleri arasındaki korelasyon katsayıları Tablo EK 3.2.'de verilmektedir.

Tablo EK 3.2. TMÖ'nün Alt Boyutları Arasındaki Korelasyon Değerleri

	1	2	3	4
1. Olumsuz Duygular	1	.59**	.38**	.09
2. Göç Sonrası Güçlükler		1	.21**	.06
3. Şiddete Tanıklık			1	.18*
4. Ölümle İlgili Yaşantılar				1

**p<.05, **p<.01*

Tablo EK 3.2.'de görüldüğü gibi olumsuz duygular boyutu ile göç sonrası güçlükler ($r=.59$, $p<.01$) ve şiddete tanıklık alt boyutları arasında ($r=.38$, $p<.01$); göç sonrası güçlükler alt boyutu ile şiddete tanıklık alt boyutu arasında ($r=.21$, $p<.01$); şiddete tanıklık ile ölümlle ilgili yaşantılar alt boyutları arasında ($r=.18$, $p<.05$) pozitif yönde ve istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir ilişki vardır. Ölümle ilgili yaşantılar alt boyutunun, olumsuz duygular ve göç sonrası güçlükler alt boyutlarıyla olan ilişkisi istatistiksel olarak anlamlılık düzeyine sahip değildir (sırasıyla; $r=.09$, $p>.05$; $r=.06$, $p>.05$).

EK 4. Olayların Etkisi Ölçeği-R

OEÖ-R

Aşağıda, stresli bir yaşam olayından sonra insanların yaşayabileceği bazı zorlukların bir listesi sunulmuştur. Her cümleyi dikkatlice okuyunuz. Bulgaristan'dan Türkiye'ye 1989 yılında yaptığınız göçü düşünerek, bu zorlukların sizi ne kadar rahatsız ettiğini cümlelerin sağındaki beş kutucuktan yalnızca birini işaretleyerek belirtiniz. Belirtilen durumun sizi hiç etkilemediğini düşünüyorsanız **1'i**; biraz etkilediğini düşünüyorsanız **2'yi**; orta derecede etkilediğini düşünüyorsanız **3'ü**; epey etkilediğini düşünüyorsanız **4'ü**; çok fazla etkilediğini düşünüyorsanız **5'i** daire içine alınız.

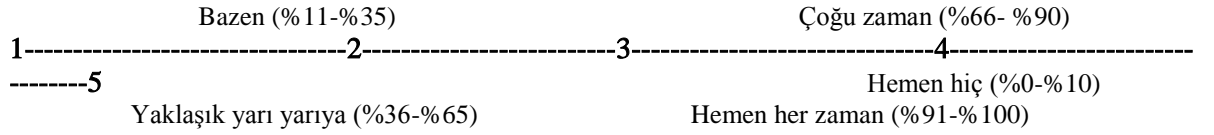
	Hic	Biraz	Orta	Epey	Çok
1. Göçü hatırlatan her türlü şey, göçle ilgili duygularımı yeniden ortaya çıkardı.	0	1	2	3	4
2. Uykuyu sürdürmekte güçlük çektim.	0	1	2	3	4
3. Başka şeyler benim göç hakkında düşünmeyi sürdürmeme neden oldu.	0	1	2	3	4
4. Alıngan ve kızgın hissettim.	0	1	2	3	4
5. Göçü düşündüğümde ya da hatırladığımda, bu konunun beni üzmesine izin vermedim.	0	1	2	3	4
6. Düşünmek istemediğim halde göçü düşündüm.	0	1	2	3	4
7. Göç hiç olmamış ya da gerçek değilmiş gibi hissettim.	0	1	2	3	4
8. Göçü hatırlatan şeylerden uzak durdum.	0	1	2	3	4
9. Göçle ilgili görüntüler aniden zihnimde canlandı.	0	1	2	3	4
10. Ürkek ve diken üstünde hissettim.	0	1	2	3	4
11. Göç hakkında düşünmemeye çalıştım.	0	1	2	3	4
12. Göçle ilgili olarak hala pek çok duygum vardı, ancak bunlarla hiç ilgilenmedim.	0	1	2	3	4
13. Göçle ilgili hissizleşmiş gibiydim.	0	1	2	3	4
14. Kendimi göç sırasındaki gibi davranırken veya hissederken bulduğum oldu.	0	1	2	3	4
15. Uykuya dalmakta güçlük çektim.	0	1	2	3	4
16. Göçle ilgili çok yoğun duygu değişiklikleri yaşadım.	0	1	2	3	4
17. Göçü hafızamdan (belleğimden) silmeye çalıştım.	0	1	2	3	4

18. Dikkatimi toplamakta zorlandım.	0	1	2	3	4
19. Göçü hatırlatan şeyler fiziksel tepkiler göstermeme neden oldu (örneğin terleme, nefes almada güçlük, baş dönmesi, kalp çarpıntısı, gibi).	0	1	2	3	4
20. Göçle ilgili rüyalar gördüm.	0	1	2	3	4
21. Kendimi tetikte ve savunma durumunda hissettim.	0	1	2	3	4
22. Göç hakkında konuşmamaya çalıştım.	0	1	2	3	4

EK 5. Duygu Düzenleme Güçlüğü Ölçeği

DDGÖ

Aşağıdaki cümlelerin size ne sıklıkla uyduğunu, altta belirtilen 5 dereceli ölçek üzerinden değerlendiriniz. Her bir cümle için size uygunluk yüzdesini de dikkate alarak yalnızca tek bir rakamı yuvarlak içine alarak işaretleyiniz.

1. Ne hissettiğim konusunda netimdir.	1	2	3	4	5
2. Ne hissettiğimi dikkate alırım.	1	2	3	4	5
3. Duygularım bana dayanılmaz ve kontrolsüz gelir.	1	2	3	4	5
4. Ne hissettiğim konusunda hiçbir fikrim yoktur.	1	2	3	4	5
5. Duygularıma bir anlam vermekte zorlanırım.	1	2	3	4	5
6. Ne hissettiğime dikkat ederim.	1	2	3	4	5
7. Ne hissettiğimi tam olarak bilirim.	1	2	3	4	5
8. Ne hissettiğimi önemserim.	1	2	3	4	5
9. Ne hissettiğim konusunda karmaşa yaşarım.	1	2	3	4	5
10. Kendimi kötü hissetmeyi kabullenebilirim.	1	2	3	4	5
11. Kendimi kötü hissettiğimde böyle hissettiğim için kendime kızarım.	1	2	3	4	5
12. Kendimi kötü hissettiğim için utanırım.	1	2	3	4	5
13. Kendimi kötü hissettiğimde işlerimi bitirmekte zorlanırım.	1	2	3	4	5
14. Kendimi kötü hissettiğimde kontrolden çıkarım.	1	2	3	4	5
15. Kendimi kötü hissettiğimde uzun süre böyle kalacağıma inanırım.	1	2	3	4	5
16. Kendimi kötü hissetmemin yoğun depresif duyguyla sonuçlanacağına inanırım.	1	2	3	4	5
17. Kendimi kötü hissettiğimde duygularımın yerinde ve önemli olduğuna inanırım.	1	2	3	4	5
18. Kendimi kötü hissederken başka şeylere odaklanmakta zorlanırım.	1	2	3	4	5
19. Kendimi kötü hissederken kontrolden çıktığım duygusu yaşarım.	1	2	3	4	5
20. Kendimi kötü hissediyor olsam da çalışmayı sürdürebilirim.	1	2	3	4	5
21. Kendimi kötü hissettiğimde bu duygumdan dolayı kendimden	1	2	3	4	5

utanırım.					
22. Kendimi kötü hissettiğimde eninde sonunda kendimi daha iyi hissetmenin bir yolunu bulacağımı bilirim.	1	2	3	4	5
23. Kendimi kötü hissettiğimde zayıf biri olduğum duygusuna kapılırım.	1	2	3	4	5
24. Kendimi kötü hissettiğimde de davranışlarım kontrolüm altındadır.	1	2	3	4	5
25. Kendimi kötü hissettiğim için suçluluk duyarım.	1	2	3	4	5
26. Kendimi kötü hissettiğimde konsantre olmakta (dikkatimi toplamakta)zorlanırım.	1	2	3	4	5
27. Kendimi kötü hissettiğimde davranışlarımı kontrol etmekte zorlanırım.	1	2	3	4	5
28. Kendimi kötü hissettiğimde daha iyi hissetmem için yapabileceğim hiçbir şey olmadığına inanırım.	1	2	3	4	5
29. Kendimi kötü hissettiğimde böyle hissettiğim için kendimden rahatsız olurum.	1	2	3	4	5
30. Kendimi kötü hissettiğimde kendimle ilgili olarak çok fazla endişelenmeye başlarım.	1	2	3	4	5
31. Kendimi kötü hissettiğimde kendimi bu duyguya bırakmaktan başka çıkar yol olmadığına inanırım.	1	2	3	4	5
32. Kendimi kötü hissettiğimde davranışlarım üzerindeki kontrolümü kaybederim.	1	2	3	4	5
33. Kendimi kötü hissettiğimde başka bir şey düşünmekte zorlanırım.	1	2	3	4	5
34. Kendimi kötü hissettiğimde duygumun gerçekte ne olduğunu anlamak için zaman ayırırım.	1	2	3	4	5
35. Kendimi kötü hissettiğimde kendimi daha iyi hissetmem zaman alır.	1	2	3	4	5
36. Kendimi kötü hissettiğimde duygularım dayanılmaz olur.	1	2	3	4	5

EK 6. Bilgi Formu (İkinci Kuşak)

Bilgi Formu

1. Cinsiyet: Kadın Erkek
2. Yaş:
3. Eğitim: Okuryazar İlkokul mezunu Ortaokul mezunu Lise mezunu Yüksek Okul Mezunu Üniversite ya da lisansüstü mezunu
4. Meslek:
5. Medeni durum: Evli Bekâr Boşanmış Eşini kaybetmiş

6. Aylık geliriniz (.....TL) (Evinize maaş ya da kira geliri vb. olarak bir ayda giren toplam para miktarı)

7. Yaşadığınız şehir:

8. Herhangi bir bedensel hastalığınız var mı? Evet Hayır

Evitse belirtiniz

9. Daha önce psikiyatrik tedavi gördünüz mü? Evet Hayır

Evitse belirtiniz.....

10. Türkiye dışında bir ülkede yaşamak ister miydiniz? Evet Hayır

11. Göçmen bir ailenin çocuğu olarak içinde bulunduğunuz kültürde yaşadığınız sorunlar oldu mu?

Evet Hayır

Lütfen açıklayınız:

.....
.....
.....
.....

EK 7. Ailede Koruyucu Etkenler Ölçeği

AKEÖ

Aşağıda, ailenizin, stres verici durumları ne şekilde çözmeye çalıştığını anlamaya yönelik maddeler bulunmaktadır. Lütfen, her bir maddede yer alan ifadeyi dikkatlice okuyarak, (1)'den (5)'e kadar olan seçenekler arasında, sizin aileniz için en uygun seçeneği işaretleyiniz. Her bir seçeneğin anlamı aşağıda belirtilmektedir. Lütfen, samimi bir şekilde yanıtlamaya özen gösteriniz ve aklınıza ilk gelen seçeneği işaretleyiniz.

- (1) Benim aileme hiç uymuyor. (2) Benim aileme çok az uyuyor.
(3) Benim aileme biraz uyuyor.
(4) Benim aileme oldukça uyuyor. (5) Benim aileme tamamen uyuyor.

Aşağıda yazanlar sizin ailenize ne kadar uyuyor?	Benim aileme hiç uymuyor	Benim aileme çok az uyuyor	Benim aileme biraz uyuyor	Benim aileme oldukça uyuyor	Benim aileme tamamen uyuyor
1.Ailemizde, son 3 ay içinde, sağlıkla ilgili olarak, sorunlardan çok olumlu şeyler yaşandı.					
2.Ailemizde, son 3 ay içinde, maddi durumumuzla ilgili olarak, sorunlardan çok olumlu şeyler yaşandı.					
3.Ailemizde, son 3 ay içinde, arkadaşlarımız/ahbablarımızla ilgili olarak, olumlu şeylerden çok sorunlar yaşandı.					
4.Ailemizde, son 3 ay içinde, okul ve iş yaşamıyla ilgili olarak, sorunlardan çok olumlu şeyler yaşandı.					
5.Aile olarak biz, çoğu durumda iyimser davranırız ve olumlu şeylere odaklanırız.					
6.Bizim ailemiz, yaratıcı, becerikli ve kendine yeten bir ailedir.					
7.Çoğu insan, bizim ailemizi cana yakın bulur ve bizle birlikte olmaktan hoşlanır.					
8.Aile olarak biz başarılı ve gururluyuzdur.					
9.Ailemizin, bize destek sağlayabilecek en az bir kişiyle iyi					

İlişkileri vardır.					
10.Aile olarak, yaşamımızda, bizi önemseyen ve bizimle ilgilenen en az bir kişi vardır.					
11.Aile olarak, yaşamda güvенеbileceğimiz en az bir kişi vardır.					
12.Ailemizle ilgilenen en az bir kişi vardır.					
13.Aile olarak, sorunlarımızı (hepsini olmasa da) kendimiz çözebiliriz.					
14.Aile olarak, yaşamımızda olup biten pek çok şey üzerinde (hepsi olmasa da) kontrol sahibiyiz.					
15.Aile olarak, yaşamda karşılaştığımız ciddi stres kaynaklarından biri ya da daha fazlasıyla iyi bir şekilde başa çıktık.					
16.Ailemiz, birkaç kez, olumsuz bir durumdan da olumlu bir şeyler çıkarmayı başarabilmiştir.					

EK 8. Dünyaya İlişkin Varsayımlar Ölçeği

DİVÖ

Lütfen, aşağıdaki ölçekte yer alan ifadelere ne kadar katıldığınızı ya da karşı olduğunuzu belirtiniz. Her bir ifadeyi okuduktan sonra, o ifadeye ne kadar katıldığınızı ya da karşı olduğunuzu, yanında yer alan bölmedeki uygun rakamı seçerek işaretleyiniz:

kesinlikle katılmıyorum =1 - 2 - 3 - 4 - 5 - 6 = tamamen katılıyorum

1. İnsanlar doğaları gereği arkadaşlık ve nezaketten uzaktır.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
2. Kötü olaylar insanlara tesadüfi olarak denk gelir.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
3.İnsan doğası temelde iyidir.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
4. Bu dünyada kötü olaylardan çok daha fazla iyi şey yaşanır.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
5. Hayatımızın gidişatı büyük ölçüde tesadüflere bağlıdır.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
6. İnsanlar genellikle yaşadıklarını hak ederler.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)

7. Sık sık, aslında iyi bir insan olmadığımı düşünürüm.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
8. Dünyada kötülükten çok iyilik vardır.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
9. Temelde şanslı bir insanımdır.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
10. İnsanların kötü kaderleri yaptıkları hatalardan kaynaklanır.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
11. İnsanlar, bir başka insana ne olduğunu umursamazlar.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
12. Genellikle benim yararına olan sonuçları çoğaltacak şekilde davranırım.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
13. İnsanlar eğer kendileri de iyiye iyi bir talihe sahip olurlar.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
14. Yaşam tesadüflere bağlı belirsizliklerle doludur.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
15. Çok şanslı bir insan olduğumu düşünürüm.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
16. Hemen her zaman başıma kötü şeylerin gelmesini engellemek için çaba harcarım.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
17. Kendime ilişkin olumsuz düşüncelere sahibim.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
18. İyi insanlar bu dünyada hak ettiklerini yaşarlar.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
19. Kendi davranışlarımızla başımıza kötü şeylerin gelmesini engelleyebiliriz.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
20. Hayatıma baktığımda şansın yüzüme güldüğünü fark ediyorum.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
21. Eğer insanlar tedbirli davranırlarsa pek çok talihsizliğin önüne geçilebilir.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
22. Kendimi talihsizliklerden korumak için gerekli olan önlemleri alırım.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
23. Genel olarak yaşam bir kumardır.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
24. Dünya iyi bir yerdir.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
25. İnsanlar temelde nazik ve yardımseverdir.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
26. Genellikle benim için en iyisi olacak şekilde davranırım.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
27. Kendim olmaktan son derece memnunum.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
28. Kötü şeyler olduğunda bunun nedeni tipik olarak insanların kendilerini korumak için gerekenleri yapmamasıdır.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
29. Eğer yeterince yakından bakarsan dünyanın iyiliklerle dolu olduğunu görürsün.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
30. Kişisel özelliklerimden utanmak için nedenim var.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
31. Pek çok insandan daha şanslıyım.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)

EK 9. Kısa Semptom Envanteri

KSE

Aşağıda insanların bazen yaşadıkları belirtiler ve yakınmaların bir listesi verilmiştir. Listedeki her maddeyi lütfen dikkatle okuyun. Daha sonra o belirtinin sizi bugün dahil, son bir haftadır ne kadar rahatsız ettiğini yandaki kutulardan uygun olananın içini **X** işaretleyerek gösterin. Her belirti için sadece bir yeri işaretlemeye ve hiçbir maddeyi atlamamaya özen gösterin. Fikir değiştirirseniz ilk yanıtınızın üstünü karalayın.

	Hiç	Biraz	Orta derecede	Epey	Çok fazla
1. İçinizdeki sinirlilik ve titreme hali					
2. Baygınlık, baş dönmesi					
3. Bir başka kişinin sizin düşüncelerinizi kontrol edeceği fikri					
4. Başınıza gelen sıkıntılardan dolayı başkalarının suçlu olduğu duygusu					
5. Olayları hatırlamada güçlük					
6. Çok kolayca kızıp öfkelenme					
7. Göğüs (kalp) bölgesinde ağrılar.					
8. Meydanlık (açık) alanlardan korkma duygusu					
9. Yaşamınıza son verme düşünceleri					
10. İnsanların çoğuna güvenilmeyeceği hissi					
11. İştahta bozukluklar					
12. Hiç bir nedeni olmayan ani korkular					
13. Kontrol edemediğiniz duygu patlamaları					
14. Başka insanlarla beraberken bile yalnızlık hissetme					
15. İşleri bitirme konusunda kendini engellenmiş hissetme					
16. Yalnızlık hissetme					
17. Hüzünlü, kederli hissetme					
18. Hiçbir şeye ilgi duymama					
19. Ağlamaklı hissetme					
20. Kolayca incinebilme, kırılma					
21. İnsanların sizi sevmediğine kötü davrandığına inanmak					
22. Kendini diğerlerinden daha aşağı görme					
23. Mide bozukluğu, bulantı					
24. Diğerlerinin sizi gözlediği ya da hakkınızda konuştuğu duygusu					
25. Uykuya dalmada güçlük					
26. Yaptığınız şeyleri tekrar tekrar doğru mu diye kontrol etme					

27. Karar vermede güçlükler					
28. Otobüs, tren, metro gibi umumi vasıtalarla seyahat etmekten korkma					
29. Nefes darlığı, nefessiz kalma					
30. Sıcak, soğuk basmaları					
31. Sizi korkuttuğu için bazı eşya, yer, etkinliklerden uzak kalmaya çalışma					
32. Kafanızın bomboş kalması					
33. Bedeninizin bazı bölgelerinde uyuşmalar, karıncalanmalar					
34. Günahlarınız için cezalandırılmanız gerektiği düşüncesi					
35. Gelecekle ilgili umutsuzluk duyguları içinde olmak					
36. Konsantrasyonda (dikkati bir şey üzerinde toplama) güçlük/zorlanma					
37. Bedenin bazı bölgelerinde zayıflık, güçsüzlük hissi					
38. Kendini gergin ve tedirgin hissetme					
39. Ölme ve ölüm üzerinde düşünceler					
40. Birini dövme, ona zarar verme, yaralama isteği					
41. Bir şeyleri kırma/dökme isteği					
42. Diğerlerinin yanındayken kendinin çok fazla farkında olmak, yanlış bir şeyler yapmamaya çalışmak					
43. Kalabalıklarda rahatsızlık duymak					
44. Bir başka insana hiç yakınlık duymamak					
45. Dehşet ve panik nöbetleri					
46. Sık sık tartışmaya girme					
47. Yalnız bırakıldığında/kalındığında sinirlilik hissetme					
48. Başarılarınız için diğerlerinden yeterince takdir görmediğiniz düşüncesi					
49. Yerinde duramayacak kadar tedirgin hissetme					
50. Kendini değersiz görme, değersizlik duyguları					
51. İzin verdiğiniz takdirde insanların sizi sömüreceği duygusu					
52. Suçluluk duyguları					
53. Aklınızda bir bozukluk olduğu fikri					

EK 10. Korelasyon Değerlerine İlişkin Tablolar

Tablo EK 10.1. Kısa Semptom Envanteri'nin Alt Boyutlarının Diğer Değişkenlerin Alt Boyutlarıyla Korelasyon Değerleri

KSE'nin alt boyutları	1	2	3	4	5
Travmaya Maruziyet					
Olumsuz Duygular	.14	.02	.10	.11	.07
Göç Sonrası Güçlükler	.20*	.11	.18*	.20**	.14
Şiddete ve Baskıya Tanıklık	.10	.00	.06	.01	.09
Ölümlle İlgili Yaşantılar	.04	.02	.06	.09	.05
Olay Etkisi					
Aşırı Uyarılma	.27**	.10	.13	.22**	.17*
Yeniden Yaşama	.15*	.02	.04	.17*	.12
Kaçınma	-.03	-.08	-.02	-.07	-.02
Duygu Düzenleme Güçlüğü					
Farkındalık	-.10	-.06	-.17*	-.03	-.09
Amaç	-.10	-.01	-.02	-.05	-.06
Dürtü	.06	.05	-.01	-.02	.06
Açıklık	.14	.14	.01	.16*	.03
Kabul Etmeme	.14	.11	.09	.12	.07
Strateji	.05	.04	.02	.04	.03
Aile İşlevselliği					
Stres Faktörlerinin Azlığı	-.27**	-.32**	-.34**	-.27**	-.25**
Uyuma Yönelik Değerlendirme	-.20**	-.41**	-.27**	-.18**	-.22**
Sosyal Destek	-.13	-.13	-.04	-.13	-.07
Telafi Edici Yaşantılar	-.18*	-.30**	-.18*	-.15*	-.22*
Temel Varsayımlar					
İyilik	-.35**	-.41**	-.37**	-.28**	-.43**
Adalet	-.08	-.22**	-.16*	-.15*	-.05
Şans	-.11	-.25**	-.22**	-.04	-.18*
Rastlantısallık	-.01	-.02	-.07	-.04	-.02
Kendilik değeri	-.23**	-.32**	-.27**	-.24**	-.24**
Kontrol	-.02	-.19*	-.11	-.09	-.13

* p < .05, ** p < .01

Not: 1=Anksiyete 2=Depresyon 3=Olumsuz Benlik 4=Somatizasyon 5=Hostilite

Tablo EK 10.2. Temel Varsayımların (DİVÖ toplam puan) Diğer Değişkenlerin Alt Boyutlarıyla Korelasyon Değerleri

	Temel Varsayımlar		Temel Varsayımlar
Duygu Düzenleme Güçlüğü		Aile İşlevselliği	
Farkındalık	-.19*	Stres Faktörlerinin Azlığı	.24**
Açıklık	-.17*	Depresyon	-.40**
Olay Etkisi		Olumsuz Benlik	-.34**
Kaçınma	.22**		

*p<.05, **p<.01

Not. Tablo 3.7.'de Dünya İlişkin Varsayımlar Ölçeği'nin (DİVÖ) anlamlı düzeyde ilişki gösterdiği değişkenler yer almaktadır.

Tablo EK 10.3. Annelerin Ölçek ve Alt Ölçeklerden Aldıkları Puanlara İlişkin Korelasyon Değerleri

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
1.Travmaya Maruziyet	1															
2.Olumsuz Duygular	.85**	1														
3.Göç Sonrası Güçlükler	.78**	.59**	1													
4.Şiddete ve Baskıya Tanıklık	.62**	.38**	.21**	1												
5.Ölümler İlgili Yaşantılar	.32**	.09	.06	.18*	1											
6.Travmatik Etki	.61**	.64**	.45**	.32**	.10	1										
7. Aşırı Uyarılma	.62**	.59**	.52**	.36**	.04	.86**	1									
8.Yeniden Yaşama	.56**	.60**	.45**	.22**	.08	.87**	.76**	1								
9.Kaçınma	.20**	.26**	.04	.15	.10	.56**	.19*	.16*	1							
10.Duygu Düzenleme Güçlüğü	.06	.07	.01	.11	.04	.29**	.27**	.14	.26**	1						
11.Strateji	.08	.06	.08	.06	.08	.25**	.25**	.12	.22**	.83**	1					
12. Kabul Etmeme	.09	.12	.10	.09	-.04	.37**	.30**	.20**	.36**	.76**	.62**	1				
13. Açıklık	-.01	.05	-.02	-.01	-.07	.17*	.15*	.09	.15*	.66**	.40**	.48**	1			
14.Dürtü	.04	.03	-.05	.15	.03	.18*	.19*	.11	.13	.73**	.51**	.46**	.32**	1		
15. Amaç	.21**	.15*	.16*	.18*	.15	.26**	.30**	.15	.17*	.67**	.56**	.34**	.21**	.51**	1	
16. Farkındalık	-.20**	-.13	-.27**	-.04	-.02	-.07	-.09	-.12	.04	.52**	.28**	.20**	.54**	.20**	.14	1

Tablo EK 10.4. İkinci Kuşaktaki Bireylerin Ölçek ve Alt Ölçeklerden Aldıkları Puanlara İlişkin Korelasyon Değerleri

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	
1.	1																		
2.	.60**	1																	
3.	.70**	.18*	1																
4.	.71**	.22**	.24**	1															
5.	.78**	.31**	.66**	.31**	1														
6.	.41**	.24**	.52**	.10	.36**	1													
7.	.42**	.22**	.48**	.20**	.31**	.76**	1												
8.	.21**	.03	.30**	.07	.23**	.73**	.44**	1											
9.	.32**	.20**	.40**	.06	.32**	.71**	.48**	.36**	1										
10.	.01	.05	.08	-.07	.01	.33**	.11	.05	.10	1									
11.	.18*	.19*	.23**	-.01	.13	.42**	.25**	.07	.25**	-.03	1								
12.	.28**	.24**	.33**	.03	.26**	.54**	.21**	.41**	.24**	.10	.24**	1							
13.	-.35**	-.34**	-.31**	-.12	-.25**	-.36**	-.43**	-.16*	-.20**	-.02	-.31**	-.13	1						
14.	-.39**	-.32**	-.41**	-.13	-.18*	-.40**	-.41**	-.22**	-.25**	-.02	-.32**	-.19*	.91**	1					
15.	-.27**	-.27**	-.20**	-.13	-.30**	-.23**	-.35**	-.08	-.11	-.01	-.23**	-.02	.92**	.78**	1				
16.	-.28**	-.34**	-.27**	-.04	-.18*	-.34**	-.37**	-.16*	-.22**	-.07	-.27**	-.11	.89**	.77**	.76**	1			
17.	-.26**	-.27**	-.18*	-.13	-.15*	-.22**	-.28**	-.15*	-.04	.04	-.24**	-.09	.77**	.62**	.70**	.57**	1		
18.	-.26**	-.25**	-.22**	-.07	-.22**	-.29**	-.43**	-.05	-.18*	-.02	-.24**	-.13	.80**	.63**	.67**	.68**	.58**	1	

Not. 1=Ailede Koruyucu Etkenler (Aile İşlevselliği), 2=Stres Faktörlerinin Azlığı, 3= Uyuma Yönelik Değerlendirme, 4= Sosyal Destek, 5= Telafi Edici Yaşantılar, 6= Dünyaya İlişkin Temel Varsayımlar, 7= İyilik, 8=Adalet, 9= Şans, 10= Rastlantısallık, 11= Kendilik, 12= Kontrol, 13= Kısa Semptom Envanteri 14=Depresyon, 15= Anksiyete, 16= Olumsuz Benlik, 17= Somatizasyon, 18= Hostilite.

